

1924-24
IX. ÉV

1924.

1. SZÁM

A SZENT ISTVÁN AKADÉMIA ÉRTESITŐJE

SZERKESZTI

REINER JÁNOS

FŐTITKÁR

BUDAPEST

KIADJA A SZENT ISTVÁN AKADÉMIA

1924.

TARTALOM.

I. Ülési előadások és felolvasások.

Lapszám

A hittudomány-, bölcséleti osztály felolvasásaiból.

Törzs- és népképződés a bibliai szemitáknál. Iványi János vendégnek 1924. évi január 25-én tartott felolvasása... 1

A szétszórt magyarsághoz. Breznay Béla r. tag részéről 1924. évi március 7-én bemutatott hitbölcselmi tanköteménynek ismertetése ... 12

Újabban talált ékiratos teremtségi szövegek. Aistleitner József vendégnek 1924. március 7-én tartott felolvasása ... 13

A történelem-, jog- és társadalomtudományok osztályának felolvasásaiból.

Az új egyházi törvénykönyv büntetőjoga s a modern büntető-kódexek. Sipos István r. tag 1924. február 1-én felolvasott székfoglaló értekezésének ismertetése ... 18

Az oroszországi bolsevizmus hatása Magyarországon. Részletek gróf Mailáth József r. tag 1924. évi március 14-én tartott felolvasásából ... 19

Pápai bankárok szerepe Magyarországon a középkor végén. Mayer Béla vendég 1924. évi március hó 14-én bemutatott értekezésének kivonata ... 26

A nyelv- és széptudományi osztály felolvasásaiból.

Csató Pál. Fáy Béltelky házá-nak forrása. Szinnyi Ferenc r. t. 1924. február hó 8-án tartott felolvasásának ismertetése ... 28

Gárdonyi tanítói munkássága. Gopcsa László vendég 1924. február 8-án tartott felolvasásának ismertetése ... 29

Turgenyev és a «Kötemények prózában». Szémán István r. tagnak 1924. évi április 4-én tartott felolvasása ... 31

A mennyiségtan-, természettudományi osztály felolvasásaiból.

Megjegyzés a Newton-féle törvény érvényességi határához. Wodetzky József r. tagnak 1924. február 22-én tartott székfoglaló értekezésének kivonata ... 46

Az éter és a gravitáció. Székely Károly r. tag 1924. április 11-én tartott székfoglaló értekezésének kivonata ... 51

A fejérmegyei Sárrett őskori telepei. Marosi Arnold r. tag 1924. április hó 11-én felolvasott székfoglaló értekezésének ismertetése ... 54

A felületek asszociált görbéi. Suták József r. tagnak 1924. évi április hó 11-én tartott előadása ... 56

Egy nevezetes polynomról. Grosschmid Lajos r. tagnak 1924. évi április hó 11-én tartott előadása ... 63

A virágzatok számbeli variációinak magyarázata. Kivonat Szabó Zoltán r. tagnak 1924. évi április hó 11-én előadott értekezéséből ... 74

A hivatalos részt az Értesítő következő számában közöljük.

A borítékon: A Szent István Akadémia kiadványai.

A Szent István Akadémia kiadásában megjelent:

- A Szent István Akadémia Értesítője** 1916. évi két szám, 1917. évi négy szám, 1918. évi négy szám, 1919. évi 1. szám s 1920. évi 1. s 2. szám, 1921. évi 1. s 2. szám, 1922. évi két szám, 1923. évi 1. s 2. szám, 1924. évi 1. szám.

	Alapár
A licentiatusi intézmény Magyarországon. Juhász Kálmántól	K 2.50
Kommunista könyvtárpolitika. Gulyás Páltól	K 2.40
Megemlékezés IV. Károly királyról. Gr. Apponyi Albert elnöktől	K —.80
Szent Tamás nagysága. Zubriczky Aladár r. tagtól	K —.70

A hittudomány-, bölceleti osztály felolvasásaiból:

1. sz. Szent János apokalipsisa és a világtörténet. Székely István osztályelnöktől ... .. K 1.—
2. « A bibliai Jeruzsálem az ásatások megvilágításában. I. Rész. A bibliai Jeruzsálem története. Pataky Arnold vendégtől ... .. K 1.20
3. « Verworn Miksa pszichonómizmusa. Madarász István r. tagtól ... .. K 2.—
4. « A haza és hazaszeretet bölceleti alapjai. Horváth Sándor r. tagtól ... .. K. 1.20
5. « A bibliai Jeruzsálem az ásatások megvilágításában. II. Rész. A XIX. és XX. században végzett jeruzsálemi ásatások története. Pataky Arnold r. tagtól ... .. K 2.20

A történelem-, jog- és társadalomtudományok osztályának felolvasásaiból:

1. sz. A győri székeskáptalan régi számadáskönyvei. Iványi Béla r. tagtól ... .. K 1.20
2. « A király-koronázás eredete, egyházi kifejlődése és ordóbeli kialakulása. Király János r. tagtól ... .. K 1.—
3. « A katolikus autonómia főbb problémái. Hanuy F. r. tagtól ... .. K 1.20
4. « Martinovicsnak istentagadó elveket hirdető, imént fölfedezett francia munkája. Fraknói Vilmos tiszteleti tagtól ... .. K 1.20
5. « Tudományos történetírásunk megalapítása a XVIII. században. Székfoglaló Hóman Bálint r. tagtól ... .. K 1.60
6. « A közigazgatás és bíraskodás elválasztása a katolikus egyházban. Stolpa József vendégtől ... .. K 4.20

A nyelv- és széptudományi osztály felolvasásaiból:

1. sz. Cervantes élete és művei. Kőrösi Albin r. tagtól ... .. K 1.20
2. « Magyar könyvtermelés és világgönyvtermelés. Erdősi Károly r. tagtól ... .. K —.80
3. « Kódexeink legendái és a Catalogus Sanctorum. Vargha Damján osztálytitkártól ... .. K —.40
4. « Kemény Zsigmond munkássága a szabadságharcig. Szinnyei Ferenc r. tagtól ... .. K 1.50
5. « Klasszicizmus és romanticizmus. Zlinszky Aladár r. tagtól ... .. K 2.20

A mennyiségtan-, természettudományi osztály felolvasásaiból:

1. sz. Konstans görbületű felületek a Bolyai-féle geometriában. Vörös Cyrill r. tagtól ... .. K —.80
2. « A görbék abszolút elmélete. Suták József r. tagtól ... .. K —.80
3. « A régi Széchényi-lánchíd anyagának kimerülése. Rejtő Sándor r. tagtól ... .. K 1.20
4. « Adatok a Mátrántúli barnaszénterület geológiai alkotásához. Székfoglaló Schafarzik Ferenc osztályelnöktől ... .. K 1.60
5. « Visszaverődés a kettősen-törő forgató közegek belsejében. Rybár István r. tagtól ... .. K 1.20

6. sz. Az ólom öndiffúziója megolvasztott és szilárd állapotban.	
Gróh Gyula r. tagtól	K 1.20
7. « Az energia átalakulásának iránya. (A történet törvénye.)	
Bognár Cecil r. tagtól	K —.80
8. « A relativitástan csillagászati bizonyítékainak kritikája.	
Wodetzky József r. tagtól	K 1.10
9. « Részlet Budapest székesfőváros Dunabalparti területe föld- tani, talajtani és vízi viszonyainak ismeretéhez. Horu- sitzky Henrik r. tagtól	K 1.30
10. « Folyadékok diffúziós állandójának mérése az interferenciá- lis refraktorral. Békésy György vendégtől	K 1.30
11. « Magyar planktontanulmányok. (A magyar phytoplankton két új tagja). Gimesi Nándor O. Cist. vendégtől	K —.—

A Szent István Akadémia Emlékbeszédei:

1. sz. Emlékbeszéd Dudek János felett. Mihályfi Ákos r. tagtól ...	K —.50
2. « Emlékbeszéd Jedlicska Pálról. Zelliger Alajos r. tagtól ...	K 1.20
3. « Emlékbeszéd Nagy Béniről. Kiss Albin r. tagtól	K 1.20
4. « Emlékbeszéd Némethy Lajosról. Áldásy Antal r. tagtól ...	K 1.20
5. « Emlékbeszéd Lóczy Lajosról. Papp Károly osztálytitkártól	K 1.20
6. « Emlékbeszéd Ortvy Tivadarról. Márki Sándor r. tagtól ...	K 1.50

A HITTUDOMÁNY-, BÖLCSELETI OSZTÁLY FELOLVASÁSAIBÓL.

Törzs- és népképződés a bibliai szemitáknál.

Iványi János vendégnek 1924. évi január 23-én tartott felolvasása.

A sémi népeknek ha nem is ősi, de közvetlen közös hazája Arábia; a bennszülöttek nyelvén: ġziret-el-ārab. (جزيرة العرب) (az arabok szigete.) A rajta elterülő sivatag a b°dū (بَدْو). Lakója a sémi eredetű b°dwi (بَدْوِي), pl. b°dwijjin (بَدْوِيَّيْن). Az állattenyésztő, nomád b°dwi-t műveltségét tekintve az ural-altáji és az indogermán hatalmas népcsoportokkal együtt a modern ethnologia az elsőrangú, úgynevezett: primár-kultúrák harmadik, azaz a nomád pásztorok osztályába sorozza,¹ tehát azon népek közé, melyek az emberi művelődésnek hordozói lettek.

Az igazi b°dwi a sivatag méhében honos. Egy bizonyos többé-kevésbbé meghatározott, meglehetősen tág mozgási körben oázisról-oázisra tereli tevenyáját.

Idővel, ember és nyáj elszaporodtával a legelő kicsiny lesz. Egyes hullámgyűrűk a sivatag széle felé tolódnak és civilizáltabb népelemmel jönnek érintkezésbe. A sivatag volt lakója tartósabb közlekedés után maga is a talaj- és megélhetési viszonyokhoz alkalmazkodik; részben letelepszik, földművelést űz és lesz belőle felláh (فلاح pl. فلاحين). Részben pedig — amennyiben nomád életét tovább folytatja — a helyi körülményeknek megfelelően már nem teve — hanem apróbb állatok (juh, kecske) tenyésztésre adja magát. Ezek az úgynevezett félb°dwik.

Bizonyos idő elmúltával újabb hatalmas néphullám érkezik a sivatag bensejéből. A legszélsebb gyűrű, az említett félb°dwi, kénytelen engedni a belülről jövő nyomásnak; továbbítja a kapott lökést és hogy fennmaradását biztosítsa, minden erejét összeszedi, áttöri a legközelebb fekvő művelt vidék letelepült lakóinak gátját. A sivatag pereméről, mint valami óriási méh-

¹ W. Koppers: Die Anfänge des menschl. Gesellschaftslebens. M.-Gladbach. 1921. 175—176. o.

kasból tör elő és új hont kereső raj módjára lepi el a leigázott lakosság hazáját.

Ez a szcena a Tigris és Eufrát vidékén, Szíriában, Palesztinában legalább is négy alkalommal ismétlődik meg nagyobb arányokban.

Az első sémi réteg Kr. e. a IV. évezredben rakódik le Babel ősrégi kultúralapjára és az ott letelepült sumir-akkad néppel keveredve létre hívja a ragyogó asszír-babiloni műveltséget.

A második raj a III. évezred elejétől, a második évezred közepéig lepi el K^ena'an földjét.

A harmadik, az arám hullám, a II. évezredtől az I. évezred közepéig hőmpölyög végig főleg Szíria területén.

Végül Kr. e. a IX. századtól Kr. u. a VII. századig az arabok árasztják el Palesztinát, Szíriát, Assziriát, Babyloniát, Északafrikát, Hispaniát.¹

A második a felsorolt rajok közül hozta magával a III. évezredben Kr. e. a bibliai sémi népeket: az 'Ibri-t (= hébert) és testvéreit: Edomot, Mo'abot és 'Ammönt.

A Genesisben a pátriárkák, a XIV. századbeli amarnai levelekben pedig a: habiri-k (= 'abiré) lépnek fel, mint kisebb marhát tenyésztő nomád pásztornép. Az említett diplomáciai levelek írói, az egyiptomi király k^ena'anbeli vazallusai, főleg az urához hű 'Abd-ḥipa, Jeruzsálem polgáriasult fejedelme, mély megvetéssel emlegetik a sivatagból kiözönlő hordákat és Sa-Gaz (= ḥabbatu = bandita) ideogrammával jellemzik a habiri-ket és társaikat: a suti-kat.²

A habiri-kat ma a tudomány csaknem egyhangúan a héberekkkel, az izraeliták nomád őseivel azonosítja. Ḥabiri helyesebben 'abiré grammatikailag egyenlő a héber 'ibrīm-mel (עִבְרִים st. c. pl. עִבְרִי).³

A nem sémi eredetű asszír-babiloni ékírás — amint ismeretes — 'ajin (ע) jel hiányában az erősebben reszelő torokhangot: ġ-t, csak ḥ-val (ח) adhatta vissza. Így עַפַּר (= por) az asszírban: ḥapirtu, כִּנָּה = kina-ahḥi,⁴ עַמְרִי = Ḥumri, עָזָה (= Gaza) = Ḥazzatu.

Hogy foglalkozásának minél előnyösebben utána járhasson a nomád állattenyésztő, jól szervezett törzsekbe kényszerül tömő-

¹ H. Winckler: Auszug aus der vorderas. Geschichte. Leipzig, 1905. 3, 4, o.

² I. A. Knudtzon: Die El-Amarna-Tafeln. Leipzig, 1907.

³ Jon 1: 9 עִבְרִי אֲנִי.

⁴ Knudtzon: i. m. 48. o. V. ö. Conder u. Zimmern: ZDPV 1890. (XIII.) 137. o. Anm. 5.

rülni, azért az efajta népeknél, tehát a szemitáknál is erősen kifejlődött a törzsi élet. Sikeresebben legelteti így nyáját és könnyebben védi azt meg esetleges támadások ellen.

Fölötte tanulságos és a biblia megértéséhez elengedhetetlenül szükséges adatokat közölnek e társadalmi alakulatokra vonatkozólag Musilnak, a régi Edom és Moab területén élő b^dwinok között készített ethnologiai felvételei.

Szerinte a törzs (قبيلة) veleje és magva a család,¹ melynek ivadékai a vérrokonság 5. fokáig inkluzíve föltétlen vérbosszúra vannak kötelezve. Tehát a vérrokonok az 5. fokig bizonyos zárt egységet, úgy mondhatnók: atyafiságot alkotnak. Ez a vérbeli kapocs a legszilárdabb kötelék, melyet a b^dwi ismer.

Több atyafiságból az 5. vérrokonsági fokon túl áll össze a nemzetség. X nemzetség szövetségéből megszületik a törzs. A nemzetségek vérrokonságban vannak ugyan egymással, egy közös ősnek más-más fiától származtatják magukat,² mindazonáltal a kötelék, mely a különböző nemzetségeket törzsszé fűzi össze, már nem a vérbosszú, hanem a közös védelem. E védelem más, vérbelileg és fajilag idegen elemeknek is juthat osztályrészül azáltal, hogy egy gyengébb törzs bizonyos szokásos szertartások kíséretében egy tekintélyesebb és rettegett törzs kebelébe fölvéteti és annak védelmébe helyezi magát. S bár nagyon jól tudják az új tagok, hogy nem a vér fűzi őket a felvívő törzs fejéhez, mégis őt nevezik közös atyjuknak (أب: az arabok: شيخ) és a genealogiában, a törzsregiszterben egytől-egyig, mint az új fő fiai, egymásközt pedig, mint testvérek szerepelnek.

A sémi: אב (= atya); בן (בן, ابن) (= fiú); אח (= testvér), tehát nemcsak a vérbeli leszármazás, hovatartozás fogalmát rejtik magukban; értelmük sokkal tágabb, mint a mi nyelvhasználatunkban az apa, fiú, testvér szó.

Ezzel erejét veszti a protestánsok részéről unos-untalan hangoztatott rágalom, mintha a Megváltónak édes testvérei (= couterini) lettek volna azért, mert a Szentírás «Jézus testvérei»-t ἀδελφοί Ἰησοῦ-t említi.³

De a mondottak értelmében légből kapott néhány protestáns tudósnak az az állítása is, hogy a Genesisben elbeszélt pátriárchátörténetek már csak azért is nélkülözik a történeti alapot és a

¹ Musil, A: Arabia Petraea. III. Wien, 1908. 25. o.

² Musil: i. m. 26. o.

³ Mk 3³¹.

költött ősmondák kategóriájába sorozandók, mert az ethnologia tanítása szerint: népek nem egyes családok szaporodása, osztódása, szétágazása által keletkeznek, hanem különböző törzsek keveredése által.¹

Egy eklatáns példa: miként gyártanak a hyperkritika boszorkánykonyhájában és tesznek támadásuk céltáblájává oly nehézségeket, melyekről az inspirált szöveg tulajdonképen nem is tud és nem is akar tudni. — Ha Gen 14⁴ szerint Abraham 318 harcost állít csatasorba és Gen 32⁶ szerint 'Esâu 400 fölfegyverzett vitézzel vonul öccse, Ja'kob ellen, e férfiak mindegyikét, mint bën Abraham-ot, illetve bën 'Esâu-t vezetik be a genealogiába *anélkül*, hogy ezért minden egyesnél vérbeli leszármazásra kellene következtetnünk.

'Esâu a hettitákkal pl. már oly sűrűn érintkezik és velük oly élénk közlekedést tart fenn, hogy feleségeinek egy részét azok soraiból veszi.² E nőket bizonyára nem csekély szolgasereg kíséri 'Esâu sátraiba és az edomiták nemzetségtábláján ezek az idegenfajú jövevények mind mint b'ne 'Esâu, Ézsau fiai szerepelnek.

Ha egy-egy törzs megnövekedik és pártoskodás dül a tagok között, a szakadás nem lehetetlen. Így tépték szét a viszálykodó testvérek 'Esâu és Ja'kob, mint új törzsfők, Abrahamnak egykor oly tekintélyes törzsét.

Azután mindketten: a b'ne Jisrael és még előbb a b'ne 'Esâu, a későbbi 'Adomim (= אֶדְוִיִּים = Edomiták) néppé fejlődnek.

A b'ne Jisrael B'er-seba' legelőitől délfelé vonulnak Egyiptom területére. Útközben Egyiptom határában és később Gošen földjén az ott kóborló törzsek közül bizonyára nem egyet olvasztanak magukba.

A népkialakulás azonban a b'ne Jisraelnél, az 'abirè-nél csak az egyiptomi szabadulás és a honfoglalás után megy lassú lépésben végbe; amikor is K'na'an-nak letelepült, többnyire nem sémi eredetű lakosságát (a Keni-t: כְּנִי, a Hettitát: חֲתִי, a Perizzi-t: פְּרִזִּי, a Girgasi-t: גִּרְגָּשִׁי stb.)³ leigázzák, magukba olvasztják úgy, hogy több század leforgása alatt (a Jebus-t: יְבוּס) csak Dávidnak sikerül levernie⁴ a sok összetevő elemből kialakul Israelnek többé-kevésbbé egységes sémi *színezetű* népe.

¹ A. Dillmann: Die Genesis. Leipzig, 1892.² 217. o. Stade. Z. A. W. 1881. (I.) 347. o. H. Guthe: Geschichte des Volkes Jsrael. Tübingen. 1914.³ 184. o.

² Gen 26³⁴, 36².

³ Gen 15²⁰, Ex 38–17. 13⁵. 23²³–2³. Jos 3¹⁰. etc.

⁴ 1 Par. 11^c.

J^hošū'a könyvének elbeszélését Kⁿa'an birtokbavételéről nem szabad úgy értelmeznünk, mintha az autochthon lakosság egy szálig kard éle által (לְפִי-חֶרֶב)¹ veszett volna el. Kipusztult, mert a reája rakódó új népréteg, a sémi 'abiré hatalmas asszimiláló ereje felszívta őket. J^hošū'a könyve pedig a már végbe ment, meglevő tényeket konstatálja.

Ezt az értelmezést maga a sugalmazott szöveg követeli.

Dt 2^{12. 29.} szerint: וַיִּשְׁמְרוּ אֲשֶׁר יָשְׁבוּ הַחִירִים לְפָנֵינוּ וְיָבִי עֲשֹׂה חִירָשׁוֹם וַיִּשְׁמְרוּ מִצִּיּוֹנָם וַיִּשְׁבּוּ תַּחְתָּם כְּאֲשֶׁר עָשָׂה יִשְׂרָאֵל לְאֶרֶץ יְרֻשָּׁתוֹ אֲשֶׁר נָתַן יְהוָה לָהֶם.

«Se'irben a Horik laktak előttük (t. i. az edomiták előtt) és a bⁿé 'Esau kipusztították őket örökségükből, utánuk aztán ők telepedtek ott le épúgy, mint Israel tette ezt örökölt hazájával, melyet Jahvetól kapott ajándékba.»

hiph. חִירָשׁוֹם hip. חִירָשׁוֹם-ból = megsemmisíteni, kiirtani.² Tehát Israel úgy irtotta ki Kⁿa'an őslakosságát, mint Edom a Hori-t. De miként történt e kiirtás?

Ez az eset két különböző fajú (áriai és sémi) vér és műveltség keveredésre oly jellegzetes és mintaszerű, hogy vele kissé bővebben fogunk foglalkozni.

Edom, Israel testvérnépének kialakulása Se'irben játszódott le. Se'ir-nek nevezi a Biblia az el-'Arabâ-tól keletre elterülő, északról dél felé húzódó hegyláncolatot.³ El-'Arabâ (= a sivatag) pedig pusztta, terméketlen völgykatlan, mely a Holttenger déli végét az 'akabai öböllel köti össze. Se'ir őslakói a Hori-k, már K. e. a II. évezred elején meglehetősen kultúrával rendelkeznek, Eredetük, faji hovatartozásuk kiderítésére régóta összefogott nyelvészet, ethnologia, geográfia és történelem.

Nevüket: חִירִי (pl. חִירִים) már szent Jeromos többféleképpen interpretálja.

A héber חִיר, asszir: harû, hirû: lyukat, mélyedést, barlangot jelent.⁴ Ebből lesz szerinte: חִיר = barlanglakó.⁵

E véleményt teszi magáévá a legtöbb modern exegeta is.⁶

¹ Jos 10^{37.} k.

² Gesenius—Buhl: Hebr. u. aram. Handwörterbuch. Leipzig, 1915^{16.} 841. o.

³ Gen 14⁶ flyt.

⁴ Fr. Delitzsch: Assy. Handwörterbuch. Leipzig, 1896. I. harû.

⁵ Liber interpr. Ed. De Lagarde, 30. o.

⁶ G. Hoberg: Die Genesis. Freiburg, 1908^{2.} 341. o. M. Hetzenauer: Com. in libr. Gen. Graetii et Viennae, 1910. 508. o. Murillo: El-Génesis. Roma. 1914. 515. o. Fr. Delitzsch: Com. über die Gen. Leipzig, 1872^{4.} 432. o.

Kedvezni látszik e feltevésnek ama körülmény, hogy utazók, mint Robinson,¹ Burghardt,² Palmer,³ Musil⁴ számos barlanglakást találtak a régi Edom területén.

De már szent Jeromos sem biztos etimológiájában. A «hori»-t «liber»-rel is fordítja,⁵ vagyis az arab حُر (harrun, hurrun = szabad-)ból származtatja; sőt egy harmadik: farina, farinatus értelmet is tulajdonít neki.⁶

Az első, a «barlanglakó» értelmezés ellen nyelvészet⁷ és ethnologia egyaránt óvást emel.

Hori a hōr-ból a héberben חֹר, az arabban: حُر képző által keletkezik. Az «ijjun» melléknévképző azonban eredetileg csakis tulajdonnevekhez járult és sohasem köznevekhez és jelentette: valamely néphez, országhoz, törzshöz való tartozást.⁸ Tehát חֹר nem keletkezhett חר (= barlangból) mint köznévből.

De túlságos általánosító és melléknévízü is a חֹר mint «barlanglakó» elnevezés. Nem fejez ki kizárólagosságot, mint a tulajdonnév; mert végeredményben csak alacsonyabb műveltségi fokon álló népet jelez, amilyen több is lakott a Hori-k szomszédságában.

Barlanglakást nemcsak az ő földjén fedeztek fel. Találtak ilyet nagy számban Sinaitól északra és Hebrontól délnyugatra;⁹ Eleutheropolisnál (Bét Gibrin),¹⁰ Pharan-nál, ahol Josephus szerint¹¹ Bar Giora zsákmányát rejti el. A Jordántól keletre a Šariat el-Menâdire folyótól délre.¹²

A hori-k tehát nem szerepelhetnek mint a «barlanglakók» κατ' ἐξοχήν.

Fr. Buhl: Geschichte der Edomiter. Leipzig, 1893. 51. o. A. Dillmann: Die Gen. Leipzig, 1892. 386. o. H. Holzinger: Genesis. Freiburg, 1898. 189. o. stb. M. Müller: Asien u. Eur. in Ägypt. Dm. 1893. 136. o.

¹ Palästina. Halle, 1841. II. 605. o.

² Reisen in Syrien. Hgg. v. Gesenius, 1893. II. 731. o.

³ The desert of the Exodus. London, 1871. 351. o.

⁴ J. m. II. 128. 279. 286. 318. 321. o.

⁵ M. P. L. c. 1153. In Abdiam.

⁶ Lib. intergrs. Ed Be Lagarde. 30. o.

⁷ Jensen: Z. A. W. 1895. (X.) 332. o.

⁸ Brockelmann: Grundriss der vergl. Gram. der sem. Spr. Berlin, 1907. 297. o.

⁹ M. Müller: A. E. 137. o. Palmer: i. m. 305. o.

¹⁰ Robinson: i. m. II. 965. o.

¹¹ Bell Jud. IV. 9, 4.

¹² Schumacher: M. u. N. D. P. V. 1897. (III) 2. o.

A ح = liber-értelmezés ellen pedig a szónak görög átírása szól. A LXX következetesen $\chi\omicron\rho\rho\alpha\tau\omicron\varsigma$ -t ír; tehát a diakritikai ponttal ellátott arab: خ -t tételezi fel.

Mások a bibliai חַרְרִי -t az egyiptomi emlékekben ismételtelen megjelenő haru -val azonosítják. E névnek hordozója eredetileg Előázsiának Egyiptommal határos területe. A papyrus Anastasi szerint,¹ aki Egyiptom határát átlépi Haru -ba, mint Ázsiának legközelebb fekvő országába érkezik. De hol lépjük át a határt?

A pap. Anastasi keletkezése idejében (XIII—XII. sz. Kr. e.) Egyiptom fennhatósága kelet felé kiterjedt egészen El- Arabá -ig, tehát a Holttenger déli részéig. Emellett bizonyít III. Ramses expedíciója 1180 körül, mely Atika hegység rézbányáiba irányul.² Ezeket Max Müller joggal a Vörös tengertől északra keresi. Megközelítésük ugyanis hajón, majd számarháton történik. Ma már bizonyos: Atika azonos a Musil által felkeresett ruġm el-Atik -kal, vagy hum el-Nahással (= rézterület), mely hírbet Fénántól (a bibl. פִּינִיךְ Nu 33⁴²: északra 4 km.-nyire terül el El- Arabá -ban.³

Ezen értesítés szerint Egyiptom keleti határa a XII. században el- Arabá , mely könnyen viselhette az el- hôr (= kivájt mélyedés) nevet; északi, a Holttengerrel szomszédos részét ma is el- Rôr - (الرَّوْر) nak nevezik. Az arab غور = héber חֹר = vájás, barlang. Az országnévet örökölhették aztán a lakók is. Hôr i tehát egyenlő volna el- Hôr (= a völgykatlan) lakóival. Így könnyen volna érthető sémi fajiságuk is, amit azt Kittel,⁴ Proksch⁵ és mások bizonyítani szeretnék.

Valószínűbb azonban, hogy jelen esetben nem az ország adott nevet népének, hanem megfordítva.

Egyiptomi források tudnak arról, hogy Haru -országának kiterjedését nemszabad el- Arabá -ra összezsugorítanunk. « Haru -országa Taru -nál (a bibliai טַרְרִי -nál) kezdődik». טַרְרִי pedig a régi Egyiptom északkeleti határán, a mai Suez-csatorna körül, szóval El- Arabá -tól jóval nyugatra feküdt.⁷ A vele határos ázsiai sivatagnak a Sinai-félszigeten: מִדְבַּר-טַרְרִי ⁸ a neve.

¹ Pap. Anast. 5, 13. 6. I. M. Müller: A. E. 149. o.

² M. Müller: A. E. 133. o. A. Erman: Ägypten und ägyptisches Leben im Altertum. Tübingen, 1887. II. 692. o.

³ Musil: i. m. II. k. 1. r. 21. o.

⁴ R. Kittel: Geschichte des Volkes Israel. Gotha. I¹ 1912. 38. o.

⁵ O. Proksch: Die Genesis. Leipzig, 1913. 212. o.

⁶ 2. Pap. Anastasi 3, 1, 10. L. M. Müller: A. E. 149. o.

⁷ Gen 16⁷, 20¹, 25¹⁸, 1 Sam 15⁷ etc.

⁸ Ex 15²².

Taru-nál, טַרְר (= fal) a Sinuhe-elbeszélés¹ és egy a Kr. e. XIX. századból származó költemény² szerint már a XIX. században Kr. e. falat emeltek az egyiptomiak, hogy hazájukat az ázsiai barbár hordák betörései ellen megvédjék. Eszerint a mai Suez-zel határos vidéket is Haru-névvel illették. A papyrus Harris pedig Föniciát,³ sőt Egyptom összes ázsiai birtokait Haru-országának neve alatt foglalja össze.⁴

Egy nagyobb arányú és kiterjedesű földterülettel van tehát dolgunk és ez a tény közelebb hoz bennünket ahhoz a megállapításhoz, hogy a Hori-k azonosak a hettita emlékeken ismételt felbukkanó Harri-knak egy leszakadt ágával. A Harri-k pedig a Mitanni-k és a Hettiták-k rokonai, tehát indogermán származásúak.⁵ E nagy népcsoportok Kr. e. a III. évezredben tódulnak keletről Kisázsia felé.⁶ A Hetti-ták — mint ismertes — Boghaskői környékén alapítanak jól szervezett, művelt államot. A Mitanni-k pedig már 2000-ben Kr. e. Babylonban telepednek meg.⁷

A Harri-k, mint testvéreik a Hetti-ták, új hazájukból, Kisáziából bizonyára szintén rajokat bocsájtanak ki, természetesen délfelé állt számukra nyitva az út. A hettitákkal együtt elárasztiák K'na'ant még az 'abiré előtt. A pátriárkák idejében már ők a föld urai. Abraham Hebronban a hettita Ephrontól vásárol földterületet és barlangot temetkezési helynek.⁸

Újabb felülről jövő nyomásnak engedve, délfelé húzódnak. Egyptommal jönnek érintkezésbe. A vele határos területnek nevet adnak; majd átkelnek El-'Arabân és birtokukba veszik Se'irt.⁹

A Szentírás — igaz — csak mint Se'ir lakóját említi a Hori-t,¹⁰ azon egyszerű oknál fogva, mert az üdvösség történetében csak azok a Hori-k bírnak jelentőséggel, kik Se'irben telepedtek le; itt kerültek érintkezésbe a választott nép testvé-

¹ Kiadta: H. Gressmann: *Altorientalische Texte u. Bilder*. Tübingen, 1909. I. 210 és k. o.

² Lásd Gressmann: i. m. 204, 206. o.

³ M. Müller: A. E. 150. o.

⁴ U. o.

⁵ Jensen ind számneveket fedezett fel nyelvükben. (Sitzungsber. d. preuss. Ak. d. Wiss. 1919. 367. o.)

⁶ Hrozny: Boghaskői-Studien. Heft 5. 54. o.

⁷ Weber: Vorderasiat. Bibliothek. 2. 1070. o.

⁸ Gen 23⁴.

⁹ Gen 14⁷.

¹⁰ Gen 14⁶, 3640. Dt 21², 22.

rével, Edommal és itt egyesültek és olvadtak össze nagy nemzetté. A Biblia azonban tud a Hori-k nagyobb elterjedtségéről is. Gen 36¹⁰ Se'irt (שַׁעִיר הַחֲרִי) említi, mint őzüket és nem — mint egyébként szokta — egy Hór nevű eponymostól származtatja őket. Ezzel jelzi: csak azokról a Hori-król kíván szólni, kik Se'irt vallják őzüknék és ugyanezen országot választották hazájuknak. A Hori-k, Harri-k tehát az *áriai* fajhoz tartoznak. Hugo Winckler szerint eme nagy népcsaládnak legelőkelőbb tagjai.¹ Horim = harrija = az áriaiak *ari êxiçhç*. A hettita emlékeken ugyanis a harri név állandóan a «mariannu» epithetonnal együtt jelenik meg. «Mariannu», a védák nyelvén: «marja», pedig «harcost», «férfit» jelent. A Harri-k tehát a harcosok, vitézek, előkelők, nemések. Az arám מַרְא (= úr); fem. מַרְאָה (= úrnő), tehát áriai kölcsönszó.

A Hori-k áriai fajsága ellen nem bizonyít, hogy a Biblia csak sémi neveken szólítja őket. «Es ist selbstverständlich — mondja Ed. Meyer² —, dass in dem jahrhundertlangen Zusammenleben auch die volksfremden Elemente hebräische Namen gewählt haben.»

Parallelként felhozhatók a hettiták is, kikről senki sem állítja komolyan, hogy szemiták voltak és mégis valahány hettita nevet felsorol a Szentírás, az egytől-egyig mind valódi sémi név: אֲחִירָה³ אֲחִירָה⁴ אֲחִירָה⁵ אֲחִירָה⁶ אֲחִירָה⁷ אֲחִירָה⁸.

Bár a Hori nagytekintélyű és kiterjedt népcsaládnak egy töredéke és magasabb műveltséggel bir, mint a betolakodó jövevények, mégsem tudja megőrizni nemzeti önállóságát. Elveszti azt a sémi népekkel való küzdelmében. 'Esâu törzsével B'ér-šeba' és Hebron legelőiről délfelé ereszkedik. Maga előtt hajtja és kelet felé szorítja az őt megelőző áriai néphullámot. Majd mikor a Hori Se'irben letelepszik, szűkebb hazájában is háborgatja, idővel teljesen uralomra jut felette és beolvasztja saját nemzetének testébe.

Maga a Szentírás tiltakozik azon felfogás ellen, mintha 'Esâu törzse a Hori-t egy szálíg kardélre hányta volna. Annak a kijelentésnek ellenére, hogy Dt 2¹², 22. szerint: הַשְׂמִיר הַחֲרִי (= kiirtotta a Hori-t) Gen 36-ban egy nagyon régi, megbízható nemzetségtábla felsorolja azon hōri törzseket is, melyek Edom

¹ Or. Lit. Zeitung, 1910. (XIII.) 289. és k. o.

² Knudtson: i. m. II. 1088. o.

³ Gen 23⁸. ⁴ Gen 36². ⁵ Gen 36². ⁶ Gen 26³⁴. ⁷ 1 Sam 6⁶. ⁸ 2 Sam 11⁸.

fennhatósága alatt tovább élnek, míg a fajilag erősebb sémi áradatban teljesen szét nem málnak és fel nem olvadnak.

Az áriai Hori eltűnt; felfrissítette a sémi Edom vérét és rajta keresztül átjutott a testvérnépnek, Israelnek testébe is.

Bármily nagy volt is az izraeliták exkluzivitása, elzárkózottsága a szomszédokkal szemben, bármennyire érdemelleneknek mutatták is magukat Esáu utódai, az edomiták, a rokon-szenvre és barátságra: hiszen az egyiptomi menekülés után az országukon való átjárást is megtagadták Israelnek,¹ Mózes törvénye mégsem tudta felejteni a testvéri viszonyt a két nép között. Elvként mondotta ki:² ...

לֹא תִתֵּב אֶדְוֹמִי כִּי אֶחָדָה הֵיאָה
בְּנֵים אֶשְׁרֵי־יִשְׂרָאֵל לָהֶם דֹּר שְׁלִישִׁי רַבָּא לָהֶם בְּקֶהֱל יְהוָה

«Edomot, testvéredet, nem szabad megvetned; fiait pedig a 3. nemzetségben teljes jogú polgárnak kell elismerned.» (= felvenni a קה־לִּי־הָהֵוא-ba, Jahve szövetségébe, egyházába.)

Amit az elv hirdet, azt a gyakorlat meg is valósítja. A sűrű érintkezés folytán számosan átmennek az edomiták közül Israel népéhez. Így pl. Sâ'ul udvarának egy előkelő alakja az edomita Doeg. (1 Sam 22⁹: רֹאג הָאֶדְוֹמִי יְהוֹי נָצַב עַל עֵבֶר־שָׂאֵוֹ (= «Az edomita Doeg Sâ'ul udvarának élén áll.»)

A zsidó jogi praxist e téren — igaz, késői időből — érdekesen illusztrálja az edomita származású I. Herodes Agrippa esete. Midőn 41-ben Kr. u. a sátorok ünnepén ősi szokás szerint a Deuteronomiumot olvassa fel, e helyen: «Ne legyen idegen király fölötted, hacsak nem testvéred az»,³ könnyekben tör ki, mivel találva érzi magát. A nép azonban vigasztalólag kiáltja feléje: «Ne aggódjál, Agrippa! Testvérünk vagy! Testvérünk vagy!»⁴

A vérkeveredésnek Edom és Israel közt végül tág teret nyit Joannes Hyrcanus egy elhatározó lépése, mellyel a meghódított edomitákat Kr. e. 128—125. körül a circumcisióra kötelezi.⁵

Ezzel Edom önálló nemzeti mivolta végkép megsemmisült. Vére ettől kezdve a testvérnépnek, a zsidóságnak erejét és hatalmát szolgálja és gyarapítja.

Beigazolódik tehát a legelszigeteltebbnek, a legegységesebbnek, a legtisztább vérűnek gondolt népnél, a zsidóságnál is a történelemnek ma már megdönthetetlen, tétele: nincs népfaj a

¹ Nu 20²⁰ és k.

² Dt 23⁸, 9.

³ Dt 17¹⁵.

⁴ Fl. Josephus: Antiqu. XX. 7.

⁵ Fl. Jos.: Antiqu. XIII. 9. Bell. Jud. I. 2, 6.

világon, mely természettudományi egységet alkotna, olyat t. i., melynek minden tagja a közös leszármazás által rokon volna. A régi zsidóság sem volt az, még az asszír és a babyloniai fogság előtt sem. Csak történeti, erkölcsi, társadalmi egységek vannak, olyanok, melyeket a közös mult, sors, műveltség, szóval egy szív és egy lélek fűz egybe.

Ennél a történetileg elgondolt faji egységnél aztán, feltéve persze, hogy az elevenen lüktet valamely nemzet lelkében, nincs is kényszerítőbb hatalom a világon.

Ez az őserő képesítette a zsidóságot, hogy, bár — mint láttuk — már születésében és gyermekkorában tőle fajilag távol álló egész népeket nyelt el, öntudatos faji önállóságát mégis megőrizze. Ugyanerről az átható asszimiláló erőről tesz tanúságot a maroknyi magyarság is, mely főleg a XVII—XVIII. században, a törökdúlás megszűnése óta a sok idegen: német, szláv, román vendég fölött biztosítani tudta politikai és kulturális felsőbbbségét és immáron 200 év óta sikeresen halad azon az úton, mely ezen idegen elemek áthasonításához vezet.

Tegyük e nem megvetendő faji erőnkét minél öntudatosabbá magyar testvéreinknél, tán akkor közelebb jutunk az annyira hiányzó, oly sokszor emlegetett és még többször óhajtott nemzeti lélekegységhez, mely jövő nagyságunknak kétségtelenül legszilárdabb bázisa.

O. M. D. G.

A szétszórt magyarsághoz.

Breznay Béla r. tag részéről 1924. évi márc. 7-én bemutatott hitbölcselemi tankölteménynek ismertetése.

Előadó abból indul ki, hogy sajátságos, pesszimisztikus elkese-
redés szállta meg a magyarság lelkületét. Ez a lelki keserűség ilyes-
féle kifakadásokban szokott magának néha utat törni:

Megverte Isten a magyart:
Hogy az soha össze nem tart.

Az összetartás hiányáról szóló ez a panasz, sajnos, nem képzelgés,
hanem multban, jelenben egyaránt megkeserült valóság szülötte.

Hogy mi ennek a gyilkos bajnak mélységes oka s mi ez ok
megszüntetésére a legbiztosabb gyógyszer, az előadó évek óta ezt
kereste, ezt kutatta s arra az eredményre jutott, hogy a köztudat
alatt lappangó nagy hiányossága Isten tiszteltbentartásának: ez az
ok; Isten előtt való teljes nemzeti meghódolás: ez a gyógyszer.

A szerző ezt a hitbölcselemi tárgyat foglalja költemény, még
pedig nem a multtá lett csapást sirató búdal (*Carmen lugubre*),
hanem a jövőbe betekintést nyitó tanköltemény alakjába, melyet
kis Magyar Theodiceanak s ébresztőnek is nevez.

A tanköltemény négy részre oszlik. Az első rész történelmi,
nemzetünk történelmi sorsáról. A második és harmadik rész okfajta,
bizonyító, felvilágosító. A negyedik rész practicum: útmutatás, nem-
zetmentő köteleességünk teljesítésére. Ezen fekszik a súly.

A tanköltemény egyik alaptétele annak kifejtése, hogy mit
tesz — egyénre és nemzetre nézve egyaránt — kereszténynek lenni.
Keresztységben ugyanis a Szentlélek embert s nemzetet, a szó teljes
értelmében «isteniesít» vagyis «istensége fenségébe» felemel.

Ez az Isten gyermekévé avatás, az emberi örökségbe fogadás-
nak pusztá külsőleges szertartásától lényegesen különbözik, mert az
valóságos benső átalakítás, újjáalkotás, szülés, átlényítés.

Isten a magyarságot ebben a nagy kegyelmében részesítette,
amikor ebbe a hazába segítette és itt a többi kisebb néprajokkal együtt
«Jézus vérségében» részesítve, egységes keresztény nemzetté alkotta.
Nagy- és kis-antánt Isten műve ellen követett el merényletet, amikor
a keresztény Magyarország szétszagztatását kieszelte és végrehajtotta.

A tanköltemény öreg magyarjának véleménye szerint a magyar
lelkiségbe a hitegység önt új életet.

Újabban talált ékiratos teremtetési szövegek.

Aistleitner József vendégnek 1924. márc. 7-én tartott felolvasása.

Az 1914 óta ismeretessé vált teremtetési szövegeket két csoportba sorozhatjuk. Az elsőbe az asszír, a másikkba a šumer egynyelvű, illetve šumer-asszír kétnyelvű szövegek tartoznak. Az új asszír szövegek legnagyobb részét Asszírria régi fővárosának, Aššurnak romhalmazából mentette meg a német Aššur-expedíció és jelenleg a Berlini Múzeum előázsiai osztályában őriztetnek. Ezen gyűjtemény egy részét *Ebeling* tette közzé a *Keilschrifttexte aus Assur religiösen Inhalts* c. ékiratos autografiákban. Az itt közzétett szövegek közül 14 a régebben ismert 7 táblás teremtetési mondának (Enuma eliš) duplikátuma, illetve kiegészítése.¹ Az Enuma eliš-re vonatkozó ismereteinket érdekes módon egészítik ki az Ebeling-féle gyűjteménynek újévi szövegei (pl. VAT 9555), amelyekből kitűnik, hogy az Enuma eliš elénekélése a babyloni újévi ünnepnek lényeges része volt. A šumer szövegek közül a legfontosabbak azon ékiratos táblákból kerültek ki, amelyek az északamerikai expedíció Nippur romjai között talált és jelenleg a pennsylvániai egyetemnek múzeumában őriztetnek. Legfontosabb közöttük Langdon szövege (Ni. 4561); ezt érdekesen kiegészíti Barton szövege (Ni. 14005), míg Poebel szövege (Ni. 10673 + 10562) a teremtetésnek rövid érintése után inkább a vízözönnel foglalkozik. Ebeling gyűjteményében jelent meg az ú. n. Ebeling-szöveg (VAT 9307), amelyet a többiek között Kmosko Mihály ismertetett a «Religio» hasábjain (1917).

Ezen helyen térszűke miatt be kell érnem azzal, hogy felhívjam a figyelmet az Enuma eliš néhány érdekes kiegészítésére és a Langdon-féle szövegnek vázlatát nyujtsam.

¹ Az I. táblára vonatkozik: No. 162 és 313 (VAT 10152 + 12951 + 10392), No. 163 (VAT 10652), No. 117 (VAT 9677), No. 118 (VAT 9668), No. 314 (VAT 9873), No. 315 (VAT 10997) és No. 317 (VAT 9677); a II. táblára: No. 5. (VAT 9971); a III-ra: No. 173 (VAT 10663) és No. 316 (VAT 10659); a IV-re: No. 318 (VAT 10898) s a VI-ra: No. 164 (VAT 9676). Ezen szövegeket Ebeling fel is dolgozta (AOTU II 4), de ezen «Selbstverlag»-ban megjelenő művét 4 havi utánjárás után sem tudtam megszerezni.

I. Az isteneknek genealogiája, amely eddig csak töredékes állapotban volt ismeretes, az Enuma eliš I. táblájának duplikátumaiból most már hiány nélkül áll rendelkezésünkre. Apsù, az ósöcéan és Tiāmat leszármazottjai Lahmu és Lahamu.

«Mialatt (Lahmu és Lahamu) nagyobbodtak, növekedtek, Anšar és Kišar lettek teremtvé, amazoknál sokkal hatalmasabbak; Miután ezek is felnevekedtek (szószerint: meghosszabbították a napokat és hozzátették az esztendőket).

Gyermekeiket Anu-l, aki szüleivel vetekedett, Anut, az ő fiát önmagához hasonlóan teremtette Anšar, Anu pedig saját hasonlóságára nemzé Êát. Êa őseinek fejedelmévé lett.

Ő a figyelmező fülű, az okos, az erőben hatalmas, Sokkal erősebb, mint atyjának nemzője (= nagyatyja) Anšar, Nem volt párja ősei az istenek között.

Meg lett döntve az ősi isteneknek uralma.

(Ekkor) megzavarodott Tiāmat belsejében, betelt romlásukkal, Felkavarodott Tiāmat gyomra» (I. 11–23).

Az öreg Apsù nincs megelégedve a dolgok új rendjével, őt bántja a nagy lárma, amelyet a fiatal istenek okoznak. Elmegy hírnökével, Mummuval együtt Tiāmathoz, hogy együttesen tanácsot tartsanak az istenek, az ő gyermekeik ügyében. Mummu Apsút a fiatalok megrontására ösztönzi, mire Apsù arca örömtől ragyog.

«Átölelte Mummu nyakát,
Leültette őt térdére és megcsókolta.
Halált terveztek ők valamennyiök számára,
Fiaik, az istenek számára, akik elhatalmasodtak.
(Ezt) meghallották az istenek és meghunyászkodtak,
Elcsendesedtek és búsan ültek.»

Ekkor Êa, a nagyfülű, körültekintő és okos, aki mindent észrevett, megbüvöli a mindenség korlátait, Apsút, amikor a barlangban (?) fekszik, elaltatja, Mammut összezúzza, elszakítja izületeit.¹ Apsút megkötözi, agyonüti, Mammut pedig elzárja és jejét kettéhasítja. Miután Êa megsemmisítette Apsút, az ócéan istenségét, átveszi, mint új ócéanistenség, annak szerepét. A létükben fenyegetett istenek most már megnyugodva megpihenhetnek; Lahmu és Lahamu helyüket a nagy istenek között újból elfoglalhatják.

Itt a szöveg néhány sora még hiányzik s azután Aššur születésének leírása következik, amelyet Zimmern a Hommel

¹ riksišn; váriáns: šušišu, amivel valószínűleg férfiereje van jelezve; tehát megfosztja férfiasságától.

születésének 60-ik évfordulója alkalmából kiadott ünnepi iratban behatóbban foglalkozik.¹ Ezen isten, aki Aššur városának főistensége volt, az itt megírt ékíratos táblákban valószínűleg ugyanazt az istenséget jelzi, akit Babilonban Marduknak neveztek, miután a teremtési eposz egyéb helyein is ott, ahol a babiloni és ninivei recensiók Mardukot írnak, többször az Aššur nevet (^d ŠĀR) helyettesíti be. Atyja az aššuri versio szerint Lahmu, a ninivei szöveg szerint Êa; anyja Lahamu; szoptatják különböző istennők, az Ištarok; dajka (taritu) ápolja őt. Következik a fiatal istennek leírása:

...szemei ragyogók,
Férfiás a termete...
Látta őt nemző atyja, Lahmu
Megörült a fejedelem, szívét öröm tölté be,
Nézte, vajjon hasonló lett-e az istenekhez?
(És ime) sokkal magasabb volt, mint ők, hatalmas a hangja,
Nem lehet leírni természetének nagyságát,
Nem lehet elgondolni, bajos azt nézni is.
Négy a szeme, négy a füle,
Tűzzel telt ajkai ragyognak.

A leírásban feltűnő a négy érzékszervre vonatkozó megjegyzés. Zimmern azt hiszi, hogy ez az istenségnek kétfajúságát jelzi és figyelmeztet a kétféjű Janusra, aki ép úgy az év kezdetének istene, mint Marduk, akinek főünnepe a zagmuk a babiloni újév.

Az eposznak következő részei már régebben ismertek. Tiámat meg akarja bosszulni férjének megöletését, elpártolásra bírja az istenek egy részét és 11 szörnyeteget létesít, hogy az ő oldalán harcoljanak az uralomra jutott fiatal istenek ellen, de Marduk Tiámatot legyőzi és magához ragadja a sors meghatározásával együtt az uralmat az istenek fölött.

Az Enuma eliš VI. táblája csekély kiterjedésű töredékektől eltekintve eddig majdnem teljesen hiányzott. VAT 9676 révén azonban a szövegnek tekintélyes része ismertté lett. Az ember teremtésének rövid érintése után elmondja, hogy Marduk az elpártolt isteneknek megbocsát, hogy kijelöli az Anunnakik helyét. Leírja, hogy az Anunnakik hogyan építik fel Marduk híres babiloni templomát, az Ê-sag-il-t annak tornyával, zikkuratjával együtt.² Az Ê-sag-il-ban azután az istenek egybegyűlnek, lakomát

¹ MVG XXI 213 sqq.

² Ezen toronymnak, az Ê. TEMEN. AN. KI-nak alaprajzát a babiloni német ásátások fedték fel és valószínűleg Gen. 11-nek híres bábeli tornyával azonos. Lásd Koldewey: Das wiedererstandene Babylon (1913) c. művét.

rendeznek, amely után közölük heten, élükön Mardukkal, meghatározzák az égnek és földnek sorsát. Ezen végzetmeghatározás helye minden bizonnyal az Upšukinakku, a végzet kamarája, amely az eposz VII. tábláján megvan említve. A VI. tábla második része kezdi Marduk szent neveinek felsorolását és értelmezését, amely azután a VII. táblában folytatását és befejezését találja.

Ha már most az eddig érintett szövegeknek vallástörténelmi fontosságát latolgatjuk, megállapíthatjuk, hogy ezen szövegek a biblia első három fejezetéhez vonható párhuzamok számát nem növelték. Most már eléggé tisztán áll előttünk azon tény, hogy az Enuma eliš sokkal kevesebb pontban érintkezik a bibliai elbeszéléssel, mint pl. a Gilgameš-eposz a bibliai vízözönleírásokkal.

II. A Langdon-féle szöveget, Ni. 4561-et az említett szerző a paradicsom, vízözön és bűnbeesés leírásának tartja.¹ Langdon ezen nézetét csak kevesen fogadták el, közöttük Landersdofer;² a legtöbbben részben vagy egészében elvetették.³

Felfogásom szerint, amelyet itt csak röviden jelezhetek, a kis eposz fordításra alkalmas részeinek tartalma a következő:

Col. I, 1—30: Dilmun földjének, Èa és Damkina szent pihenőhelyének állapota Dilmun városának teremtése előtt. Langdon ezen sorokból az emberiség boldog paradicsomi állapotát olvassa ki. Ezen nézet azonban téves. Dilmun földje ugyan a leírás szerint ragyogó szépségű, a szenvedést nem ismeri, de nemcsak a ragadozó állatok hiányzanak belőle, hanem a háziállatok is, meg az ember; nincsen apaság, nincsen anyaság, nincsen énekszó, nincsen istentisztelet.

Col. I, 31—II. 19: Èa megteremti Dilmun városát és édes, iható vízzel látja el. A városok, szentélyek teremtése babiloni felfogás szerint nem tételezi föl az emberi nemnek előzőleges létezését, amint ezt az ú. n. Eridu-i teremtési monda egybevetése is mutatja. Ezen monda első helyen Eridu-nak, azután Esagil-nak és Babel-nek teremtését említi, csak azután írja le az istenek, az Anunnakik keletkezését, a föld és az ember teremtését. Ezen sorrend megállapításánál a helyi patriotizmus a vezető

¹ Langdon: *Sumarian Epic of Paradise, the Flood and the Fall of Man*. Philadelphia, 1915, bővített francia kiadásban: *La Poème sumérien du Paradis, du Déluge et de la Chute de l'Homme*, Paris, 1919. címen.

² Die sum. Parallelen zur bibl. Urgeschichte, Münster, 1917.

³ Így Jastrow a JAOS 1916. évi évfolyamában, Albright az 1919-iki évfolyamban (62—90), Peters az 1921. évfolyamban (131—149), Ungnad ZDMG 1917, (252—256), Witzel: *Keilinschr. Studien* Heft 1. 51 sq.

zempont; a városállam egyenesen isteni alapítás és ősrégi erevével mindent megelőz.

Col. II, 20—III, 39: Êa és az istennő egybekelésének, az istennő szülésének háromszoros leírása. Az istennő különböző nevek alatt (Nin-tu, Nin-harsag-ga, Nin-šar és Nin-kür) szerepel, de nagyon valószínű, hogy ezen elnevezések Damkinának csak különböző jelzői. Langdon ezen egybekelés és szülés leírását egy kilenchónapos vízözönre értelmezte.

Rev. Col. I, 35—48: Takku, aki Dilmun kertésze és Ni. 14005 szerint koronás királya s valószínűleg első emberi lakója volt, a föld terméséből ajándékot hoz Êa-nak, aki nyájasan fogadja és megkoronázza (?).

Rev. Col. II, 15—47: Êa meghatározza 8 növénynek rendeltetését, amely abban áll, hogy az ember azokat leszakítsa, illetve kitépje és megegye. Amikor az istennő ezen sorsmeghatározásról tudomást szerez, megátkozza Êa-t: «Az életnek arculatját mindhalálíg¹ szemeid ne lássák». Langdon az átkot Takkura vonatkoztatja és párhuzamba hozza a paradicsomi átokkal, de ezt az értelmezést kizárja az állitmánynak 2. sz. tiltó módja: *i-de-ba-ra-an-bar-ri-en*,² amely feltételezi a megátkozott személynek jelenlétét, holott a szöveg előző részeiben Takkuról csak 3. személyben van szó. Az átoknak oka tehát nem valami evési tilalomnak megszegése, amelynek egyébként sem találjuk semmi nyomát, hanem azon körülmény, hogy az istennő nincsen a növényzet sorsmeghatározásával megelégedve. Az istennő, akinek egyik neve Nin-šar («a növényzet istennője»), a növényeknek oltalmazója gyanánt lép fel és átkot szór, amikor arról értesül, hogy a növényeire, az ő szülöttjeire az a sors vár, hogy az ember őket elpusztítsa.

Rev. Col. III, 20—51: Êa, aki itt Ellillel van azonosítva, beteg, valószínűleg az istennő átkának következtében s a megengeszteltnek látszó istennő az ő gyógyításáról 8 istenség útján gondoskodik, akiknek Ellilnek ezen célból szül. A kis mythoszt befejezi ezen 8 istenség sorsának meghatározása.

¹ Az istenek halála a babiloniai és sumer felfogás szerint nem tartozik a lehetetlenségek közé. Bêl (= Ellil) halálára vonatkozólag lásd VAT 9555 és Zimmern: Zum bab. Neujahrsfest. Zweiter Beitrag. Berichte über die Verh. der Sächs. Ges. der Wiss. zu Leipzig, phil.-hist. Kl. 70. Bd. 5. Heft.

² V. ö. Delitzsch: Sum. Gr. §. 162.

A TÖRTÉNELEM-, JOG- ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYOK OSZTÁLYÁNAK FELOLVASÁSAIBÓL.

Az új egyházi törvénykönyv büntetőjoga s a modern büntető-kódexek.

Sipos István r. tag 1924. február 1-én felolvasott székfoglaló értekezésének ismertetése.

Az egyháznak idők folytán kifejlesztett büntetőjoga a kölcsönös egymásra hatás viszonyában állt mindazon népek büntetőjogával, amelyek között az egyház működött. Sokat kölcsönzött az egyházjog a római jogból, viszont enyhítette annak kegyetlenségét. A középkorban ismétlődik e kölcsönös egymásra hatás a kánonjog és a *germán jogok* közt. Most inkább adó a kánonjog és vevő a germán jog. Az egyházjog révén jut lassan általános uralomra a törvény előtti egyenlőség elve, a bűncselekmény és büntetés jogi jellegének elismerése, a tettes alanyi bűnösségének figyelembevétele, a bűnösség formáinak tana, a büntetés javító szándékának érvényesülése.

Az új egyházi törvénykönyv, az 1918. május 19-én életbelépett Codex Juris Canonici a büntetőjognak az eddigi fejlődés folyamán kikristályosodott elveit és — főkép az Egyház munkája révén — közkinccsé lett gondolatait természetesen hiány nélkül tartalmazza, azonfelül azonban a modern világi büntetőjogi irodalom és törvényhozás befolyása is szemmel látható rajta.

A modern állami büntető törvénykönyvekből vett *törvénytechnikai* kölcsönzések az általános tanok rendszerbe foglalása; a bűncselekmények törvényes tényálladáki elemeinek s a megfelelő büntetéseknek pontos megállapítása s modern törvénytílus.

Anyagi kölcsönzések a *kísérlet* tana s a kísérletre kiszabandó büntetés megállapítása, a bűnösség két alakjának, a *szándékosságnak* és *gondatlanságnak*, főleg ez utóbbinak élesebb kiemelése, a *bűnrészesség* bonyolult kérdésének pontos és szabatos kidolgozása, az *eljárás és büntetés elévülése*, a *feltételes elítélés*, mely a franciabelgarendszerű büntetés-végrehajtás felfüggesztésének alakjában kerül a kódexbe s végül a *biztonsági intézkedések* felvétele.

Az oroszországi bolsevizmus hatása Magyarországon.

Részletek gr. Mailáth József r. tag 1924. évi március 14-én tartott felolvasásából.

A közelmúltban a társadalmi rend «radikális» megváltoztatását célzó törekvés kiindult az oroszországi szocialistapártnak még 1903-ban Londonban megtartott kongresszusából, mely alkalommal t. i. a párt kebelében a radikális és mérsékelt irányzat addig egymással békésen megférő hívei széjjelváltak, mivel a többségnek (innen a «bolsevizmus» elnevezés eredete, mert «bolse» = több) a kisebbséggel («Menseviki», «mense» = kevesebb) szemben a lényegesebb elméleti és taktikai kérdésekben vallott felfogása a további együttműködést lehetetlenné tette. A radikális bolsevikik ugyanis teljesen elvetették a polgári pártokkal való együttműködés minden lehetőségét s az önerejükből elérendő egyetlen céljukul a «jövő kommunista állam»-ának diktatórikus úton való rögtönös megvalósítását tűzték ki.

A bolsevisták előbb említett programjának elvi lefektetését akkoriban nem követhette mindjárt a gyakorlati kivitel; az államszín végrehajtására az ország bel- és külpolitikai helyzete nem kecsegtetett sikerrel. A bolsevikik ugyanis nem a Marx által is előfeltételként hangsúlyozott magasabb társadalom-gazdasági fejlődés kialakulásától, hanem a *politikai hatalom birhatásától* várták eszményük megvalósulását; ahhoz pedig, hogy azt magukhoz ragadhassák, még túlerős volt a kifelé gyakorolt határtalan cári imperializmus és a befelé gyakorolt könyörtelen cári abszolutizmus.

Előbb tehát még jobban meg kellett szervezni és forradalmasítani a már körülbelül 50 év óta tervszerűen megdolgozott alsóbb néposztályt. Valószínű is, hogy ezen agitációjuk eredményeképpen az elvesztett orosz-japán háború után nagy erővel kirobbant, de ugyancsak nagy erőfeszítéssel még elfojtott hatalmas forrongás 1914-ben még szélesebb alapon megismétlődött volna, ha a háború és a titokban nem maradt előzetes hadikészülődés a bolsevikiket arra nem indítja, hogy kivárvák a bel- és külpolitikai alakulás legalkalmasabb pillanatát programjuk megvalósítására.

Számításukban nem csalódtak: 1917. márciusában megdöntötték minden számottevő ellenállás nélkül a cári uralmat, lerombolták «a nagy börtönt, melyben az orosz nép évszázadok óta színlődve szenvedett», hogy 1917. novemberében teljesen birtokukba

véve az államhatalmat, a cárizmus romjain felépíthessék a «jövő» minden gond és bú nélküli «kommunista államát».

És most, amidőn igazán nem remélt könnyű harc után szinte magától adódott a Marx által előre megjósolt fordulat, hogy t. i. «a (háború által) felidézett szörnyűségek, nyomor, pusztulás kikerülhetetlenné tették a tőkés társadalom csődjét és az átmenetet a társadalmi gazdálkodás magasabb fokához»,¹ mely átmenetre, mint az új rendszer kiindulási pontjára, ugyancsak a háború kényszerítette a kapitalizmust, azt «... a termelés és szétosztás államosítására s ezáltal a régi burzsoá-individualizmus teljes feladására szorítván»,² most tehát, amidőn hangzatos ígéreteiket minden további nélkül tettekkel valóra lehetett és kellett volna váltaniok: most tűnt csak ki, hogy a bolsevizmus a legtávolabbról sem jelenti az emberiség, legkevesbbé a proletárság fölszabadítását; hogy céljai egyáltalán nem követik a kommunizmus fejlődés-történeti alapokon nyugvó tanait, sőt ellenkezőleg arra irányulnak, hogy az eddig szabadon fejlődött gazdasági és kulturális életet teljesen elfojtsák s magát az embert, mint egyedet, egy szabadakarat nélküli bábbá lealacsonyítsák. Tehát nemcsak hogy nem épít fel új világot, de még a meglévőt is legelvetemültebb zsarnoksággal rombolja le!

Rémuralmuknak az eszme tág cselekvő teret nyújtó szülőföldjén (Oroszországban) lejátszódott és csak leírásokból ismert minden fázisa nálunk a maga eredetiségében, koncentráltan folytatódott le. Elvi, szellemi és taktikai különbség nincs közöttük, mint ahogy nem is lehet, lévén a honi vezetők az orosz mesterek méltó tanítványai, nem tekintve azt, hogy a bolsevizmus «kormányfoglalásának» külső és belső körülményei is azonosak.

A népköztársaság feje és minisztertársai minden felelősségérzet és minden komolyan átgondolt munkaprogramm nélkül foglalták el a «népakarat»-tól kijelölt országhalkormányzói helyüket.

S hogy a bolsevikik minden törekvését, összes erőfeszítésüket 1919. március 21-én legteljesebb siker koronázhatta: ez Károlynak és kormányának nemcsak tapasztalt tökéletes erélytelenségét és tehetetlenségét, hanem egyszersmind a felforgató törekvésekkel való hallgatólagos egyetértését is igazolja.

A kormányhatalom birtokában: a rombolás, rablás és fosztogatás rettenetes korszaka szakadt az országra...

Megváltói szerepük ördögi rugóit eleinte természetesen leplez-

¹ Bucharin: Világgazdaság és imperializmus. Budapest, 1919. 6. oldal.

² Ugyanaz 131. oldal.

niök kellett a nyilvánosság előtt. S mi volt erre a legalkalmasabb? Marx doktrínái! Pedig a vezetőszeretet játszóik közül jóformán senki sem ismerte azokat, behatóan egyikük sem foglalkozott velök; fölényes és fontoskodó tudákossággal mégis folyton rájuk hivatkoztak, anélkül, hogy valaha is olvasták volna.¹

De Marx elméleteinek a megismerése nem is volt nekik olyan fontos! Sokkal vonzóbb tevékenység volt részükre hatalmi vágyuk elérésére a polgárság és munkásság kedélyhangulatának felizgatása.

«A bolsevizmus negatív programját», írja Gawronsky,² «a tömegek minden nehézség nélkül megértették: nem kell többé küzködni, nem kell többé kötelességeket teljesíteni, csak venni, vinni s el kell tulajdonítani mindent, amihez az ember hozzájuthat vagy — amint azt Lenin oly gyönyörűen megformálta — «el kell rabolni az elrablottat».

A bolsevizmus pozitív programja pedig lényegében nem más, mint «abszolút tagadás, a rombolás eszméje».³ Ezt az eszmét a «proletárok diktatúrájának» rögtönös életbeléptetésével akarják megvalósítani, ami nagyrésztben sikerült is nekik.

Hogy viszont mi értendő a diktatura alatt, azt Bucharin 1918-ban Bernben megjelent «Programm der Kommunisten (Bolschewiki)» című munkája világosan megmondja: «A proletárdiktatura egy vaskemény hatalmat jelent, egy oly hatalmat, mely nem ismer kegyelmet ellenségeivel szemben. A munkásosztály diktatúrája pedig azt a hatalmat jelenti, mely a burzsoáziát és a földbirtokosokat meg fogja fojtani».

Eltekintve attól, hogy ez a nyíltan kimondott vadállatias szándék a halálraitélt társadalmi osztályok minden egyes tagját a legvégsőbb elkeseredett élethalál harcra hívja ki: ilyen diktatúrát olyan országban, ahol egyébként a proletáriátus az összlakosság alig 32²/₁₀-át teszi ki, csakis a legkiméletlenebb terror legkülönfélébb módozatainak alkalmazásával lehetett életbeléptetni.

Ezeknek a terrorisztikus, hajmeresztő rémségeknek gyűjtőfogalma volt a proletárok diktatúrája.

«Az állam az erőszak azon intézménye, mely az egyik társa-

¹ Élénken emlékszem, hogy amikor a proletárdiktatura kiütt, egész Budapesten Marx «Kapital»-jának csak *egy* példánya volt található, ha jól tudom: a Városi Könyvtárban. Ezt kivették és lázasgyorsasággal kezdték fordítgatni magyarra. Szükség volt ugyanis a szocialista, illetve a kommunista munkáskönyvtár részére szemelvényekre vagy kivonatokra Marxból. A «Kommunistische Manifest» is csak akkor lett hevenyészett magyar átültetésben kilőszámra nyomtatva.

² Gawronsky: Bilanz des Bolschewismus. 1919. 39. oldal.

³ Werner Sombart: Sozialismus und soziale Bewegung. VII. kiadás, 149. oldal.

dalmi osztályt a másik által lenyomja.» Marxnak ezen tantétele s az «erőszak erőszakot szül» elve alapján a bolsevikik azt tűzték ki legelső céljukul, hogy ezt az államalkotó erőszakot birtokló és gyakorló néposztályt, a burzsoáziát, letörik, megsemmisítik. Ez alkotja ugyanis a had- és hivatalnoksereg formájában a gyűlölt kapitalisztikus gazdasági rendszer hatalmi gerincét. Hogy pedig — ami a bolsevizmus végcélja volt — a tőke uralma a munka fölött véggép összetöressék: meg kellett semmisíteni a kapitalisztikus uralom eddigi exponenseit. «A polgári állammal szemben csak egy kötelességet ismerünk: kipusztítani s a levegőbe röptetni ezt a rablászövetkezetet», mondja Bucharin (Programm 84. oldal). A proletárság feladata tehát: erőszakra erőszakkal felelve, a polgárságot le- s önmagát föllegyerezni s kivívni a régi államhatalom felett a győzelmet, hogy utána maga gyakorolhassa a hatalmat. Mert hát «mint minden más állam, úgy a proletárállam is csak az uralkodó osztály és az erőszak szervezete» (Bucharin: Programm 17. oldal).

A proletárok diktaturája ilyen elvek szerint tehát nem más, mint egy erőszakosan keresztülvitt jogfosztás és hatalomcsere. De ugyan mi indokolja ennek szükségességét? Elvi programjukban vallott az a meggyőződés, hogy csakis ezen az erőszakos úton juthatnak ki a kapitalisztikus pokolból az ígért kommunista társadalom mennyországába. A proletárdiktatura szerintük tehát valóságos tisztítófűz, mely az élőket megvezekeltetné a régi államhatalom minden bűnéért s gyarló emberi természetükben gyökeresen megváltozva s eszményileg megtisztulva, érdemessé tenné őket a földi paradicsom boldogságára!

És amit e cél elérésére — az elragadt hatalommal való élnitűdás ékes bizonyítékául — a proletáriátus produkált, az — nem tekintve, hogy a szociáldemokraták által már évtizedek óta követelt és a bolsevikik által azonnal megvalósítandóknak ígért demokratikus elveket a legnyersebb brutalitással megtagadta — egy felbőszült vadállat tájékozó dühének vérfagyasztó kitörésével volt egyenlő. Mert nemcsak a polgárság teljes leigázásáról, hanem annak tökéletes kipusztításáról volt szó; hiszen csak így lehettek egészen biztosak abban, hogy az a régi hatalmának visszaszerzésére még csak kísérletet sem fog tehetni soha!

Nem volt tehát eszköz, melyet a tüzzel-vassal való kiirtáshoz fel ne használtak volna.

Lassanként minden vonalon mindinkább köztudattá vált, hogy a bolsevizmus nem egyéb a leggonoszabb zsarnokság uralmánál,

a szabad gazdasági és kulturális élet teljes elnyomásánál, ami végül is az összes gazdasági és kulturális berendezések legteljesebb szétzüllesztéséhez és az emberiség fizikai és lelki romlásához vezet.

Így tehát buknia kellett a bolsevisták uralmának, nemcsak a vázolt külső okok miatt, hanem azért is, mert minden belső ideális tartalmat nélkülözött és létrejöttét csak a háborús pszichozénak köszönhetette. Ismeretes a munkásmozgalmak történetéből, hogy mindazok a kísérletek, melyek Minos-tól Cabet «Ikaria»-jáig megvalósultak, hogy a kommunizmust valamilyen formában practice állandósítsák, százalmas hajótörést szenvedtek. Ezt a kudarcot azok, akik ennek lehetetlenségét belátták, már annakidején a leghatározottabban megjósolták. A bolsevistáknak is meg kellett ismerniök, hogy mily nagy befolyású a politikai hatalom a közgazdasági viszonyok alakulására; ők azonban nem érték fel ésszel, miszerint már régen elmúltak azok az idők, amidőn egy testület vagy osztály erőszak útján gazdasági hatalommá válhat és hogy a politikai hatalom mindenkor a közgazdasági viszonyoktól függ. Be kellett látniök, hogy erőszakkal nem lehet új gazdasági rendet teremteni; ehhez folytatódólagos evolúció, hosszabb fejlődési időszak szükséges, amint ezt különben már Marx is hangsúlyozta.

Az előzőkből kiemelni igyekeztem, mennyire alkalmatlannak tartom a szocializmust, de még inkább a bolsevizmust az emberi boldogság kiküzdésére, minthogy ezek az emberek kiirthatatlan törekvéseivel és hajlamaival szemben a legélesebb ellentétben állanak, nem tekintve azt, hogy még a legenyhébb formájú szocializmus is hijjával van a keresztülvihetőség legcsekélyebb esélyének, mert egészen tarthatatlan vallási és nemzetgazdasági alapokon nyugszik. Mert «csakis a magántulajdonra való kilátás képes az embereket arra a komoly és kitartó munkásságra serkenteni, ami úgy az egyeseknek, mint az egész társadalomnak elengedhetetlenül szükséges. Ez áll mindenekelőtt a produktív munkára, lévén a magántulajdon az a lendítőkerék, mely az emberi munkaerőt állandó működésben tartja. Csakis a saját szükségletre és saját érdekekre való tekintet képes a nagy tömegnél a feleszületett lustaságot és a munkaiszonyt legyőzni; hogy pedig a magántulajdon mellett az egyes foglalkozások eloszlása minden kényszer nélkül végbemegy: ezt a mindennapi tapasztalatok évezredek óta mutatják». (Cathrein.)

A szociáldemokraták nem akarják ugyan elismerni, hogy a proletárdiktatura által tulajdonképen a szocializmus eszméje lett kompromittálva, holott Garami is beismeri, miszerint «azért a csúfságért, ami Magyarországon történt, nem a szocializmus, mint eszme,

hanem (persze egyedül) a szocialisták, mint emberek a felelősek és a csúfság elsősorban magát a szocializmus ideálját érte». Ahhoz az épülethez, ahhoz a légvárhoz, amelyet a tudományosan képzett szocialisták «Zukunftstaat»-nak neveztek, eddig nem is mert senki hozzányulni. Hivatkozom magára Marxra, Engelsre, Bebelre és Bernsteinre, akik mind azt ismerték be, hogy a jövő szocialisztikus állama nagyon távol, a messze jövőben van; azt türelemmel, előrelátással és lassacskán kell előkészíteni.

Manapság ugyan már nagyon elővigyázatosak lettek a szocialisták, bár még mindig roppant kitaratóak a mai társadalmi rend kritizálásában. Minden adódó helytelenség, legyen az nagy vagy jelentéktelen, előttük a mai társadalmi rend elviselhetetlenségét, igazságtalanságát és rablógazdálkodását igazolja. Ha azonban az ember aziránt érdeklődik, vajjon mit is akarnak a mai rend helyébe állítani, akkor mindjárt eltűnik a nagyhangú hősiesség, mert ha a jövőt illető tervüket le akarnák leplezni, csakhamar kitűnne, hogy ezek régi, teljesen gyakorlatiatlan utópiák újabb kiadása. De azért már kezdik belátni, — ha nem is vallják be nyíltan — hogy a «földi paradicsom» megteremtésének ideje még nem érkezett el s igyekezzenek a türelmetlen tömegeket megnyugtatni. Most már békességet, rendet, dolgosságot, takarékossgot stb. prédikálnak, de mégsem tudnak megszabadulni azoktól a szellemektől, melyeket a közelmúltban felidéztek.

Tagadhatatlan ugyan, hogy a háború és annak következményei folytán a munkásság politikai és gazdasági értékelése az egész világon emelkedett; a legyőzött államoknál sokkal jobban, mint a győzőknél. De a munkásság részéről nagyon hamar lett kiadva a jelszó: jobban élni és kevesebbet dolgozni! Pedig hogy mire vezettek Marx ideái az üzemek és a termelési eszközök szocializálásáról: megmutatta a magyarországi bolsevizmus. Több kárt okozott, mint hozott hasznot. De még az anyagiakban nem tett annyi kárt, mint az erkölcsiekben, minthogy az anyagi károkat talán valamikor ki fogjuk heverni, de az erkölcsieket talán soha!

Azért az emberek mégis csak lassan rájönnek, hogy a kapitalizmus mégsem olyan ártalmas valami, amilyennek azt a szocialisták hirdetik. És itt, mint egy roppant érdekes momentumra, rá kell mutatnom a jelenleg legkiválóbb két német szociológusnak, Sombart Werner és Herkner Antal tanároknak felfogása közötti nagy ellentétre, amit még érdekesebbé tesz azon körülmény, hogy mindketten egy egyetemen tanítanak Berlinben. Sombart ugyanis azt állítja, hogy: «Fragt man nach der Stellung der russischen

Revolution im welthistorischen Zusammenhange, so scheint mir, wird man als ihre grosse Wirkung die anzusprechen haben, dass sie die Sache des Sozialismus ganz wesentlich gefördert hat... Zum ersten ist für die Idee des Sozialismus eine Propaganda durch die Tat gemacht worden, wie sie sich kein Anarchist hat je träumen lassen. Die Folge ist die: dass das sozialistische Problem wie mit einem Schlage zum Kernproblem der europäischen Kulturmenschheit geworden ist». Ezzel szemben Herkner a következőket mondja: «Die Ereignisse der Nachkriegszeit haben eher den Niedergang des Sozialismus, als den Bankrott des Kapitalismus herbeigeführt» és tovább «wenn ich die Zeichen der Zeit richtig deute, so dürfte die anti-sozialistische Strömung in der Wissenschaft und unter den akademisch Gebildeten sogar noch zunehmen». Végül: «Bleiben die Arbeitgeber ihrem sozial-fortschrittlichen Kurse treu und gelingt es ihnen, Ausbeutung und Luxus mit Erfolg zu bekämpfen, so stellt der Sozialismus für uns ein untergehendes Gestirn dar».

Ma tehát tulajdonképen az a helyzet, hogy a társadalomban, a tudományban és általában a szellemi foglalkozásúaknál az anti-szocialisztikus áramlatok kerekedtek felül. A kapitalizmus mellék-vágányra került, eltért rendeltetésétől, de vele együtt a szocializmus is!

Egy aggasztó jelenség azonban nemcsak a nemzetgazdáknak, de minden figyelmes szemlélőnek is fel fog tűnni: a terméketlen tevékenységnek ijesztő megszorodása a gazdasági termelő tevékenységgel szemben.

Hogy tehát az európai kultúra megmentése még sikerülhessen, a társadalom minden rétegét önzetlen szellemnek kell áthatnia. Okuljunk a lefolyt 50 év szociális mozgalmainak tanulságain, tisztítsuk meg a kapitalizmust káros kénővéseitől és ne várjunk mindent csak az államtól! Végezze mindenki lelkiismeretes odaadással kötelességét, töltsé be legjobb tudása és akarata szerint a társadalomban elfoglalt helyét és legyen *érzésünk és gondolkodásunk embertársaink iránt megértőbb, nemesebb!*

Előérzetével írta annak idején a legnagyobb magyar, gróf Széchenyi István:

«Valamint egyesek, úgy népek is, saját maguknak legnagyobb ellenségei s rendszerint akkor ébrednek, csak akkor jözanodnak saját legérdekesb hasznukra, mikor körmükre ég az inség s midőn nem ritkán már késő.»

Pápai bankárok szerepe Magyarországon a középkor végén.

Mayer Béla vendég 1924. évi március hó 14-én bemutatott értekezésének kivonata.¹

A bécsi állami levéltár salzburgi osztályában őrzik a Beckensloer Jánosnak, a Mátyás királytól elpártolt esztergomi érseknek, érseki kinevezéséről szóló pápai bullákat. Ezek egyikének hátlapján egy érdekes egykorú feljegyzés olvasható, melyből kiderül, hogy Beckensloer kinevezési bulláit 1474-ben a firenzei Medici-bankház váltotta ki a pápai kamarától, lefizetvén az érte járó díjakat s fenntartván egyúttal magának a jogot, hogy négy hónapon belül a bullák visszaszolgáltatása esetében pénzt visszakaphassa.

Tudnunk kell, hogy a papság különböző kinevezési illetékei (servitium-, annata-díjak), néhány kivételes alkalomtól eltekintve, közvetlenül a kamarának, tehát a pápai udvar mindenkori székhelyén voltak fizetendők. Ha tehát a javadalom elnyerője nem időzött épen a kúriánál, gondoskodnia kellett képviseltetéséről, akár úgy, hogy egy vagy több egyházi személyt tett meg «procurator»-ává, akár úgy — s Beckensloer 1474-ben ezt választotta —, hogy igénybe vette valamelyik *pápai bankcég* közvetítő szolgáltatait.

A római kúria már a XIII. század óta foglalkoztatott a maga kiterjedt pénzügyei lebonyolítására egyes, jobbára toscanai kereskedőcégeket. Ezek viszonya a pápai kamarához igen különféle volt. Működésük főleg a pénzátváltásban, az átutalásokban és a hitelnyújtásban merült ki. Az első kettőt az egyházi pénzforgalom nemzetközisége tette szükségessé, kölcsöneik pedig a középkor végét jellemző általános pénzszűke folytán voltak gyakran nélkülözhetetlenek. A pápai szolgálatban álló nagyszámú olasz bankárcégek egyike sem tett szert olyan nagy és tartós befolyásra, mint a világtörténelmi jelentőségű *Medici*-ház. A XV. század elejétől IV. Sixtus pápa idejéig (1476-ig) állandóan a Mediciek voltak a kúria első bankárai s nagy szerepükhöz fogható azután is csak az augsburgi Fuggereké volt a következő század elejétől kezdve.

Az egyház intézményeinek és szokásainak egyetemessége folytán Magyarország sem maradhatott a pápai bankárok működési körén kívül. A Beckensloerrel kapcsolatos adat csak egy példája

¹ Bemutatta Aldásy Antal r. tag.

ennek, de korántsem magában álló eset. A XIII. és XIV. századi magyarországi pápai adószedések alkalmával számos pápai bankcég jutott szerephez. A hazai papság servitium- és annata-fizetései ellenben a XIV. és XV. században az esetek kisebb számban történtek a külföldi bankárok útján. A Mediciek közreműködésére mégis lehet nem egy adatot találni.

A pápai bankárok jelentős haszonnal dolgoztak. Felvetődik a kérdés: milyen ellenszolgáltatást nyújtottak ezért? Ha figyelembe vesszük, hogy az egyes bankcégek pénzt rendesen csak valamelyik fiókjuk, illetve ügynökségük székhelyén vettek át, a XIV. és XV. században pápai bankárokként szereplő olasz kereskedőcégeknek (a Medicieket sem véve ki) pedig egyikéről sem mutathatjuk ki, hogy Magyarország területén állandó ügynökséget tartott volna fenn, állíthatjuk, hogy az a könnyebbség, melyet a pénzküldemények szállításában a bankok *átutaló* tevékenysége jelentett, korántsem volt oly döntő jelentőségű, mint amilyennek első pillantásra látszik. Nem véletlen hogy a Fuggerek, kik Budán állandó ügynökséggel bírtak, már sűrűbben közvetítették papságunk Rómába irányuló fizetéseit.

Gyakran azonban azért vette igénybe a hazai klérus a külföldi bankárok közvetítését, mert tőlük kaphatott legkönnyebben *kölcsönt* a díjak lefizetésére, melyek sokszor súlyos terhet jelentettek az új javadalmasra. Kezdetben, úgy látszik, külön pápai engedély volt szükséges a kölcsön felvételére; idővel az esetek mind gyakoribbakká váltak s a bankárok kölcsönnyújtó szerepe szervesen bekapcsolódott a kamara ügykezelésébe az illetékek behajtása körül. A bankárok kifizették megbízójuk tartozását, átvették a kamarától a neki szóló kinevezési bullákat s ezeket, mint zálogokat, maguknál tartották, míg csak pénzüket (természetesen a kellő kamattal) tőle vissza nem nyerték. Beckensloer esetében a bankcég a bullák birtokát sem tekintette pénze biztos zálogául, hanem biztosítani óhajtotta magát az esetre is, ha az érsek nem váltja ki tőle azokat. Ezért kötötte ki, hogy négy hónapon belül pénzt visszakaphatja a kamarától a bullák visszaszolgáltatása esetében.

Nekünk magyaroknak, kiket atörök ellen vívott harcokban állandóan jelentős összegekkel segítettek a pápák, különösen nem szabad megfélekmelnünk arról, hogy a pápai pénzügyeknek mindig két oldala volt: bőven áramlott a pénz idegen országokból Rómába, de a szentszék nem maradt adósa anyagiakban sem népeinek. A hazánkba küldött pápai segélypénzek közvetítői gyakrak szintén bankárok voltak, így a Mediciek is, a mohácsi vész előtti időkben pedig különösen a Fuggerek.

A NYELV- ÉS SZÉPTUDOMÁNYI OSZTÁLY FELOLVASÁSAIBÓL.

Csató Pál. Fáy Bélteky házá-nak forrása.

Szinnyei Ferenc r. t. 1924. február hó 8-án tartott felolvasásának ismertetése.

Az előadó két részletet mutat be *Novella- és regényirodalmunk a szabadságharcig* c. két kötetes munkájából, mely a M. Tud. Akad. kiadásában fog megjelenni.

Csató Pálról, a harmincas évek jeles novellistájáról, Beöthy Zsolt tanulmánya (1883) óta nem irtak semmit. Az előadó részletesen ismerteti fejlődését, szól francia forrásairól. A franciák tanítványa volt a lélekrajzban s a milieurajzban, valamint az előadás módjában és a stílusban is. Ő volt a legelső magyar novellista, aki a tartalmi mélységet kiváló formaművészettel párosította. Ha tovább él és többet ír, talán más irányba tereli a francia romantika ópiumától mindjobban elbóduló íróinknak legalább egy részét. Így elszigetelt jelenség maradt, kitől kevesen és keveset tanultak.

Ezután *Fáy Bélteky ház-ának* forrásai közül egy eddig ismeretlent emel ki és ismertet, August Lafontaine: *Die Familie von Halden* (Berlin, 1800) c. regényét.

Gárdonyi tanítói munkássága.

Gopcsa László vendég 1924. február 8-án tartott felolvasásának ismertetése.

Felolvasó felolvasásában bevezetőleg jelezte, hogy Gárdonyi írói pályája előtt mint tanító működött s ez az előző tanítói pályája befolyással volt írói pályájának kialakulásához éppenúgy, mint Petőfinek előző színészi avagy Aranynek előző jegyzői pályája sem volt hatás nélkül későbbi pályájukra. Rámutatott arra, hogyha az előző pálya színészi, jegyzői vagy tanítói, abból csak életképes hatások fakadhatnak a későbbi írói pálya folyamán főleg amiatt, mert a vándorlással egybekötött ezen pályákon a legtöbb alkalom nyílik a néppel való közvetlen érintkezésre s így a népelet igazi megfigyelésére. Innen aztán az a jelenség, hogy mind a három író írói munkásságában oly tisztán és ragyogóan visszatükröződik a magyar nép lelke s innen az is, hogy mindhárom író — viszonzásul — a magyar nép örök szeretetébe fogadta.

Ezután rátért arra, hogy Gárdonyi hivatást érzett ugyan a tanítói pálya iránt, de mégis erre a pályára lépését inkább az segítette elő, hogy nem a legjobb anyagi viszonyok között élő, akkor már betegeskedő, több gyermekkel megáldott édes apja gyakran hangoztatta gyermekei előtt, hogy olyan pályára lépjenek, amelyen leg hamarabb megszerezhetik kenyerüket. Majd felemlítette, hogy Gárdonyi az egri róm. kath. tanítóképzőintézetet 17 éves korában végezte el, de oklevelét csak egy évvel később adták ki, mert az a Rendtartás értelmében 18 éves korának betöltéseig nem volt kiadható. Tanítói pályáját mint róm. kath. kántortanítósegéd kezdette meg a somogyvármegyei Karád községben s itt 1881. okt. 1.—1882. aug. 14-ig tanított. Azután Devecser községben volt r. kath. iskolai tanító 1882. szept. 1.—1884. jan. 5-ig, majd Sárvár községben mint a r. kath. iskolaszék megválasztott segédtanítója, végül pedig a dabronyi r. kath. iskolában 1885. aug. 5-ig tanított. Mindössze tehát négy éven át működött mint tanító az apjától örökölt Ziegler családi néven, mert a Gárdonyi nevet, mint írói nevet a születési helyéhez közel fekvő Gárdony község nevétől vette fel. Ezután felemlítette, hogy Gárdonyi tanítói pályájának megkezdésekor nem vitt magával egyebet, mint csak azokat a lelki kincseket, melyeket az egri r. kath. tanítóképzőintézettől és önművelődéséből szerzett.

Ezek a lelki kincsei pedig ezek voltak: a *szeretet* érzete, melyből fakadt a természet iránt való szeretete is, nem annyira a könyvek, mint inkább a *szemléltetés és a versek útján való tanítás és a példaadás*. Mindezekre nézve felolvasó egyes eseteket említett fel, majd azt is jelezte, hogy ezen tanítói munkásságába belekapcsolódott jellemvonásai későbbi írói munkáiban is kidomborodtak, legszebben: «Az én falum. Egy tanító feljegyzései» című könyvében. Így tehát megérdemli, hogy megbecsüljük az ő tanítói munkásságát is. Végül felemlítette, hogy mivel a tanítói pálya nem biztosította számára még a megélhetést sem, sőt azt sem remélhette, hogy ezen pályán haladni fog, szívében a keserűség érzetével otthagya a tanítóságot azzal a tudattal azonban, hogy göröngyös pályáján is hazáját szolgálta. Aztán 1885-be Győrbe költözött és itt a hírlapírói pályára lépett, melyet aztán Szegeden, Aradon és Budapesten folytatott, mindaddig, míg mint a magány embere 1897-ben Egerben telepedett, hol teljesen irodalmi munkásságnak élve 1922. évben elhunyt.

Turgenyev és a «Költemények prózában».

Szémán István r. tagnak 1924. évi április 4-én tartott felolvasása.

Negyven esztendeje, hogy Turgenyev meghalt. Nagyságának bizonyítéka az, hogy ma is minden művelt nyelven olvassák s hogy a világ minden részében szétszórt, de Berlinben, Lipcsében és más német városokban valóságos nemzeti életet élő s hazája jobb jövőjéről álmódó orosz emigráció sűrűn jelenteti meg az orosz irodalom klasszikusainak művei között a Turgenyev műveit is, mert ezekben él a hamisítatlan orosz szellem s bennök lobog az orosz remények kiolthatatlan fáklyája.

«Ne mondjátok: meghalt, — hisz él;
Feldúlt oltár tüze lángol,
Tépett rózsza is virul még,
S dallam sír fel tört hárfából...¹

biztatják magukat Nadszonnak Oroszországot aposztrofáló szavaival, amely mellett azonban a legtöbbet hivatkoznak Turgenyevre, aki a nemzeti nyelvben látta a nemzeti nagyság megdönthetetlen biztosítékát:

«A kétség és a hazám sorsán való aggodalmak súlyos napjaiban te vagy egyetlen támaszom és oltalmam, te nagy, hatalmas, igaz és szabad orosz nyelv! Ha te nem volnál, nem esnénk-e kétségbe, látva mindazt, ami otthon történik? De lehetetlen hinni, hogy ily nyelv nem egy nagy nemzetnek adatott volna»,² írja az idegenben Turgenyev, aki, mint De Vogüe³ mondja róla, igazában csak akkor látta meg Oroszországot, amikor már távol volt tőle.

Nekünk is van egy ilyen credónk: a «Nyelvében él a nemzet!», s ha ennek tudatos értékelésével elgondoljuk, hogy Oroszországban is a nyelven, az irodalmon keresztül mételyezte meg a lelkeket a kozmopolita-nihilista szellem, azt hiszem, hogy számunkra is mély-séges tanulságot rejt magában az a mindig titokzatosnak ismert orosz világ, orosz lélek, amelynek tragikus sorsfordulóinál a multban sokszor, elfuló lélekzettel állt meg az egész világ. Oroszország

¹ Nadszon: Sztichi, Berlin, 1921. 59. l.

² Turgenyev: Sztichotvorenija o prozi. Insel-Verlag. Leipzig. 77. l.

³ De Vogüe E. M.: Az orosz regény. Fordította: Huszár I. Budapest, Akadémiai kiadványok, 1908. II. köt. 158. l.

mostani kinos vergődése a hosszú tragédia-sorozat végső kifejlésének a képét mutatja s éreznünk kell, hogy reánk nézve sem közömbös az a diadal vagy bukás, amely a végtelen síkságok, a végtelennek látszó megpróbáltatás hazájából vagy a megkönnyebbülés derűjét vagy a terhesebbé váló idő újabb felhőtornyosulását vonja Európa egére.

Már az orosz-japán háború idején kétségbeesve látták az orosz nép jobbjai, hogy a nemzet sirásói végzetes rombolást vittek végbe a lelkekben. Szinte megrázóan mutat rá arra az aknamunkára Gumeckij:¹ «Megingatták társadalmunkban az orosz társadalmi és állami életbe vetett hitünket. Mindent, ami nemzeti, az orosz «kultúr-ember» gyönyörködtetésére nevetségessé tettek. Így született meg nálunk az a szerencsétlen, gyilkos kozmopolitizmus, — lényegében *autopessimismus*, az a bűnös, természetellenes, barbár és különös gyűlölködés az édes Anyával szemben, amelyet egyetlen más népnél sem láttunk».

Lélektanilag is érdekes tünet az, hogy a nemzeti megújódást váró orosz lélek nagyjai között most hatványozottan értékeli azt a Turgenyevet is, aki tulajdonképpen szintén kora társadalmi berendezkedését ostromozta s akinek egész irodalmi működése az ú. n. «krjeposztnoje pravo», a rabszolga-jobbágyvilág ellen indított diadalmas harc volt. Turgenyev az állami élet csillogó leple mögött épúgy meglátta a «pusztulás árnyait» és a lelki ürességet, mint Ivan Akszakov s benne is fölébredt az ősi alternatíva: vagy újjá kell születnie nemzetének, vagy pusztulnia, — de az újjászületés munkájában az olthatatlan faj- és emberszeretet ihlette, nem pedig a rombolás démonjának szolgálata. Ezért nagy ő ma is minden igaz orosz előtt. Mint író nemcsak mélyenjáró kifejezője, de megtestesítője is volt² az orosz lélek gondolat- és érzésvilágának s oly csodás költői varázslattal érzékitette meg az orosz multat, az orosz földet és népet, amelynek színe-fénye maig sem tompult, legfeljebb antik patinát nyert, azért maradandó a világirodalomban is az, amit e téren alkotott. Taine betegágyában is Turgenyev elbeszéléseit kívánta hallani, mert szerinte ő, mint művész legtokéletesebb mindazok között, akik a görög klasszikusok óta irtak, mind az anyag megválasztásában, mind a forma szabályos, szinte szobrászi tökéletességében, annyira, hogy a legkisebb elbeszélései is egy-egy hibátlan kameára emlékeztetnek.³ Ezen az irodalmi magaslaton a

¹ Gumeckij: Znacsenije Russzkaho Prikarpatja. Szentpétervár, 1904. 13. l.

² Vogüé: I. m. 200. l.

³ A. F. Koni: Pamjati Turgenyeva, Szentpétervár (Niva) 1909. 575. l. Vogüé

nemzeti nyelvnek is hatalmas szolgálatokat tett Turgenyev. Szerinte a nyelv minden népnek legnagyobb öröksége és szentsége: «Amikor a népek, elfeledve a viszályokat, testvériességben egyesülnek, amikor Mars szobra elhagyott emlékké lesz és Janus templomának ajtai örökre bezárulnak, minden népnek földi istensége lesz: a nyelve». Ennek a szinte «márványba véshető nyelvnek» elbűvölő muzsikája csendül meg műveiben, különösen a «Diadalmas szerelem énekei»-ben (Pjeszni torzsosztvujuscsej lyubvi). «Őrizzék a mi orosz nyelvünket, Puskin örökségét — kiált fel Turgenyev — s a hatalmas emeltyűt ne tegyék apró támasztékká».

Turgenyev jelentőségének eme nagy vonásokban való ecsetelése után pillantsunk bele életébe, amelynek megrajzolása nélkül a legtöbb műve, de különösen a «*Költemények prózában*» című (amelynek bemutatása dolgozatom célja) érthetetlen volna az olvasó előtt. Épen ezért nem biografikus sablon szerint, nem is egészen a kronologikus adatok szoros egymásutánjában óhajtom őt, mint embert bemutatni, hanem életének és műveinek elválaszthatatlan egységet mutató lélekrajzában. Csak így tudom érzékelhetővé tenni azt a talán különösen hangzó álláspontomat, hogy Turgenyev élete s egyénisége, nagy kvalitásai mellett sem válthatja ki bennünk azt a fenntartás nélküli meghódolást, amelyet világirodalmi pozíciója szinte megkövetelne tőlünk s amelyet Vogüé e szavakkal fejez ki ragyogó művében: «Mikor eljutottam oda, hogy irodalmi működéséről beszéljek, szeretném eldobni a tollat: Megmondtam, hogy ez az ember tökéletes jószág volt». Ebben a túlzottnak látszó elismerésben Turgenyev személyes hatásának s Vogüé leplezetlen vonzalmának is van része.¹

***

Iván Szergejevics Turgenyev előkelő család sarja. 1818. október 28-án született Orelben. Apja ezredes volt a császári hadseregben. Anyagi viszonyai felesége vagyonából lényegesen rendbe jöttek, de ennek nagy ára volt, mert a dúsgazdag s nem is szép nő érezte, hogy férje, az elismert «férfi-szépség», nem a legteljesebb vonzalomból vette őt feleségül. Turgenyev apja ebben a házasságban lassacskán minden iránt, még gyermekei iránt is közönyössé vált, anyja pedig az igazi családi boldogság hiányában nemcsak jobbjágyainak, de gyermekeinek is valóságos zsarnokává lett. *Baburin* c. novellájában élesen rajzolódik elénk ennek a boldogságvárársban elfásult, rideggé lett anyának a képe. Így Turgenyev

idézett művében (248. l.) megemlíti, hogy Taine szájából személyesen is hallotta ezt a dicséretet.

¹ I. m. 36. l.

gyermekéveinek első benyomásai az ő szeretet nélkül szűkölködő vergődése s az elnyomott jobbágy-rabszolgák «fojtott sóhajai s titkos siralmai» voltak. Gyöngéd lelke korán fellázadt az ellen, amit környezetében látott, hogy «az emberek tárgyakká lesznek, amelyekkel kereskedni s kártyaadósságokat kiegyenlíteni is lehet». Éjjel-nappal az elnyomottak «szárnyatlan vágyainak» (így nevezte ő) megrázó hangja zsongott lelkében s ezeknek szószólója akart lenni. Küzdeni akart minden ellen, ami az embert megalázza. «Ez volt az én hannibáli esküm», mondotta később magáról s keserűen állapítja meg egyik levelében azt, hogy gyermekkoráért senkinek sem lehet hálás. Pedig hogy szerette gyermekkori otthonát, Szpaszkij Lutvinovot, ahová apja nyugdíjazása után költöztek! Még halála előtt néhány hónappal is így ír róla Polonszkij-nak, a messze idegenből: «Ha Szpaszkij-ba megy, köszöntse helyettem a házat, kertet, amelyeket én már valószínűleg sohasem látok meg» és kéri őt, hogy az ősi kertből, vigasztalásul, küldjenek neki orgonavirágot.

Szülei eleinte német és francia nevelőkkel neveltetik, majd egész fiatalon a moszkvai egyetemre bocsátják. Húsz éves korában Berlinbe megy, ahol Kant és Hegel bölcséletét «próbálja megemésztetni». Berlinből három év múlva visszatér Oroszországba és a belügyminisztériumban hivatalt vállal. Ekkor kezd irogatni. Érzi, hogy az orosz rabszolgá-jobbágyság, amelyhez az egész Európában nem volt hasonló, égető seb hazája arculatán, amelynek mielőbb el kell tűnnie onnét. Azt is érezte azonban, hogy majdnem egyedül áll a küzdelemben, mert a hivatalos világ teljesen meg volt győződve arról, hogy az európai szellemi mozgalmak elől elzárhatja Oroszországot s az elnyomáson alapuló gazdasági rendszert még fenntarthatja. Turgenyev nemcsak érző lelkű művész volt, de gondolkodó lélekbuvár is és megérezte, hogy mennyire igaza van Gogol-nak, aki azt írja, hogy «a tömegre a heves meggyőzés helyett eleven képekkel kell hatni, amelyek gazdaként vonulnak be lelkébe s ha ott hús és vér lesznek, el is foglalják a lelket». Megvolt tehát a fegyver: művészi képekkel küzdeni a társadalmi igazságtalanság ellen. Rögtön feltolúlt azonban a második kérdés, hogy mi legyen ezeknek a képeknek az alaptónusa: a gyűlölet-e vagy a szeretet? A választás nehéz volt, mert a gyűlölet tetszetősebb fegyver lett volna s írásai nyomán a tömegek lelkéből mihamar kirobantak és életet követeltek volna «a szárnyatlan vágyak», de jött volna egy olyan visszahatás, amely jóidőre az eszmét is eltemethette volna. Így tehát a szeretetet választotta, — ez állott közelebb az ő lelkületéhez is s ezt parancsolta a józan céltudatosság is, mert a szere-

tettel meg lehet hódítani az egész világot. A rabszolga-jobbágy iránt érzett meleg szeretetének fényét vetíti rá *A vadász elbeszélései* (Zapiszki ochotnika) c. műve minden lapjára. Ezzel a művével életre váltotta vele érző kortársának, Nekraszovnak szavát: «Menj a megalázottakhoz, menj a meggyötörtekhez és légy barátjuk nekik».¹

Ez a műve mutatta meg sok jóindulatú, de rövidlátó honfitársának, hogy a mű eddig észre nem vett hőseiben testvért, a «krjeposztnoe pravo»-ban (jobbágy-jog) ellenséget lássanak. A mű hatása is hozzá méltó volt. Carlyle mondta róla, hogy a világ legmegindítóbb elbeszélése. Vogüé szerint pedig: «Az orosz föld nagy és szomorú symphoniája».² A trónörökös, a későbbi II. Sándor cár is elolvasta s ezt Turgenyevnek is tudomására hozta. A történelemből tudjuk, hogy mit köszönhet az orosz nép ennek a szomorú emlékezetű cárnak, de Turgenyev is jogosan mondotta magáról, hogy a felszabadítás nagy művében «neki is van egy kis része». Ekkor már Turgenyev Párizsban volt, a nagy történelmi esemény emlékére azonban 1861. február 19-én hálaadó könyörgést mondott Párizs egyik templomában s azon az öreg Volkonszkij herceggel együtt vett részt és sirt boldogan. A jobbágy-felszabadítás eszmei dicsőségére célozva mondotta Edmond About, amikor Turgenyev hamvait Oroszországba kísérte: «Emlékjelül neked elég lesz egy bilincsdarab, amelyet sirkövedre helyeznek. A te tiszta önérzetednek elég volna ilyen mauzoleum is s ez a szimbolum hangosan hirdetné, hogy mit tettél hazáért».

Érdekes jelenség Turgenyev életében, hogy ő, aki annyira rajongott hazájáért, életének tekintélyes részét idegen földön töltötte. 1852-ben a «Moszkovszkija Vjedomosti»-ban megjelent egy, a mi szemüvegünkön át nézve teljesen ártatlan nekrológja, amelyet Gogol-nak, az ő nagy kortársának halálára írt. Azért, mert Gogolt nagy embernek nevezte benne, internálták s csak 1855-ben nyerte vissza szabadságát. Fogságát megelőzőleg is sokat tartózkodott már külföldön, ettől az időtől kezdve azonban már csak néha napján látogatott el Oroszországba, családi birtokaira s idegenben, Párizs mellett, Bougival-ban érte utól a halál is, 1883. augusztus 22-én.

Külföldi tartózkodásának, az ú. n. szabad eszmék üldözésén kívül, igazi oka az ő egyéni tragikuma. Erről nem szívesen beszél az orosz irodalomtörténet,³ de előttünk szinte önmagától vetődik

¹ Koni i. m. 384. l.

² Vogüé: l. m. 209. l.

³ L. Koni i. m. 568. l. Vogüé sem említi, csak céloz rá eme sorában: «Turgenyev földi álmai kinosak és szomorúak voltak». (l. m. 252. l.)

fel a kérdés, hogy Turgenyev, aki egész lelkével az elnyomott jobbság mellé állt, miért nem volt otthon akkor, amikor az általa elvetett mag kikelt. Művei erre a lélektani ellenmondásra is megadják a feleletet. A *Dym* (Füst), a *Vesnija Vody* (Tavaszi hullámok) tárgya jóformán egyöntetűen állítja elénk a rideg valót: A jó, a nemeslelkű, de gyenge és a benyomásokra hajló férfi előtt meg-megjelenik a boldog családi fészek, egy szerető leánya képe... de hirtelen egy megigézõ, az életet és annak titkait ismerõ nõ hatalmába kerül. Az felébreszti benne a mindent lenyûgözõ szenvedélyt, s a nemes férfiû lelkében az új élet küszöbén minden összeomlik s a szenvedély földig, szinte emberi méltóságának megtagadásáig megalázza. Aki olvasta, hogy mit szenvedett Szanin (*Tavaszi hullámok*) a szûk kocsi lépcsõjén Palozov és zsarnok felesége lábainál, megérti Turgenyevet is, mert Szaninnak minden megaláztatását õ is végigélte Viardot asszony közelében. «Mint az eb, én sem tudtam ott élni, ahol õ nem volt s elszakadtam mindentõl, ami nekem kedves volt, elszakadtam hazámtól» — írja magáról.

Valóságos tragikum: egész életén át szomjazza a szeretetet s a szenvedély orkánja mégis egy oly nõ hálójába veti, aki az õ lelkét igazán sohasem értette meg s aki az õvé sem lehetett, mert másé volt.

Madame Viardot világhírû francia énekesnõ volt, akit Turgenyev 1843-ban látott elõször, akinek hangja s lebilincselõ egyénisége ejtette meg Turgenyevet, mert szépsége nem volt különös.

Ebben a lelkiállapotban, egy helyen, talán önigazolásul, így próbálja meghatározni a szerelmet: «A szerelem egyáltalán nem érzelem, hanem a lélek és a test betegsége. Nem fokozatosan fejlődik, nem lehet kételkedni benne, nem lehet kifogni rajta. Nincs benne egyenlõség s a lelkeknek úgynevezett szabad egyesülése. Benne az egyik személy rabszolga, a másik zsarnok, — maga a szerelem pedig bilincs, súlyos bilincs». S õ hosszú éveken át szenvedte a rabszolga minden kínját, de akinek lázongania s panaszkodnia sem volt szabad. Igazat kell neki adnunk, hogy nála a vonzalom valóságos betegség volt, amely, amint Abdievnek írja: életével együtt nõtt s nélküle olyan lett volna, mint levegõ nélkül. Mindig a legnagyobb gyönyörrel élvezte Viardot asszony énekét s elragadtatással beszélt róla. Még harmincöt évi ismeretségük után is lelkében zsong Mjatljevnek, egy másik megcsodált mûvésznõhöz írott verse, amelynek elsõ sorai:

«Milyen szépek voltak a rózsák kertemben
És szememet akkor, hogy elbûvölék...

S a tavaszi dérnék hogyan esdekeltem,
Nehogy rájok tegye dermesztő kezét ...»

alkalmat adnak neki arra, hogy Viardot asszonyra emlékezve, egy finom hangulatképet¹ írjon, amelynek címe és refrainje az idézett költemény első sora. A kép végén azonban, a meleg emlékezésen már áttör a magános öregség fájdalma: «Homályosul, hamvad a gyertya... Összeszúgorodva szorong, reszket lábaimnál öreg kutyám, egyetlen pajtásom... Hűvös van... fázom».

Szinte megérezzük, hogy Turgenyev nem volt boldog ebben a megalázó szerelemben. Az a bűvös kör, amelyben élt, igen kevés boldogságot, de annál több fájdalmat okozott neki. 1856-ban már sokat panaszkodik, hogy már megúnta a «cigányéletet» s már öreg is arra, hogy család nélkül éljen. Elkeseredetten írja egyik levelében Nekraszovnak, hogy «elégt volt már ülnie az idegen fészek szélén». Honvágya is egyre nő, számtalanszor készül haza, Oroszországba s mégis mindhaláláig visszatartja valami láthatatlan erő, pedig a Viardot-család sokszor megalázó szolgálatokra is kényszeríti az öregedő író. Elküldi Caen-be lakást keresni nekik, majd meg a házi multságokon vörös parókában, komikus jelenetben szerepelteti. Viardot asszony három operett-librettó szöveget is írat vele francia nyelven. Szobája is elhanyagolt Viardotéknál, ruhája is gondozatlan, látogató barátait a legelemibb vendégszeretettel sem tudja fogadni, mert nem rendelkezhet a házban és mégsem bír szabadulni abból a ferde helyzetből. Boris Csicserin látogatta meg egy ízben Szentpétervárról, neki is keservesen panaszkodott, hogy élete olyan, mint «a vén ebé, amelyet talán megszokásból, talán száналomból nem üznek el», de amikor Csicserin arra céloztatott, hogy szabaduljon abból a nyomasztó környezetből, szelíd iróniával vallja be neki is, hogy «nem lehet». Mikor Viardot asszony második lánya férjhez ment, Turgenyev eladta birtokának egy részét s a pénzt hozományul adta nekik, Viardot asszony számára is érték-papírokat vásárolt s azok mégis panaszkodtak, hogy nem viszonozza gondoskodásukat s hogy millióit unokahuga öröklí. Hálátlanságuk fájt Turgenyevnek, de sohasem mutatta előttük, a *Lakoma a legfelsőbb lénynél*² c. képben azonban keserű iróniával örököltette meg. Az erények tiszteletére rendezett égi lakomán feltűnt a legfelsőbb lénynek, hogy két gyönyörű vendége kerüli egymást, látszott rajtuk, hogy nem igen ismerik egymást. Karonfogta tehát az egyiket és odavezette a másikhoz s bemutatta őket egymásnak:

¹ «Sztichotvorenija v prozi». 66. l.

² I. m. 52. l.

«Ez a jótékonyág... Ez meg a hála...» A két erény csodálkozva szemlélte egymást, mert amióta a világ áll, csak akkor találkoztak először. Öreg koráig is csak álom volt számára az a boldogság, amelyet a *Galambok*-ban oly gyöngéden festett. A tomboló viharból, szakadó esőből, egymást támogatva menekül meg egy pár galamb s amikor az ereszt alá érve a kis dúc ablakába ülnek és szárnyukat felborzolva egymáshoz simulnak, szinte mondják, hogy boldogok. «A diadalmas szerelem éneke» is csak «fényes ábránd...»¹ Téves beállítás tehát Turgenyev beteges, gyötrő vonzalmát Michelangelónak Vittoria Colonna iránt érzett nemes hevületéhez hasonlítani, mert míg Michelangelo tiszta hevülete a «Krisztus siratásának» fenséges művét inspirálta, addig Turgenyev vonzalma nem szült mást csak disharmoniát. A sivár egyedülvalóságban érte utól Turgenyevet a halál is. Másfél évig, filozófikus nyugalommal viselte el a gerincagy-rák kínos szenvedéseit. Halála előtt még egyszer világosan rajzolódott eléje egykori elhatározása: egy életen át küzdeni az orosz nép, az orosz föld újjászületéseért... Ő már nem bírt tovább, utódot akart tehát állítani a maga helyébe s a halál küszöbéről, a legnagyobb erőfeszítéssel levelet írt Tolsztoj Leónak:² «A halálos ágyon vagyok, de írok, hogy megmondjam, mily boldog voltam, hogy kortársra lehettem s kifejezzem utolsó kérésemet. Barátom, térjen vissza az irodalmi munkássághoz». Turgenyev volt különben az első, aki Tolsztojt rögtön megértette. A *Háború és Béke* megjelenésekor mondta, hogy az korának legfőbb eposza.

Turgenyev életében is volt egy időszak, amikor elhatározta, hogy soha többé nem vesz tollat a kezébe. Volt idő, amikor honfitársai, sőt egykori barátai is, külföldi tartózkodását a hazaszeretet hiányának tartották, s őt is, műveit is kikezdték. Még Nekraszov is ellene fordult s az *Apák és fiak* megjelenésekor — habár nem teljesen alaptalanul — de túlságosan erős kritikával támadta meg a művet és szerzőjét. Bármily nagy szeretettel igyekezett is bemutatni művében a nihilista Bazaroffot, észre kellett volna vennie Turgenyevnek is, hogy Rousseau mérgező hatásából több került a regénybe, mint amennyit az megbír. Turgenyev, akinek élet-elve volt: «Megbocsátani, de nem feledni», megbocsátott Nekraszovnak is. Halálos ágyán felkereste őt s nemcsak részvételt nyújtotta neki baráti kezét, hanem az *Utolsó találkozás*³ c. megemlékezésében oly meg-

¹ L. Vogüé: i. m. 250. l.

² Vogüé majdnem az egész levelet idézi: i. m. 251. l.

³ I. m. 35. l.

hatóan írja: «Éreztem, hogy egy magas, néma, fehér lepelbe öltözött nő állt közénk, egymáséba tette kezünket... A halál megbékített bennünket örökre». Megbocsátott a többi támadóinak is s *Hallani fogod az esztelen ítéletét* c. reflexiójában,¹ amelynek címe Puskin egyik sora, borongó lélekkel idézi az egykori athéni vezér szavait: «Üssetek, csak hallgassatok meg!». A kritika egyre élesedő hangjára pedig a *Két négysoros vers* c. szatirájában maró éllel mondja el, hogy az igazi költő versét ellopja és kedvezőbb néphangulat közepett előadja az ál-költő: Annak babér a jutalma, a szerzőé pedig záptojás.

Külföldi barátai jobban megértették Turgenyevet. Ő is különösen ragaszkodott T. Pietsch német kritikushoz, akit tréfás botanikus néven: «Pietschius amabilis grandiflorus sempervirens»-nek nevezett s akihez írott levelei (amelyekből jelen dolgozat is merített) a legtöbb vonást foglalják magukban Turgenyevnek, mint embernek a képéhez, mert ezekben a levelekben a legőszintebben csillannak meg élete tragikumának néma sóhajai is. Vogüé nemcsak szerette, de értékelte is Turgenyevet, akit félig-meddig a franciák büszkeségének is tartott. Mikor holttestét Oroszországba vitték, azt írta róla: «Az orosz föld visszakövetelte Franciaországtól Turgenyevet, aki csaknem a *mienk volt* és visszavitte őt a maga csendjébe».²

Megélte azonban Turgenyev azt az örömet is, hogy az orosz közönség újra szeretetétbe fogadta. Az a lelkes ünneplés, amelyben 1880-ban a Puskin emlékére rendezett ünnepségeken neki is része volt, gyógyító balzsam volt lelkének. Ahol csak megjelent, mindenütt óvációval fogadták. Kocsiját az ifjúság húzta, a moszkvai egyetem tiszteletbeli doktorává avatta, az irodalmi ünnepeken Piszemszkij, a jeles író, Puskin szobráról levette a babérkoszorút és Turgenyev felé nyújtotta, hogy az orosz társadalom nevében, az ő személyében megkoszorúzza Puskinnak legnagyobb élő utódát.

Ez az impozáns rekonziliáció visszaadja Turgenyev önbizalmát és munkakedvét. Elfelejtí, hogy már néhány évvel ezelőtt magát és íróársát, Polonszkijt, egy régen eltörött edény két cserépdarabjának mondotta. Lelkesen írja 1881-ben: «Megint dolgozni akarok, hisz a vén, száraz fán is akadnak új levelek, sőt hajtások is». Ezek a levelek és hajtások voltak a *Költemények prózában*, *Milics Klára* és *A kétségbeesett* c. művei.

A *Költemények prózában* eredeti címen: *Senilia*, nem novella-

¹ U. o. 14. l.

² I. m. 199. l.

gyűjtemény, nem is egységes filozófikus elmerengés, hanem a költőnek édes-bús emlékezései, reflexiók, ötletek s bizonyos tekintetben görbe tükör, amely Turgenyevnél mindig készen áll, amikor az emberi gyarlóságokat, ferdeségeket a finom irónia, vagy a keserű humor fényénél kell bemutatnia. Vogüé szavaival élve a «Költemények prózában» szavakba foglalt rövid szimfoniák, amelyek majd egy eseményhez, majd egy névhez fűződnek, mely az aggastyán emlékezetében lebegett, majd ismét fájdalmas vagy káprázatos víziókhoz, melyek a lelket ostromolják, mikor vergődik, hogy elmenekülhessen.¹ Vogüé személyes barátságban állott Turgenyevvel és szemtanuja volt az ő belső viaskodásokkal élő, mindhaláláig kontradiktórus lelkiállapotának, amelynek — szerinte is — erupciói e «költemények». A gyűjtemény némelyik darabjának olvasásánál megérzi az ember, hogy miért nevezik Turgenyevet a nihilismus keresztapjának. Aki nem ismeri az ő Bazaroffját és nem olvasta *Egy nihilista emlékiratait*, amely francia lapokban jelent meg, az is látja e költeményben, hogy a nihilismusnak legenyhébb formája, az emberi szellem csapongó szabadosságának démonja kísért benők és kimondatja vele a «non serviemus»-t, sőt a végzetes elszántság himnuszát is megírhatja vele: *A küszöb* c. hangulatképben.² A szemfüles orosz cenzura is így ítélte meg *A küszöböt* s nem engedte meg a «Vjesznik Jevropy»-ban való közlését. 1883-ban megjelent ugyan a *Narodnaja Volya*-ban (Népakarat), de a gyűjteménybe csak most, halála után 40 évvel lett először felvéve, az általam is használt lipcei kiadásba. Mint jellemző újdonságot egész terjedelmében lefordítva idézem:

A küszöb.

Hatalmas épületet látok. Homlok-falán tárva-nyitva a keskeny ajtó s az ajtó mögött mogorva kód. A magas küszöb előtt egy ifjú leány áll, egy orosz leányka. A sűrű kód fagyot lehel s jegesedő páraival együtt vontatott, tompa hang ömlik ki az épület mélyéből:

— Te... ki át akarod lépni ezt a küszöböt, tudod-e mi vár rád?

— Tudom — felelte a leányka.

— Hideg, éhség, gyűlölet, gúny, megvetés, sértegetés, börtön, betegség s maga a halál...

— Tudom.

— Elidegenedés, teljes elhagyatottság...

¹ I. m. 251. 1.

² I. m. 74. 1.

— Tudom, kész vagyok rá... Elviselek minden szenvedést és csapást.

— Nemcsak ellenségeidtől, de tiedtől s barátaidtól is?

— Igen, azoktól is.

— Jól van. Kész vagy-e az áldozatra is?

— Igen.

— A névtelenség áldozatára is? Te elpusztulsz és senki sem fogja tudni, hogy kinek emlékét tisztelje.

— Nekem nem kell se hála, sem szánalom... Nekem nem kell név...

— Kész vagy a bűnre is?

A leányka lehajtotta fejét:

— A bűnre is kész vagyok.

Egy kis idő múlva a hang megismételte kérdéseit...

— Tudod-e te — szólalt meg végül —, hogy mindenben csalódhatsz, amiben most hiszel? Belátod majd, hogy csalódtál és hiába adtad oda fiatal életedet!

— Ezt is tudom... És mégis ki akarok menni...

— Menj!

A leányka átlépte a küszöböt s a nehéz függöny lehullott mögötte.

— Ostoba!... — csikorogta valaki a háta mögött.

— Szent! — hallatszott rá válaszképen valahonnan.

A fiatal orosz nő, az újjászülető orosz nép, amely csakugyan véren-könnyön keresztül lépte át a régi, fagyos rendszer küszöbét.

Fajának, hazájának szeretete a «Költemények prózában» c. gyűjteményben is oly erős Turgenyevnél, mint a többi műveiben. Mindjárt a legelső írás benne: *A falu*, szinte a tavaszi üde levegő minden illatával leheli felénk a falusi élet csendes boldogságát. Sajnos azonban, hogy ebben is igazságtalanul vonja kétségbe a keresztény kultúra áldását:

«Mire való nekünk itt a konstantinápolyi Sophia-templom kupoláján a kereszt és minden, amiért mi, városi nép, úgy törjük magunkat», kiált fel befejezésül. Az orosz földdel kapcsolatos írásaiban szinte hallhatóan lüktet a természet szeretete is. Nála a természet nem modell, amelyet le kell írni, festeni «reá nézve a természet zsarnok szeretővé lett, akinek valamennyi szeszélyét engedelmesen végrehajtja».¹

Csalódva kellett látnia azonban Turgenyevnek is, hogy a

¹ Vogüé I. m. 145. l.

«lelkek felszabadítása» mélyreható lelki nevelés nélkül, gyökér nélküli fa. Már a *Füst*-ben megszólal a csalódott idealista,¹ A *szurtos munkás és a fehér kéz* c. párbeszédjében² pedig már maró sarkazmussal szólal meg ez a csalódás. A szurtos munkások gyanakodva üzik el maguktól a fehérkezűt, s amikor az odanyújtja nekik kezét, hogy szagolják meg rajta a bilincs szagát: éveken át viselte értök, az ő felszabadításukért lázadt fel, egy munkás közömbösen felel neki:

— Hát kellett neked a lázadás?

Két év múltán pedig, amikor újabb lázadásért felakasztják a fehérkezűt, ugyanaz a szurtos munkás egy kötélدارabkáért töri magát, mert az «szerencsét hoz».

Hazája után talán az orosz nő az, akinek képét állandó szeretettel rajzolja műveiben Turgenyev. A *Mari* c. képben³ a fiatal izvozcsik (fuvaros) megrázó panaszában mutatja be, hogy milyen kincs az orosz nő. Sír, felesége nevét kiabálja az üres szobában, aztán a földre ül s arra csap öklével, majd elkeseredéssel kiáltja:

«Telhetetlen bendő, ha megetted őt, egyél meg hát engem is».

I. P. *Vrevskaja emléké*-ben gyönyörűen rajzolja meg az intelligens orosz nő lelki nemességét: «Gyöngéd, alázatos szív... és benne mily erő, mennyi önfeláldozó vágy. A szükségét szenvedőkön segíteni... ezen kívül nem ismert más boldogságot, nem ismert és nem is találta».

Turgenyev élete tragikumának szinte folyománya, hogy életbölcsselete, a filozófikus megnyugvás keresése mellett is sívár, sötét és a végletek között mozgó. Egyszer glóriát von az erény feje köré, másszor meg tagad minden eszményi, lelki szépséget, sőt a gyűlölet paroxizmusáig is eljut. A *Tavaszi hullámok*-ban, írja Vogüé, «lapok következnek, melyek annyira tele vannak gyűlöléssel, hogy az ember megszánja az író, aki képes volt mindezt megírni».⁴ Az *Akasszátok fel* c. képben⁵ szinte plasztikus szépséggel áll előttünk az ártatlanul halálra ítélt közkatona, aki, mikor Istenével lelki számadását elvégezte, fenséges nyugalommal várja a halált s jajgató, könyörgő, tagadó vádlójának csak annyit üzen:

— Mit gyötri magát, hisz megbocsátottam neki!

A *Két gazdag*-ban⁶ Rothschild elé helyezi azt a muzsikot, aki lemond a sóról is, hogy hat gyermeke mellé házába fogadhasson egy árvát. Viszont a *Két testvér*-ben,⁷ ahol a szeretetet és az éhséget

¹ U. o. 235. l.

² I. m. 30. l.

³ I. m. 19. l.

⁴ I. m. 238. l.

⁵ I. m. 63. l.

⁶ I. m. 45. l.

⁷ I. m. 48. l.

ikertestvérekként szerepelteti, rideg cinizmussal hirdeti, hogy «minden élő azért mozog, hogy táplálkozzék és eszik, hogy szaporodjék. A szeretet és éhség célja egy, hogy az élet meg ne szűnjön». Az *egoistá*-t az önhitt, kérlelhetetlen, könnyen szerzett erény szörnyetegének nevezi, viszont a *Szerzetes*-ben az önmegtagadás erkölcsi értékét fokozza le. Az *imádság*-ban¹ pedig a bizó lélek hitét gúnyolja ki. Szerinte minden imádság ebben foglalható össze: «Tedd meg, ó nagy Isten, hogy kétszer kettő ne legyen négy». S az imádkozó hiszi is, hogy Isten megteheti. Ha esze lázad fel ellene, Shakespeare-el felel: «Sok minden van a világon, barátom Horatio», ha meg az igazság szólal meg, akkor Pilátussal kérdi: «Mi az igazság?» és tovább iszik, vigad és imádkozik. Nincs meg tehát Turgenyevben a vallásos, hívő léleknek ellensúlyozó ereje, a tisztultabb régiókban való egyenletes repülésnek biztosan lebbenő szárnya. Így nem csoda, hogy valami sajátos pantheistikus misticizmus rengetegébe téved s abban bolyong mindhaláláig. A *Nymphák*-ban² az ókori pogány világ mythikus keservével: «Meghalt a nagy Pán!»-nal szemben dacosan kiáltja az Aegei-tengeren: «Föltámadt a nagy Pán!» S megelevenedik előtte az erdők pereme, derűs kacaj, olympusi nevetés tölti be a levegőt. Kecses karok tympanát emelnek a levegőbe, amikor megjelenik a hold ezüst sarlójával Diana... De túl a mezőkön... a látóhatár szélén, égő pontként tűnik fel a keresztény templom fehér tornyának keresztje... Erre hirtelenül eltűnik az istennő s utána hosszú sóhajtással tűnnek el a nymphák. S Turgenyev hozzáteszi: «Ó, hogy sajnáltam az eltűnt istennőket!» Nem lát megnyugtató pontot, nem találja meg a lelki béke olajágát. A *kutya* c. hangulatképben³ még sivárabb ez a bolyongás. A tomboló vihar idején kutyája hozzája húzódik a szobában s a költő «megérti őt». «Jól tudom — mondja —, hogy e pillanatban benne is, bennem is ugyanegy érzés honol, hogy közöttünk semmi különbség sincs. Mi azonosak vagyunk; mindkettőnkben ugyanazon lobogó tüzecke ég, fénylik». Így lehetne még folytatni az ellentétes lelki hányattások szembeállítását, de illusztrálásképen ennyi is elég volt, mert így is lehetetlen számalom nélkül olvasni egy nagyraihivatott lélek vergődő boldogság-keresését, amely az élet nagy kérdései előtt először dacosan megtorpan, aztán a fatalista megadás rezignációjával várja az elkerülhetetlent.

Amint a veréb⁴ fölött keringő héját szemléli, megrázkódik, de elúzi a bús gondolatokat s elszántan kiáltja: Hadd keringjen

¹ I. m. 76. l.² I. m. 54. l.³ I. m. 11. l.⁴ I. m. 28. l.

hát fejem fölött az én héjám... Megbirkózunk mi még... vigye el az ördög».

Ez a birkozás azonban nem soká tart, mert a *Mit fogok gondolni* c. elmélkedésében¹ arra a kérdésre, hogy mit fog gondolni, ha ütött a halál órája, így töpreng: «Vajjon fogok-e arról gondolkodni, hogy rosszul gazdálkodtam az élettel... Fogok-e gondolni arra, ami reám a siron túl vár? Igen, de vajjon vár-e ott rám valami? Nem... úgy hiszem, rajta leszek, hogy ne gondoljak semmit és erőszakkal valami dőreséggel foglalom el magam, hogy elvonjam figyelmemet a fenyegető borútól, az előttem sötétlő úttól».

Több levelében írja, hogy az örökös lemondás és a kötelességteljesítés az emberi életnek titkos értelme, de hogy mi ad hozzá erőt, arra nem tud megfelelni... Az életnek egyetlen vigasza nála az emlékezés... «Ha eljön az öregkor borúja s kátyúba zökken már az út, húzódjál összebb és szállj magadba öreg, s nézz le emlékeid közé... Talán ott, nagyon mélyen, megvillan eltűnt életed a tavasz-nak még mindig illatos, üde zöld színével» biztatja önmagát.² «Légy azonban óvatos és ne nézz előre szegény öreg.» Előre nézni nem szabad, mert szerinte minden gondolkodó ember boldogtalan, mert «az élet csak azt nem csalja meg, aki soha sem gondolkodik róla, aki semmit sem kíván tőle, aki nyugodtan fogadja és élvezi szűkös ajándékait». Azért csak gyerünk... gyerünk tovább «s ha lábunk megrokkann, üljünk le az útszélén s irigység és bosszankodás nélkül nézzük az elhaladókat, mert azok sem mennek sokkal tovább».

Igy ült le ő is élete kopár országútjának szélén s «mint hajszolt vad», szorongva várta a szüntelenül körülötte ólálkodó «öreg anyókát», a halált, aki fogatlan szájával, görbén rá nevetve, egyre azt motyogta neki:

— Meg nem menekszel...³

Utolsó levelében azt írta Tolsztojnak:

— Nem bírom tovább, elfáradtam! S nem volt mellette senki sem, aki fülébe súgta volna költő-barátjának biztató szavát:

— Sebjaj, «megpihenünk, mi is megpihenünk»...

***

Ezekben próbáltam műveiből, főképen a *Senilidk*-ból elővarázsolni Turgenyev képét. Befejezésül az objektivitás mérlegére óhajtanám még tenni az elmondottakat. — A mérleg egyik serpenyője gyanánt szolgáljon Vogüé-nek, az idegennek, összefoglaló kritikái

¹ I. m. 65. l.

² Az *öreg*-ben, I. m. 46. l.

³ Sztarucha, i. m. 9. l.

megállapítása, a másik gyanánt pedig Koni-nak, a honfitársnak, Turgenyev halálának 25-ik évfordulóján, a szentpétervári tudományos akadémia ünnepi ülésén elmondott megemlékezése, illetve annak záró akkordja. Ezekből alkotott keretbe szeretném helyezni a megrajzolt képet. Vogüé szerint:¹ «valamint minden emberi életben van néhány nap, amelyet kitörülni szeretnénk, úgy minden író művében vannak lapok, amelyeket meg kellett volna semmisíteni». Ezeket szeretné kitépni Turgenyev műveiből ő is, mert egyébként «termése értékes». Koni² a nagy orosz regényíró-triász tükrében mutatja be Turgenyevet. Ez a triász: Dosztojevszkij, Tolsztoj és Turgenyev.

«Dosztojevszkij művei olyanok előttem — mondja Koni —, mint egy mély akna, amely egészen az emberi lélek legmélyéig le van ásva s földalatti alagutakkal van összekötve, amelyeknek végén ott csillog a nemes indulatok aranya, az engesztelődés könnye s az emberi fájdalomban való részvét... Tolsztoj művei nyomán élém rajzolódik a Szahara, amelyet az utazók úgy írnak le, mint izzó pusztaságot, ahol meghal az élet s ahol a leereszkedő szürkületben a halál csendjéhez csatlakozik a sötétség is. Akkor megy a forráshoz az oroszlán s ordításával betölti a pusztaságot... Hangjára a vadak panaszos vonítása, az éjjeli madarak lármája s a távoli visszhang felel... Így ez a Leo is, ha téved is az igazság keresésében, de gondolkodásra kényszeríti az elmét, felébreszti az alvókat s nem hagyja őket szenderegni a mocsár nyugalmaiban... Turgenyev művei viszont úgy állnak előttem, mint egy gót-templom, amelynek biztos falai az ég felé törnek s festett, napsugaras ablakaikkal, kiugrásaikkal, csipkefinom szobrász-műveikkel elbűvölik tekintetünket s aztán ékes toronyba futva a nemes törekvések, a magasztos eszmék tiszta egéig nyúlnak». — Vogüé összefoglaló kritikája is bizonyítja, hogy az orosz nemzeti öntudat, az akadémia szónokának idézett szavaival, nem az üres frázisok piedesztáljára akarta emelni Turgenyevet. S mi mindezek mellett is a keresztény világnézet ollójával, kénytelenek voltunk egy-két levelet levágni Turgenyev irodalmi babérkoszorújáról, mert így kívánta a tárgyi igazság s mert mélyen sajnáljuk, hogy abban a pompás gótikus remekben nem csillog felénk s nem hívogat bennünket biztatóan és bátorítóan — a hit öröklámpája.

¹ I. m. 255. l.

² Niva, Szentpétervár 1909. 585. l.

A MENNYISÉGTAN-, TERMÉSZETTUDOMÁNYI OSZTÁLY FELOLVASÁSAIBÓL.

Megjegyzés a *Newton-féle törvény érvényességi határához.*

Wodetzky József r. tagnak 1924. évi február 22-én tartott felolvasása.

A relativitáselmélet a *Poisson-féle* egyenletből indul ki, hogy a fizikai térnek az euklideszitől különböző szerkezetét bizonyítsa.¹ A *Newton-féle* mozgásegyenletek csak *Poisson* egyenletével együttesen határozzák meg a mozgást, s ha ezeket az egyenleteket az egész világegyetemre akarjuk kiterjeszteni úgy a *Poisson-féle* egyenlet révén kétféle nehézség támad. Egyrészt ez a nevezetes egyenlet azt involválja, hogy a világtérben szét-szórt anyag sűrűségének gyorsabban kell fogynia, mint ahogyan a távolság négyzete emelkedik, másrészt pedig végtelen nagy gyorsulásoknak kell fellépniök, ha a végtelen térben mindenütt anyag van jelen, legyen ennek sűrűsége bármilyen kicsiny, de zérustól különböző.

Hogy a *Newton-féle* törvény kiterjesztése a végtelen térre nehézségekbe ütközik, sőt hogy teljesen határozatlanná is válik azt *Carl Neumann*² és *H. v. Seeliger*³ mutatta ki először. A végtelen nagy gyorsulások előfordulását az idézett munkában *Seeliger* bizonyította be.

Sűrűségnek a távolság négyzetével fordítva arányos fogyása már azért is aggályos föltevésnek látszik, mert ebből az következnék, hogy a világtérnek egyetlen, kitüntetett középpontja van. A végtelen gyorsulások lehetősége pedig szoros összefüggésben van a sűrűség kérdésével.

Felette egyszerű meggondolással ki fogom mutatni, hogy a

¹ *Einstein*, Kosmologische Betrachtungen. Sitz. ber. Berl. Ak. d. W. 1917. 147. l.

² *Neumann C.*, Allgemeine Untersuchungen über das Newton'sche Prinzip der Fernwirkungen. Leipzig, 1896.

³ *Seeliger, H. v.*, Über das Newton'sche Gravitationsgesetz. Sitz. ber. Ak. d. W. München, 1896. 373—400. l.

végtesen gyorsulások *Seeliger*-féle bizonyítása nem kényszerítő erejű. Ezzel azután elesik a relativitáselméletnek az az állítása, hogy a végtesen gyorsulások létezése a mi csillagrendszerünk szétszóródását vonja maga után, amit csak úgy lehet elkerülni, ha a tért *Riemann*-féle értelemben zártnak tesszük fel s a *Poisson*-féle egyenletet ennek megfelelően módosítjuk

Meggondolásunkból viszont az is következik, hogy a *Poisson*-féle egyenlet végtesen euklideszi térben is teljesen megtartja értelmét s hogy ennélfova a *Newton*-féle törvény sem válik határozatlanná, ha a térben mindenütt vannak égitestek, amelyek sehol sem sűrűsödnek egyetlen tömegközéppont körül. A *Newton*-féle térnek és az általános gravitációnak ez az igazi értelme.

Seeliger eszmemenete a következő. Legyenek izolált égitestek, melyeknek tömege m_i ($i = 1, 2, 3, \dots, n$), sűrűsége δ_i , térfogatelemük $d\tau_i$, felületelemük $d\sigma_i$. Nem szükséges, hogy az m_i -k homogének legyenek, csak bizonyos egyszerű folytonossági feltételeknek kell eleget tenniök és felületükön bizonyos szingularitások ki vannak zárva.

Akkor *Poisson* egyenlete szerint

$$\begin{aligned} \frac{\partial^2 V}{\partial x^2} + \frac{\partial^2 V}{\partial y^2} + \frac{\partial^2 V}{\partial z^2} &\equiv \Delta V = -4\pi\delta_1 \text{ az } m_1\text{-en belül, rajta kívül } \Delta V=0, \\ \Delta V &= -4\pi\delta_2 \quad \ll m_2 \quad \ll \quad \ll \quad \ll \\ &\dots\dots\dots \\ \Delta V &= -4\pi\delta_n \quad \ll m_n \quad \ll \quad \ll \quad \ll \end{aligned}$$

Ha n_i jelenti a befelé irányított normálist, akkor *Green*, ill. *Gauss* integrálja alapján

$$\begin{aligned} \int \Delta V d\tau_1 &= - \int \frac{\partial V}{\partial n_1} d\sigma_1 = -4\pi \int \delta_1 d\tau_1 = -4\pi m_1, \\ \int \Delta V d\tau_2 &= - \int \frac{\partial V}{\partial n_2} d\sigma_2 = -4\pi \int \delta_2 d\tau_2 = -4\pi m_2, \\ &\dots\dots\dots \end{aligned}$$

Ennélfogva

$$4\pi \sum_{i=1}^n m_i = \sum_{i=1}^n \int \frac{\partial V}{\partial n_i} d\sigma_i.$$

Vegyünk föl tetszőleges F felületet, mely az m_i -k összességét magában foglalja. Akkor $\Delta V=0$ abban a térben, melyet F és az m_i -k felületei határolnak. Ezért az előbbi egyenlőséget

így is írhatjuk:

$$\int \frac{\partial V}{\partial n} d\sigma = 4\pi \sum_{i=1}^n m_i.$$

Legyen $M\left[\frac{\partial V}{\partial n}\right]$ az összes $\frac{\partial V}{\partial n}$ -ek középértéke az F felületen, melynek területét jelöljük S -sel, térfogatát P -vel.

Akkor $S = \int d\sigma$,
és

$$M\left[\frac{\partial V}{\partial n}\right] = \frac{4\pi \sum_{i=1}^n m_i}{S}.$$

Gondoljuk a δ_i -ket az F térben egyenletesen szétosztva, úgy hogy a közepes sűrűség $= \delta_0$. Akkor

$$P\delta_0 = \sum_{i=1}^n m_i,$$

és ennél fogva az előbbi egyenlőségből lesz

$$M\left[\frac{\partial V}{\partial n}\right] = \pi \delta_0 \frac{P}{S}$$

P nagyobbodásával a jobboldal tetszés szerinti nagyra szabható, Tehát a $\frac{\partial V}{\partial n}$ -ek között egyesek végtelen nagyok kell, hogy legyenek. De akkor a világegyetemben végtelen nagy gyorsulásoknak kell előfordulniok és pedig minden képzelhető tömegeloszlásnál. Ez *Seeliger* nevezetes következtetése.

Hogy ez a következtetés nem kényszerítő erejű, azt így látjuk be.

Legyen az m_i tömegek közül a legnagyobb tömeg $= m$, sűrűsége $= \delta$, sugara $= r$, úgy hogy

$$m = \frac{4\pi}{3} r^3 \delta.$$

Az m_i -k tömege legyen egyenlő pl. k ilyen m tömeggel, úgy hogy mindenesetre $k < n$, és

$$\sum_{i=1}^n m_i = km = \frac{4\pi}{3} r^3 \delta k,$$

hol m , r , δ mindenesetre végesek.

Mínthogy F tetszőleges, lehet gömb is, melynek sugara legyen $= R$. Akkor

$$P = \frac{4\pi}{3} R^3,$$

$$S = 4\pi R^2,$$

$$\frac{P}{S} = \frac{1}{3} R.$$

Továbbá

$$\sum m_i = P \delta_0 = \frac{4\pi}{3} R^3 \delta_0 = \frac{4\pi}{3} r^3 \delta k,$$

tehát

$$\delta_0 = \frac{k \delta r^3}{R^3},$$

és

$$M \left[\frac{\partial V}{\partial n} \right] = \frac{4\pi}{3} \delta_0 R = \frac{4\pi k \delta r^3}{3 R^2} = \frac{k}{R^2} m.$$

A utóbbi egyenlőségből pedig kiviláglik, hogy semmi módon sem kell kényszerűen ∞ felé tartania az utóbbi értéknek, mikor $k \rightarrow \infty$ és $R \rightarrow \infty$. Ellenkezőleg, ha pl. k , tehát a tömegek száma csak ugyanolyan rendű, mint R , akkor is

$$\lim \left(\frac{k}{R^2} m \right) \rightarrow 0, \text{ mikor } k \rightarrow \infty \text{ és } R \rightarrow \infty.$$

Ez még jobban látható, ha az m tömeg sugarát, r -t, egységnek vesszük és ezzel mérjük R -t. Akkor írhatjuk:

$$M \left[\frac{\partial V}{\partial n} \right] = \frac{4\pi \delta r^3 k}{3 R^2} = \frac{4\pi \delta k}{3 R^2}.$$

k lassabban közeledik a ∞ felé, mint n , R pedig a világterben, a fizikai valóságban mindig sokszorta nagyobb, mint k . A mi eredményünk csak azt kívánja, hogy bármely égitestből kiindulva a körülötte képzelt bármely gömbön belül kevesebb csillag legyen, mint amennyi e gömb sugara, csillagsugár egységben mérve. A valóság ennél sokkal többet nyújt, mert míg az állócsillagok sugarát kilométerekben még kényelmesen kifejezhetjük, addig a kölcsönös távolságok mérésére fényévek szükségesek.

De $\frac{P}{S}$ sem tart feltétlenül a ∞ felé a P -vel. Mert pl. a forgásellipszoidnál

$$P = \frac{4\pi}{3} a^2 b,$$

$$S = 2\pi a^2 + \frac{2\pi a b^2}{\sqrt{a^2 - b^2}} l \frac{a + \sqrt{a^2 - b^2}}{a}.$$

Ha itt $a \rightarrow \infty$, míg b véges marad, akkor

$$\lim_{a \rightarrow \infty} \left(\frac{P}{S} \right) \rightarrow \frac{2}{3} b.$$

Poisson egyenlete alapján írhatjuk, hogy

$$\int \Delta V \frac{d\tau}{r} = -4\pi \int \hat{\partial} \frac{d\tau}{r} = -4\pi \int \hat{\partial} \cdot d\vec{\omega} \cdot \vec{r} \cdot dr = \varepsilon \hat{\partial}_0 R^2,$$

hol ε állandó, $\hat{\partial}_0$ a közepes sűrűség, $d\vec{\omega}$ az egységnyi sugarú gömb felületeleme. $\hat{\partial}_0$ -nak fönnebb levezetett értéke mellett

$$\varepsilon \hat{\partial}_0 R^2 = \varepsilon \hat{\partial} \cdot \frac{k}{R}$$

amely érték szintén tetszésszerint megközelítheti a zérust. k diszkrét szám, mely lassabban tart a ∞ felé, mint a természetes számok, R pedig kontinuum jellegű.

Az éter és a gravitáció.

Székely Károly r. tag 1924. április 11-én tartott székfoglaló értekezésének kivonata.

Előbb az éterkérdést ismerteti, azután a gravitációról mondja el saját véleményét. — Az atomok és világtestek közeit kitöltő közegnek fölvételét szükségesnek tartja minden kutató fizikus. Ennek a közegnek hézag nélkül, folytonosan kell betöltenie az egész világteret, továbbá a tökéletes folyadéknak és a szilárd testeknek tulajdonságait kell magában egyesítenie, Surlódástól és viszkozitástól mentes folyadékszerűnek azért kell lennie az éternek, hogy benne a mozgás akadálytalanul mehessen végbe, szilárdnak azért, hogy tranzverzális hullámmás keletkezhessék benne. Utóbbi tulajdonságát úgy veszi föl az éter, ha legkisebb térfogatrészei rendkívül gyors örvénylésben vannak; mert ebben az esetben az éter a fordító erővel szemben nagy ellenállást fejt ki. Az ilyennek elgondolt éter Thomson W. gírosztatikus étere. Az éter egész tömegében abszolút nyugalomban van, amit a fény aberrációjának jelensége kíván meg; a belsejében azonban kisebb-nagyobb örvénylő áramok vannak, amelyekben az atomok és az égitestek úsznak. A folytonosságánál fogva az éter a legsűrűbb létező. Mert míg az érzékelhető anyag szemcsés, atomos szerkezete miatt csak szórványosan tölti be a rendelkezésére álló teret, addig az éter ugyanazt a teret megszakítás nélkül, teljesen tölti be. Az éter sűrűségét az elektron tömegéből és hozzávetőleges térfogatából lehet közelítőleg kiszámítani. Az elektron ugyanis, bármilyen körülmények között jön is létre, azonosnak mutatkozik, tehát éternek lehet tekinteni. Lenard Fülöp-nek a katodsugarak — elektronok — elnyelődése körében végzett nevezetes kísérleti eredményei arra engednek következtetni, hogy az atom, bármilyen anyagi testhez tartozzék is, nem különbözik az atomok közeit kitöltő mediumtól, az étertől. Tehát az atom is éterből áll; közte és az érzékelhetetlen éter közt lényeges különbség nincs. Következőleg az érzékelhető anyagot módosult éternek kell tekinteni. Az atom és az éter között tapasztalható különbséget az elemi éterörvényeknek sokszerűen lehetséges kapcsolódása folytán előállott összetett éterörvények mozgásállapotából kell megmagyarázni. Elemi éterörvények lehetnek az elektronok. Az érzékelhető anyagnak minél intenzívebb tanulmányozása adhatja meg a feleletet arra, hogy minő az

atom szerkezete. Ha tehát az érzékelhető anyag az érzékelhetetlen éternek mozgásokból előállott módosulata, akkor az anyagvilágnak energiája főleg az éterben van főlhalmozva. Az anyagban csak annyiadik része van meg belőle, mint ahányadrészt teszi az anyag a világteret betöltő összes éternek. Ez pedig igen kicsiny hányadrész, amit *J. J. Thomson*nak a világtérbeli anyag sűrűségére vonatkozó közelítő számítása igazol. Minthogy az éter egész tömegében nyugszik, a benne mozgó test mellől az éternek el kell maradnia, azaz éterszélnek kell támadnia, Kimutatható éterszelet kellene tapasztalni a Földnek évi pályáján a Nap körül. Azonban *Michelson*-nak ez irányban végzett kísérletei negatív eredményt adtak. Ezt a negatív eredményt *Lenard F.* azzal a föltevessel fejtí meg, hogy minden testnek, nemcsak az atomnak, hanem a Földnek is megvan a maga étere, amelyet a test mozgása közben magával visz. Ennélfogva földi fényforrásból jövő fény sugaron éterszelet époly kevésbé lehet kimutatni, mint ahogy a haladó vonat zárt fülkéjében nem érezhetjük a vonat mellől elmaradó levegőnek a szelét.

A nehézségi erő problémáját a következő három tény alapján gondolja megfejtethetőnek: *a/* Az örvénylő mozgás az anyagvilágnak legáltalánosabb mozgása. És ahogyan a levegő örvényében függő por mozgásából a láthatatlan levegő örvénylő mozgására következtünk, úgy az égítetek mozgásából az ő közegüknek, az érzékelhetetlen éternek örvénylő mozgására szabad következtetni. *b/* Tapasztalati tény, hogy a radioaktivitás az atombomlás jelensége. Ha az atom most bomlik, akkor volt idő, amelyben az atom az ő alkotórészeiből összetevődött. Az atombomlásnak és atomképződésnek általános természeti jelenségnek kell lennie. *c/* Mennyiségtanilag igazolva van, hogy ha valamely összenyomhatatlan folyadék egy gömbnek középpontja felé áramlik, miközben a folyadékot a középponttól állandóan eltávolítva gondoljuk, akkor a folyadék sebessége a középponttól mért távolság négyzetével fordítva arányos. — Ha már most minden anyagi testet, az atomokat is, egy-egy éterörvény középpontjának gondoljuk, amely felé az éternek az atomokat alkotó elemi örvények nagy sokasága állandóan áramlik, új atomok alkotásával növelve annak a testnek a tömegét, akkor a gravitációról érthető és szemlélhető képet nyerünk. Ugyanis a nehézségerőt a testre áramló éter hidrodinamikuss nyomása okozza, amely annál nagyobb, minél nagyobb a test tömege, mert a nagyobb tömegű testre nagyobb tömegű éteráram ömlik. Két tömegnek kölcsönös vonzását a rájuk áramló éter hidrodinamikuss nyomásának a különbsége okozza, amely nyomás nagyobb az elfordult oldalukon, kisebb az egymás-

felé fordult oldalukon. — Végül a Föld történetének azt a korszakát, amelyben a Föld tömege tüzfolyós és talán gőzállapotban volt, valamely nagy tömegű radioaktív test bomlásából származott meleggel gondolja megmagyarázhatni. A Nap és az állócsillagok kifogyhatatlannak látszó melege is nagy valószínűséggel az atombomlással van kapcsolatban.

A fejérmegyei Sárrét őskori telepei.

Marosi Arnold r. t. 1924. évi április hó 11-én felolvasott székfoglaló értekezésének ismertetése.

Az értekezés tárgya az Országos Magyar Gyűjteményegyetem által tervbe vett Sárrét kutatásterületét öleli föl, vagyis a Velencei-tó környékét, a Vértesalját és Sármelléket.

A Velencei-tó környéke, bár adatunk a part minden községéből van, őskori régiségekben mégis szegény. Csak Kápolnásnyék szolgáltatott nagyobb számú leletet (Arch. Ért. 415. l.), amelyeket Meszlenyi Pál vett őrizetbe, de 1920-ban tűz martalékává lettek. A pátkai medence környékén már kedvezőbb a helyzet. Itt a Kőrakáspusztá melletti dombhát, mint több száz sírból álló, elrómaisodott kelta temető ismeretes (Arch. Ért. 1875. 73. l.), újabban pedig bronzkori leletek kerültek elő. Ugyancsak bővelkedik őskori régiségekben Lovasberény is, ahonnan Mihályvára, mint őskori lakótelep, Jánoshegy és Szőszvár pedig, mint bronzkori urnatemetők ismeretese. (Arch. Ért. 1897. 304. és 1898. 317. l.)

A Vértesalján Csákvár, Fornapuszta és Zámoly szerepelnek őskori lelőhelyekként. Legszámosabbak azonban Csákkerény régiségei, ahol két helyen akadtak római épületekre: Orondpusztán és a loállási dűlőben. De hogy ez a római telep a korábbi kelta lakosság elrómaisodásából alakult ki, ezt igazolják a feliratos emlékek barbár nevei és az itt talált nagy számú La Tène régiség.

A Sármelléken is majd minden községből közöl az irodalom őskori leleteket. Kevésbbé ismert Székesfehérvár vidéke, pedig itt is megvannak az őskori település nyomai. Ilyenek egy kőkorszaki zsugorított csontváz, bronzkori urnasírok és a kuruchegyi kelta halomsír. Már az őskorban meglevő jelentőségére azonban főleg a római uralom alatt betöltött szerepéből következtethetünk. Mommsen és Hampel szerint (Budapest régiségei. IX. k. 31. l.) ugyanis Székesfehérvár vidékén volt Pannonia inferior vallási székhelye, mely méltóságra azért emelte Róma, hogy ezáltal ellensúlyozza a meghódított barbároknak ugyanitt levő vallási és vásári gócpontját.

A Sárrétnek Székesfehérvártól délre eső részletei a legjelentősebb őskori telep Nagyhörcsök pusztán volt. Nevezetesebb leletei: jellegzetes formájú La Tène fibulák, karperecek, edények és a

Numizmatikai Közlönyben ismertetett (1915, 123—127.) barbár pénzlelet, amely 130 ezüst- és egy aranypénzt tartalmazott. Ásatást végzett itt 1908-ban dr. Márton Lajos, aminek eredménye egy nyakláncot, két diszes fibulát és karperecet viselő női csontváz volt. Herceg Pálffy Miklósné bőkezűsége, valamint dr. Bacsák György jószágigazgató szives közreműködése 1923-ban a székesfehérvári múzeum számára is lehetővé tették a telepen való ásatást és ennek folytán egy urnasír és három mellékletes csontváz kerültek felszínre. Kár, hogy ez értékes, a római hatástól még mentes keltatelep egy régóta bányászott anyagödör és a mellette elterülő komlókert területére esett és így, mikor a rendszeres ásatás megkezdődött, már legnagyobb része fel volt dülva.

Nagyhőrcsőkön kívül a Nádor-csatornát kísérő magaslatok többi pusztájáról és községéről is vannak őskori adataink, miként a cecei, sárszentmiklósi, sárbogárdi, tinódi leletek. Mindez arra vall, hogy a Sárrét környéke már ősi időkben is eléggé keresett lakóhelye volt az embereknek és egyben biztató a további kutatásokra.

A felületek asszociált görbéi.

Suták József rendes tagnak 1924. évi április hó 11-én tartott előadása.

A felület s görbéjének normálgörbületét és geodetikus torzióját a torziós görbe normálgörbületével és geodetikus torziójával a következő relációk kötik össze:¹

$$\frac{1}{\rho_{v_s}} = \frac{1}{\rho_v} - \frac{\sin 2\omega}{\tau_g}, \quad \frac{1}{\tau_{g_s}} = \frac{\cos 2\omega}{\tau_g}. \quad \text{I.}$$

Ezekből a relációkból nyilvánvaló, hogy ha a felület két görbéje az első torzió görbével rendre ω és $\omega_1 = \frac{\pi}{2} - \omega$ szöget alkot, akkor azok normálgörbülete egyenlő, geodetikus torziójuk összege pedig nulla; az ilyen görbe párokat *asszociált* görbéknek nevezzük.

Az asszociált görbék tehát involúciót alkotnak, melynek egyenlete:

$$tg \omega \quad tg \omega_1 = 1$$

és amelynek kettős elemei az $\omega = \pm \frac{\pi}{4}$ szöghöz tartozó görbületi görbék.

Ha egy asszociált görbepár közös görbülete $\frac{1}{\rho}$, akkor annak differenciál-egyenlete:

$$\sum (A_{ik} - \frac{1}{\rho} a_i) u'_i u'_k = 0, \quad \text{(II)}$$

hajlásszögük cosinusa:

$$\cos(\omega_1 - \omega) = \sin 2\omega. \quad 1.$$

Ha a felület főgörbületeit $\frac{1}{\rho_1}, \frac{1}{\rho_2}$ -vel jelöljük s megfontoljuk, hogy $\frac{1}{\rho_v}$ és $\frac{1}{\tau_g}$ rendre $\frac{1}{2} \left(\frac{1}{\rho_1} + \frac{1}{\rho_2} \right)$, $\frac{1}{2} \left(\frac{1}{\rho_2} - \frac{1}{\rho_1} \right)$ -vel egyenlők, akkor az I. első képlete értelmében:

¹ Suták: A felületelmélet fundamentális tételei. A Szent István Akadémia Értesítője 1920. II. 180.

$$\frac{1 - \sin 2\omega}{2} = \frac{\frac{1}{\rho_2} - \frac{1}{\rho_1}}{\frac{1}{\rho_2} - \frac{1}{\rho_1}}, \quad \frac{1 + \sin 2\omega}{2} = \frac{\frac{1}{\rho_2} - \frac{1}{\rho_1}}{\frac{1}{\rho_1} - \frac{1}{\rho_2}}. \quad 2.$$

Ha az $\frac{1}{\rho}$ -hoz tartozó asszociált görbepárt választjuk paraméter vonalakul, akkor

$$\frac{A_{ii}}{a_{ii}} = \frac{1}{\rho}, \quad \frac{A_{12}}{a_{12}} \neq \frac{1}{\rho}, \quad 3.$$

ahol az egyenlőtlenség a gömb esetében nem teljesül, azért ezt az esetet, melyre különben is az I. azonosan teljesül, minden ω -ra, tárgyalásunkból kizárjuk.

Tekintettel már most a 3.-ra a *görbületi vonalak differenciálegyenlete*:

$$a_{11} du_1^2 - a_{22} du_2^2 = 0. \quad \text{III.}$$

Ha *asszociált görbéink equidistans görbék*, tehát $a_{11} = a_{22} = 1$; akkor, ha a görbületi vonalakhoz tartozó parametereket u, v -vel jelöljük és a

$$du = du_1 + du_2, \quad dv = du_1 - du_2 \quad \text{III'}$$

formulákkal a $ds^2 = du_1^2 + 2a_{12}du_1du_2 + du_2^2$ ívelem négyzetének analitikai kifejezésébe bevezetjük az u, v -t, az ívelem négyzete ily alakban jelenik meg:

$$ds^2 = E du^2 + G dv^2,$$

hol az 1. és 2. alapján

$$G, E = \frac{\frac{1}{\rho_2} - \frac{1}{\rho_1}}{\frac{1}{\rho_2} - \frac{1}{\rho_1}}, \frac{\frac{1}{\rho_2} - \frac{1}{\rho_1}}{\frac{1}{\rho_1} - \frac{1}{\rho_2}} \quad \text{IV.}$$

Ha pedig *asszociált görbéink geodetikus görbék*, akkor $A_{221} = 0$, $A_{112} = 0$,¹ mely feltételek más alakja:

$$\left(\frac{a_{12}}{\sqrt{a_{11}}} \right)_1 = \sqrt{a_{11}}_2, \quad \left(\sqrt{a_{22}} \right)_1 = \left(\frac{a_{12}}{\sqrt{a_{22}}} \right)_2,$$

melyekből összeadással s kivonással

$$\left(\frac{\sqrt{a_{11} a_{22}} \pm a_{12}}{\sqrt{a_{11}}} \right)_1 = \pm \left(\frac{\sqrt{a_{11} a_{22}} \pm a_{12}}{\sqrt{a_{22}}} \right)_2 \quad 4.$$

Amiből nyilvánvaló, hogy a görbületi vonalak III. alatt levő differenciálegyenleteinek multiplikátorai:

$$\frac{\sqrt{a_{11} a_{22}} \pm a_{12}}{\sqrt{a_{11} a_{22}}}.$$

¹ U. o.

Ha tehát a

$$\begin{aligned} 2 du &= \frac{\sqrt{a_{11} a_{22}} + a_{12}}{\sqrt{a_{22}}} du_1 + \frac{\sqrt{a_{11} a_{22}} + a_{12}}{\sqrt{a_{11}}} du_2, \\ 2 dv &= \frac{\sqrt{a_{11} a_{22}} - a_{12}}{\sqrt{a_{22}}} du_1 - \frac{\sqrt{a_{11} a_{22}} - a_{12}}{\sqrt{a_{11}}} du_2 \end{aligned} \quad \text{III''}$$

egyenletekkel az ívelemet ismét a görbületi vonalak parametereivel fejezzük ki, akkor

$$ds^2 = E du^2 + G dv^2,$$

hol az 1. és 2. alapján:

$$G, E = \frac{\frac{1}{\rho_2}}{\frac{1}{\rho}} \frac{\frac{1}{\rho_1}}{\frac{1}{\rho}} \frac{\frac{1}{\rho_1}}{\frac{1}{\rho}} \frac{\frac{1}{\rho_2}}{\frac{1}{\rho}}. \quad \text{V.}$$

Ha már most $\frac{1}{\rho}$ olyan függvénye ρ_1 és ρ_2 -nek, melyre nézve

$$\frac{\rho_1}{\rho} = \varphi(t), \quad 5.$$

hol t -vel a $\frac{\rho_1}{\rho_2}$ -t jelöltük, akkor a IV. és V. így módosulnak:

$$G, E = \frac{\varphi(t) - 1}{t - 1}, \frac{\varphi(t) - t}{1 - t}. \quad \text{IV'}$$

$$G, E = \frac{t - 1}{\varphi(t) - 1}, \frac{1 - t}{\varphi(t) - t}. \quad \text{V'}$$

Mely egyenletekben G, E és t -t a következő *Brioschi*-féle relációk kötik össze:

$$(l \rho_2^2)_u = \frac{t - 1}{t} (l G)_u, (l \rho_1^2)_v = (1 - t) (l E)_v \quad \text{VI.}$$

Ha már most ezekbe az egyenletekbe behelyettesítjük G és E -nek a IV' illetőleg V'-ből adódó értékeit, akkor nyerjük azon felülettipusok egyenleteit, melyekben a kiválasztott asszociált görbék equidistans-, illetőleg geodetikus görbék is.

A jeleztük szubstitutiók bármelyike a VI.-at ilyen típusú egyenletekbe transzformálja:

$$[l \rho_2^2 \psi_2(t)]_u = 0, [l \rho_1^2 \psi_1(t)]_v = 0, \quad \text{VI'}$$

melyeknek nemcsak általános megoldása evidens, hanem az is, hogy ezen felülettipusok között levő Weingarten-féle felületek főgörbületei vagy csak u , vagy csak v parametertől függenek.

A következőkben csak az u parametertől függőket tárgyaljuk; ezeknek karakterisztikus egyenlete tehát

$$\rho_2^2 \psi_2(t) = c,$$

hol c konstans.

Most még csak azt kellene eldönteni, hogy ρ_1 és ρ_2 milyen függvényei u -nak. Ezt így döntjük el: mindenekelőtt u helyett bevezetjük a t parametert, a v -t azonban invariánsul hagyjuk, ezáltal ds^2 értékében a $G dv^2$ invariánsul marad, de $E du^2$ -ből $E_0 dt^2$ lesz, ahol E_0 meghatározásával a jeleztük összefüggés megállapítható, de ez el is maradhat, miután a jeleztük transzformáció a görbületi vonalak karakterét nem érinti. E_0 v -től független lévén, kielégíti a *Brioschi*-féle relációkat, de ki kell elégítenie a *Gauss*-féle relációt is, mely a jelen esetben

$$(\sqrt{G})_t (E_0^{-1})_t + 2(\sqrt{G})_{tt} E_0^{-1} + \frac{2\sqrt{G}}{\rho_1 \rho_2} = 0$$

alakba írható, melyből, ha

$$E_0^{-1} = U V \quad 6.$$

és

$$V = \frac{4G}{G_t^2}, \quad 7.$$

akkor

$$U = - \int \frac{G_t}{\rho_1 \rho_2} dt. \quad 8.$$

A problémánk tehát U meghatározására redukálódott.

I. Pl. Legyen

$$\frac{1}{\rho} = \frac{\alpha_1}{\rho_1} + \frac{\alpha_2}{\rho_2}, \quad \varphi(t) = \alpha_2 t + \alpha_1.$$

Ha már most csak az u parametertől függő IV. felületeket akarjuk meghatározni, akkor a VI.' második egyenlete elmarad, az első pedig a IV.'-nek megfelelően ilyen alakúvá lesz:

$$\rho_2^2 \left(\frac{t}{\alpha_2 t + \alpha_1 - 1} \right)^{\frac{\alpha_1 + \alpha_2 - 1}{\alpha_1 - 1}} = c, \quad \alpha_1 \neq 1, \quad \rho_2^2 e^{-\frac{1}{t}} = c, \quad \alpha_1 = 1.$$

A

$$\rho_1 \rho_2 = t \rho_2^2, \quad G = \frac{\alpha_2 t + \alpha_1 - 1}{t - 1}$$

alapján V ismeretes, az

$$U = - \frac{G}{\rho_1 \rho_2} + \int G \left(\frac{1}{\rho_1 \rho_2} \right)_t dt$$

következtében pedig:

$$U = c_1 - \frac{t}{c(t-1)} \left(\frac{t}{\alpha_2 t + \alpha_1 - 1} \right)^{\frac{\alpha_2}{\alpha_1 - 1}} \alpha_1 \neq 1$$

Az $\alpha_1 = 1$ esetre pedig:

$$U = \frac{\alpha_2}{c} \frac{t}{1-t} e^{-\frac{1}{t}} + c_2.$$

Az V.' egyenletekkel képviselt problémára nézve:

$$\rho_2^2 \left(\frac{\alpha_2 t + \alpha_1 - 1}{t} \right)^{\frac{\alpha_1 + \alpha_2 - 1}{\alpha_1 - 1}} = c, \quad \alpha_1 \neq 1. \quad \rho_2^2 e^{\frac{1}{t}} = c, \quad \alpha_1 = 1.$$

$$G = \frac{t-1}{\alpha_2 t + \alpha_1 - 1}.$$

$$U = - \frac{\alpha_1 + \alpha_2 - 1}{c} \int \left(\frac{\alpha_2 t + \alpha_1 - 1}{t} \right)^{\frac{\alpha_1 + \alpha_2 - 1}{\alpha_1 - 1}} \frac{dt}{t^3}$$

$$= \frac{\alpha_1 + \alpha_2 - 1}{c \alpha_2} \left(\frac{\alpha_2 t + \alpha_1 - 1}{t} \right)^{\frac{\alpha_2}{\alpha_1 - 1}} \frac{1}{t} - \frac{\alpha_1 + \alpha_2 - 1}{c \alpha_2} \int \left(\frac{\alpha_2 t + \alpha_1 - 1}{t} \right)^{\frac{\alpha_2}{\alpha_1 - 1}} d \frac{1}{t},$$

honnan

$$U = \frac{1-t}{c t} \left(\frac{\alpha_2 t + \alpha_1 - 1}{t} \right)^{\frac{\alpha_2}{\alpha_1 - 1}} + c_1 \quad \alpha_1 \neq 1.$$

$$U = \frac{1-t}{c t} e^{\frac{1}{t}} + c, \quad \alpha_1 = 1.$$

II. Pl. Legyen

$$\frac{1}{\rho} = \frac{\alpha}{\rho_1 + \rho_2}, \quad \varphi = \frac{\alpha t}{t+1}.$$

A IV.'-re vonatkozó egyenletek:

$$\rho_2^2 \frac{(t+1)^2 [(\alpha-1)t-1]^{\alpha-2}}{t^{\alpha-1}} = c.$$

$$G = \frac{(\alpha-1)t-1}{t^2-1}.$$

$$U = \frac{1}{c} \frac{1+t}{1-t} \left[\frac{(\alpha-1)t-1}{t} \right]^{\alpha-1} + c_1.$$

Az V.'-re vonatkozók pedig:

$$\rho_2^2 \frac{t^{\alpha-1}}{(t+1)^2 [(\alpha-1)t-1]^{\alpha-2}} = c.$$

$$G = \frac{t^2-1}{(\alpha-1)t-1}.$$

$$U = \frac{1}{c} \frac{t-1}{t+1} \left[\frac{t}{(\alpha-1)t-1} \right]^{\alpha-1} + c_1.$$

A ρ_2^2 és G -re vonatkozó formulák úgyszólván számítás nélkül evidensek; az U -ra vonatkozókra pedig csak azt jegyzem meg, hogy pl. a IV.'-re vonatkozó, miként könnyű meggyőződni, a következő alakba írható:

$$U = -(\alpha - 1) \int (\alpha - 1 - \tau)^{\alpha-2} d\tau - 2(\alpha - 2) \int \tau (\alpha - 1 - \tau)^{\alpha-2} d\tau \frac{1}{1-\tau},$$

hol $\tau = \frac{1}{t}$. Ez a formula már az U kiszámítására szolgáló módszer is szemlélteti. Hasonló megjegyzés illeti az V.'-re vonatkozó U -t.

Az I. feladat $\alpha_1 = \alpha_2 = \frac{1}{2}$ esetével már fentebb idézett cikemben foglalkoztam; az $\alpha_1 = \alpha_2 = \alpha$ esetet pedig *Sárközy P.* tárgyalta behatóan.¹

A II. feladat $\alpha = 1$ esetét más szempontból már *Neuendorf* vizsgálta.² Az $\alpha = 2$ esetnek pedig tisztán pozitív görbületű felületekre vonatkozó vizsgálatok szempontjából már egész irodalma van.³

Ha megfordítva a W felület tipusa van adva, akkor a VI. szolgáltatja G -t, a 8. U -t, a IV. illetőleg az V. a felületen levő equidistans, illetőleg geodetikus asszociált görbék normál-görbületét.

III. Pl. Legyen a felület tipusa

$$\rho_2^2 t(t+1) = c \cdot G = \frac{\alpha}{(t^2 - 1)^{\frac{1}{2}} (t - 1)},$$

akkor az

$$U = -\frac{G}{\rho_1 \rho_2} + \frac{1}{c} \int G dt$$

alapján

$$U = -\frac{\alpha}{c} \frac{(t+1)^{\frac{1}{2}}}{(t-1)^{\frac{1}{2}}} [\alpha(t-1) + 1].$$

A felületen levő equidistans s geodetikus asszociált görbékre nézve rendre:

¹ Szent István Akad. Ért. 1921. p. 99.

² Journ. f. r. u. ang. Math. Bd. 137. 1910. p. 145.

³ *Dupin*, Developpements d. Geometrie 1813. p. 192. *Peterson*, Über Kurven u. Flächen 1868. p. 35. *Hoppe*, Arch. d. Math. u. Phys. Bd. 69. 1883. p. 19. *Pucci*, Atti d. R. Ac. dei Lincei 1889. *Raffy*, Bull. d. l. Soc. Math. d. France t. 30. 1902. p. 226. *Lilienthal*, Math. Ann. Bd. 62. 1906. p. 539. Vorlesungen über Differentialgeometrie. 1913. II. Bd. I. Teil p. 196.

$$\frac{1}{\rho} = \frac{1}{\rho_1} \left[1 + \frac{\alpha}{(t^2 - 1)^{\frac{1}{2}}} \right]; \quad \frac{1}{\rho} = \frac{1}{\rho_1} \left[1 + \frac{1}{\alpha} (t^2 - 1)^{\frac{1}{2}} (t - 1)^2 \right].$$

IV. Pl. Ha pedig a felület tipusa

$$\rho_2^2 t = c e^t,$$

akkor

$$G = \alpha e^t, \quad U = -\frac{\alpha}{c} t + c_1$$

$$\frac{1}{\rho} = \frac{1}{\rho_1} \left[1 + \alpha (t - 1) e^t \right], \quad \frac{1}{\rho} = \frac{1}{\rho_1} \left[1 + \frac{t - 1}{c e^t} \right].$$

V. Pl. Hasonlóképen találjuk, hogy a $\rho_2^2 t = c$ típusra

$$G = \frac{\alpha}{t - 1}, \quad U = -\frac{1}{c} G + c_1;$$

a $c \rho_2 t (t + 1)^{-1} = 1$ típusra pedig:

$$G = \alpha \frac{t + 1}{t - 1}.$$

$$U = -\frac{\alpha}{c^2 t^2 - 1} + c_1.$$

Végül a konjugált vonalaknak az asszociált vonalakhoz való viszonyát mutatom be. Idézett cikkem 9. egyenlete értelmében a konjugált irányok létesítette involúció egyenlete:

$$\frac{\cos(\omega_1 - \omega)}{\rho_v} - \frac{\sin(\omega_1 + \omega)}{\tau_g} = 0, \quad \text{A)}$$

mely a konjugált irányok iránycosinusaiban oly szimmetrikus bilineáris alak, melynek determinánsa K . Ha tehát $K > 0$, azaz az involúció elliptikus, akkor ennek van az asszociált irányok létesítette involúcióval, melynek egyenletét

$$\cos(\omega_1 + \omega) = 0 \quad \text{B)}$$

alakba is írhatjuk, egy közös konjugált elempárja, melyre nézve:

$$\sin(\omega_1 + \omega) = 1, \quad \cos(\omega_1 - \omega) = \sin 2\omega = \frac{\rho_1 - \rho_2}{\rho_1 + \rho_2},$$

tehát az I. alapján:

$$\frac{1}{\rho_{v_s}} = \frac{1}{\rho} = \frac{2}{\rho_1 + \rho_2};$$

ezenkívül az A)-ban akkor $\cos(\omega_1 - \omega)$ szélső értéket is mutat; ez volt az oka, hogy a II. feladatban az $\alpha = 2$ esete miért keltette fel annyira egyes matematikusok érdeklődését.

Megjegyzem még, hogy az A) és B) involúciók akármelyikének kettős elemei, a másiknak egy homolog elempárját alkotják; természetesen az A) kettős elemei csak akkor reálisak és különbözök, ha $K < 0$.

Egy nevezetes polynomról.

Grosschmid Lajos r. tagnak 1924. évi április hó 11-én tartott előadása.

Nagyon jól tudjuk, hogy a p természetes primszámhoz tartozóan a mod p különböző primaer n -edfokú primpolynomok számossága:¹

$$(n) = \frac{p^n - \sum p^{\frac{n}{a}} + \sum p^{\frac{n}{ab}} - \dots \pm p^{\frac{n}{a \cdot b \cdot \dots \cdot q}}}{n}, \quad (1)$$

hacsak $n = a^\alpha b^\beta \dots q^\lambda$ az n -nek primitényező előállítás, míg az (1) alatt szereplő összegek rendre az $a, b, \dots q$ elemekből alkotott egyes, kettes, ... kombinációkra terjesztendők ki.

Ebből a tényből nyomban adódik, hogy az:

$$\Omega(p, n) = p^n - \sum p^{\frac{n}{a}} + \dots \quad (2)$$

kifejezés mindenkor n -nel osztható pozitív egész szám. Ugyanis az (n) mint számosság eo ipso nem-negatív egész, míg másrészt $\Omega(p, n) = 0$ nem lehetséges.²

Jelen kis dolgozatunkban már most egész általánosságban direkte óhajtottunk foglalkozni az

$$\Omega(x, n) = x^n - \sum x^{\frac{n}{a}} + \dots \pm x^{\frac{n}{a \cdot b \cdot \dots \cdot q}}$$

polynomnak az n -nel való oszthatóságával.

¹ V. ö. *C. F. Gauss*, Disqu. gen. de congruentiis (Analysis Resid. Cap. 8; 1797—98?), Artt. 341—347; Werke II (2. Abdr. Göttingen 1876), p. 219—222; *J. A. Serret* (G. Wertheim), Handbuch d. höh. Algebra, II. Bd., 2. Aufl. (1879), p. 112—116; *P. Bachmann*, Niedere Zahlentheorie, I. Teil (1902), p. 372—382; *P. Bachmann*, Allg. Arithmetik d. Zahlkörper (1905), p. 99—100; azonkívül *H. J. S. Smith*, Report on the Theory of Numbers, Part II (1860) Artt. 69—70; Coll. Math. Papers vol. I. (Oxford, 1894), p. 149—154.

² T. i. $\Omega(p, 1) = p$, míg $n = a^\alpha \dots q^\lambda > 1$ mellett

$$\Omega(p, n) = p^n + \dots + (-1)^s p^{\frac{n}{a \cdot b \cdot \dots \cdot q}},$$

hacsak s az n -ben foglalt primitényezők száma; mivel pedig itt $n : a \dots q$ nyilván a legkisebb exponens, azért $\Omega(p, n) = 0$ -ból az absurdum «1 osztható p -vel» következne.

Főeredményünk a következő

I. Tétel. Minden természetes n -nel és minden racionális egész x -szel:¹

$$\Omega(x, n) \equiv 0 \pmod{n}. \quad (\text{I})$$

Ez a tény, miként látni fogjuk, egyben az u. n. kis *Fermat-tétel* egyik természetszerű általánosításának is tekinthető.

1.

1. Lemma. Ha $n = a^\alpha b^\beta \dots q^\lambda$, akkor mindig:

$$\Omega(x, n) = \Omega\left(x^{a^\alpha}, \frac{n}{a^\alpha}\right) - \Omega\left(x^{a^\alpha-1}, \frac{n}{a^\alpha}\right). \quad (3)$$

Bizonyítás. Irhatjuk mindenekelőtt, hogy

$$\begin{aligned} \Omega(x, n) &= x^n - \sum x^{\frac{n}{a}} + \sum x^{\frac{n}{ab}} - \dots + (-1)^s x^{\frac{n}{a^s b \dots q}} = \\ &= \sum_{\partial|n} \mu(\partial) x^{\frac{n}{\partial}}, \end{aligned} \quad (\Omega)$$

ahol s jelenti az $a, b, \dots, q$ prímtenyezők számát, míg $\mu(\partial)$ az u. n. *Möbius*-féle előjel-függvény,² amelynek értelmezése:

a) $\mu(1) = 1$;

b) $\mu(\partial) = 0$, ha a ∂ legalább egy prímtenyezőt legalább második hatványon tartalmaz;

c) $\mu(\partial) = (-1)^r$, ha a ∂ -számú különböző prímszámnak a szorzata, (u. n. négyzetmentes).

A $\sum$ összeg az n -nek összes, valódi és nem-valódi osztóira terjesztendő ki.

Már most az (Ω) alapján:

$$\Omega\left(x^{a^\alpha}, \frac{n}{a^\alpha}\right) = \sum_{\partial|\frac{n}{a^\alpha}} \mu(\partial) x^{\frac{n}{\partial}} = x^n - \sum x^{\frac{n}{b}} + \sum x^{\frac{n}{bc}} - \dots,$$

¹ Ebből a tényből nyilvánvaló, hogy a kérdéses *oszthatóság* szempontjából az x argumentumnak *prímszám* volta teljességgel irreleváns. Ezzel szemben természetesen az (n) -számosság *tárgyi* genesise okán ez a specialitás az (1) alatt elengedhetetlen.

² A. F. Möbius, Über eine besondere Art von Umkehrung der Reihen (1831), Ges. Werke IV (Leipzig, 1887), p. 598; itt találjuk a kérdéses *signum* főnti teljes definiíóját, a $\mu()$ symbolum formális bevezetése nélkül. [Kronecker a $\mu(n)$ helyett ϵ_n jelet használ; l. pl. Kronecker (—Hensell, Vorl. ü. Zahlentheorie I (Leipzig, 1901), p. 249—250; azonkívül v. ö. E. Landau, Handb. d. Lehre v. d. Vert. d. Primzahlen, Bd. II (Leipzig—Berlin, 1909), p. 567 seq.]

$$\Omega(x^{a^{\alpha}-1} \frac{n}{a^{\alpha}}) = \sum_{d|n} \mu(d) x^{\frac{n}{da}} = x^{\frac{n}{a}} - \sum x^{\frac{n}{ab}} + \sum x^{\frac{n}{abc}} - \dots,$$

ahol $\sum^{(a)}$ jelenti, hogy az illető összeg minden $ab, \dots; abc, \dots;$ etc. kombinációi az a factort tartalmazzák; és e két kifejezés különbsége valóban

$$x^n - x^{\frac{n}{a}} - \sum x^{\frac{n}{b}} + \sum x^{\frac{n}{ab}} + \sum x^{\frac{n}{bc}} - \dots = \Omega(x, n),$$

amiáltal a (3)-at igazoltuk.¹

2. Lemma. Ha $n = n' p^{\alpha}$, ahol p primszám és $(n', p) = 1$, akkor:¹

$$\Omega(x, n) = \sum_{d|n'} \mu(d) \cdot \Omega(x^{\frac{n'}{d}}, p^{\alpha}). \quad (4)$$

Bizonyítás. E (4) azonossághoz a (3) alapján jutunk, még pedig teljes inductióval az n -ben szereplő különböző prímtenyezők számosságára vonatkozólag.

Ugyanis, ha $n = p^{\alpha} q^{\beta}$, akkor a (3) értelmében

$$\Omega(x, p^{\alpha} q^{\beta}) = \Omega(x^{p^{\alpha}}, q^{\beta}) - \Omega(x^{p^{\alpha}-1}, q^{\beta}) = \sum_{d|p^{\alpha}} \mu(d) \Omega(x^{\frac{p^{\alpha}}{d}}, q^{\beta}),$$

hacsak $n' = p^{\alpha} = n : q^{\beta}$. A jelen esetben tehát a (4) összefüggés helyes.

Feltevén ezekután a (4)-nek érvényességét s -nél nem több prímtenyezőből összetett n -re, igaznak bizonyul az $s+1$ primfactort tartalmazó n -re nézve is. — Ha ugyanis $n = n' p^{\alpha}$, ahol $n' = \pi_1^{\lambda_1} \pi_2^{\lambda_2} \dots \pi_s^{\lambda_s}$, míg $\pi_1, \pi_2, \dots, \pi_s$ különböző primek, akkor a (3) szerint:

$$\Omega(x, n) = \Omega(x^{p^{\alpha}}, n') - \Omega(x^{p^{\alpha}-1}, n'),$$

és továbbá az s tényezőig igaznak feltételezett (4) alapján folytatólag:

$$\Omega(x, n) = \sum_{d|n''} \mu(d) \Omega(x^{\frac{p^{\alpha} n''}{d}}, \pi_1^{\lambda_1}) - \sum_{d|n''} \mu(d) \Omega(x^{\frac{p^{\alpha} n''}{d}-1}, \pi_1^{\lambda_1}),$$

¹ A (3)-nak speciális esete:

$$\Omega(x, 2m) = \Omega(x^2, m) - \Omega(x, m), \quad (3')$$

hacsak m páratlan; e tényre később még reflektálunk.

² Az $n' = 1$ esetben a (4)-nek mindkét oldala egy és ugyanaz.

hacsak $n' = \pi_1^{\lambda_1} \cdot n''$. De ez az egyenlet nyilván még így is írható:

$$\Omega(x, n) = \sum_{\partial | n} \mu(\partial) \cdot \Omega(x^{\frac{n}{\partial}}, \pi_1^{\lambda_1}),$$

hacsak itten $n = \bar{n} \cdot \pi_1^{\lambda_1} = (n'' p^\alpha) \cdot \pi_1^{\lambda_1}$, amiáltal pedig a (4)-et általánosan igazoltuk.

2.

Az I. Tétel bizonyítása. Ha p természetes prímszám, úgy:

$$\begin{aligned} \Omega(y, p^\alpha) &= \sum_{\partial | p^\alpha} \mu(\partial) y^{\frac{p^\alpha}{\partial}} = y^{p^\alpha} - y^{p^{\alpha-1}} = y^{p^{\alpha-1}} (y^{p^{\alpha-1}} - 1) = \\ &= y^{p^{\alpha-1}} (y^{\varphi(p^\alpha)} - 1), \end{aligned} \quad (5)$$

ahol $\varphi(\cdot)$ az ismert Euler-Gauss-féle függvény. Ha ezt az észrevételt a (4) jobboldalán érvényesítjük, akkor az

$$\Omega(x, n) = \sum_{\partial | n'} \mu(\partial) x^{\frac{n'}{\partial} p^{\alpha-1}} (x^{\frac{n'}{\partial} \varphi(p^\alpha)} - 1) \quad (II)$$

előállításához jutunk, amelyből már tételünket könnyűséggel leolvassuk. Legyen t. i. $x = K$ akárminő természetes szám és 1°) p az n -nek oly primfactora, amely a K -ban *nem* szerepel, azaz: $(K, p) = 1$; akkor, tekintve, hogy a (II) összeg minden tagjában az egészszámú $\frac{n'}{\partial} \geq 1$, a Fermat-tétel alapján:

$$K^{\frac{n'}{\partial} \varphi(p^\alpha)} - 1 \equiv 0 \pmod{p^\alpha},$$

és tehát egyben:

$$\Omega(K, n) \equiv 0 \pmod{p^\alpha};$$

2°) ha viszont a p a K -nak és az n -nek közös primfactora, úgy hogy $K = p^\lambda \cdot m$, ahol $\lambda \geq 1$, akkor a (II) összegben

$$K^{\frac{n'}{\partial} p^{\alpha-1}} = p^{\lambda \frac{n'}{\partial} p^{\alpha-1}} \cdot m^{\frac{n'}{\partial} p^{\alpha-1}} \equiv 0 \pmod{p^\alpha},$$

amennyiben $\alpha \geq 1$ mellett

$$\lambda \frac{n'}{\partial} p^{\alpha-1} \geq p^{\alpha-1} \geq \alpha, \quad (6)$$

és tehát megint csak:

$$\Omega(K, n) \equiv 0 \pmod{p^\alpha}.$$

[A (6) állítás igazolására megjegyezzük, hogy $\alpha = 1$ mellett:

$p^{\alpha-1}=p^0=1=\alpha$, míg $\alpha \geq 2$, i. e. $\alpha-1 \geq 1$ esetében, tekintve hogy $p \geq 2$:

$$p^{\alpha-1} \geq 1 + (\alpha-1)(p-1) \geq 1 + \alpha - 1 = \alpha,$$

q. e. d.]

Ha most még meggondoljuk, hogy bármely *racionális egész* x -hez találunk vele mod n congruens és *természetes* K repraesentánst, akkor a megelőző észrevételek egyenes folyománya-képen jelentkezik az

$$\Omega(x, n) \equiv \Omega(K, n) \equiv 0 \pmod{n} \quad (I)$$

összefüggés, mint az *I. tétel* kifejezője; — q. e. d.

*

Ha az (I) alatt épen $n = p^\alpha$, úgy az

$$\Omega(x, p^\alpha) = x^{p^\alpha-1}(x^{\varphi(p^\alpha)} - 1) \equiv 0 \pmod{p^\alpha} \quad (I^*)$$

congruentiában, amely minden egészszámú x -szel ki van elégítve, vizontlátjuk a kis *Fermat-tételt*.

Az $\Omega(x, n)$ tehát oly n -edfokú¹ polynom, amelynek mod n minden egészszám zérushelye, dacára annak, hogy az Ω *nem* azonosan $\equiv 0 \pmod{n}$, azaz rendezett alakjában nem minden együttható $\equiv 0 \pmod{n}$. Ha úgy tetszik az (I)-et ezen a címen *föltétlen congruentiának* nevezhetjük.²

A mondottakkal kapcsolatban észrevesszük, hogy az (I)-nél általában *egyszerűbb felépítésű föltétlen congruentia* ez:

$$A(x, n) = x^\nu (x^{\varphi(n)} - 1) \equiv 0 \pmod{n}, \quad (III)$$

hacsak $\nu = \frac{n}{ab \dots q}$, míg $n = \alpha^\alpha b^\beta \dots q^\lambda$ az n -nek primtényezősz előállítás.³ Az $A(x, n)$ -nek — amely lényegileg nem egyéb, mint a *Fermat-tétel* polynomja — *valódi fokszáma* mod n : $\nu + \varphi(n)$, és ez az érték, hacsak az n 1-nél több különböző primfactort tartalmaz, *kisebb* az n -nél. Ugyanis:

$$ab \dots = (1 + (a-1)) \cdot (1 + (b-1)) \dots > 1 + (a-1)(b-1) \dots,$$

azaz:

¹ Az n itt *valódi congruentia-fokszám* mod n .

² Nagyon jól tudjuk, hogy az a körülmény, amely szerint amíg ugyan az azonos congruentia *eo ipso föltétlen* is, addig a *föltétlen congruentia nem* szükséghképen azonos, a congruentiák tanának az egyenletek elméletétől való mélyreható divergentiáját involválja.

³ A (III) állítást a fönti bizonyítás 1°) és 2°) esetei alatt tagolt meg-gondolások mintájára közvetlenül beláthatjuk.

$$n = \nu \cdot a b \dots > \nu + \nu(a-1)(b-1) \dots = \nu + \varphi(n);$$

míg ha $n = a^\alpha$, akkor,

$$n = a^\alpha = a^{\alpha-1} + a^{\alpha-1}(a-1) = \nu + \varphi(n).$$

Az $A(x, n)$ és $\Omega(x, n)$ polynomok kölcsönös kapcsolatáról azonban talán inkább egy más alkalommal legyen szabad tüzetesebben szólnunk, míg ezúttal csupán egy pár az $\Omega(x, n)$ polynomot *algebrai* szempontból jellemző adatot bátorkodunk még közölni.

3.

II. Tétel. Ha $x > 1$ és $n > 1$, akkor mindig:¹

$$x^n - x \geq \Omega(x, n) \geq \frac{\varphi(n)}{n-1} (x^n - x), \quad (\text{IV})$$

ahol az egyenlőség mindkét helyen csakis az $n = \text{prim}$ esetben érvényes.

Bizonyítás. Irjuk mindenekelőtt $\log n x = \eta$, úgy hogy

$$x = e^\eta;$$

itt $\eta > 0$, mert $x > 1$. E változtatással kapjuk:

$$\Omega(x, n) = \sum_{\partial|n} \mu(\partial) x^{\frac{n}{\partial}} = \sum_{\partial|n} \mu(\partial) e^{\frac{n}{\partial} \eta};$$

avagy az

$$e^\eta = \sum_{k=0}^{\infty} \frac{\eta^k}{k!} = 1 + \sum_{k=1}^{\infty} \frac{\eta^k}{k!}$$

sorfejtés alkalmazásával folytatólag:

$$\begin{aligned} \Omega(x, n) &= \sum_{\partial|n} \left(\mu(\partial) \cdot \sum_{k=0}^{\infty} \frac{n^k \eta^k}{k!} \cdot \frac{1}{\partial^k} \right) = \sum_{\partial|n} \mu(\partial) + \sum_{k=1}^{\infty} \frac{n^k \eta^k}{k!} \left(\sum_{\partial|n} \frac{\mu(\partial)}{\partial^k} \right) = \\ &= \sum_{k=1}^{\infty} \frac{n^k \eta^k}{k!} \Delta_k, \end{aligned} \quad (7)$$

amennyiben köztudomás szerint:² $\sum_{\partial|n} \mu(\partial) = 0$, mivel $n > 1$, és ahol tettük:

¹ A (IV) határok alapjában *Serret*-től valók, aki azokat az (n) számosság elhatárolása céljából, a speciális $x = p$ primszám-argumentum esetére, eléggé összevont kifejtésben közli (id. mű art. 350, p. 115–116.)

² L. pl. *Kronecker*, l. c., p. 252.

$$\Delta_k = \sum_{\partial|n} \frac{\mu(\partial)}{\partial^k} = \left(1 - \frac{1}{p_1^k}\right) \left(1 - \frac{1}{p_2^k}\right) \cdots \left(1 - \frac{1}{p_s^k}\right) = \prod_{i=1}^s \left(1 - \frac{1}{p_i^k}\right),$$

hacsak $n = p_1^{\alpha_1} p_2^{\alpha_2} \dots p_s^{\alpha_s}$ az n -nek primszorzatós előállítás. Így hát különösebben:¹

$$\Delta_1 = \sum_{\partial|n} \frac{\mu(\partial)}{\partial} = \frac{\varphi(n)}{n}.$$

Ha az n prim, akkor $\Omega(x, n) = x^n - x$; és $x = e^\eta$ téve, minden természetes n -nel

$$x^n - x = \sum_{k=1}^{\infty} \frac{n^k \eta^k}{k!} \left(1 - \frac{1}{n^k}\right). \quad (8)$$

Már most nyilvánvaló, hogy:

$$\Delta_k \leq \left(1 - \frac{1}{p_1^k}\right) \leq \left(1 - \frac{1}{n^k}\right),$$

és itt az egyenlőség az első részben csakis az $s=1$ esetben, a másodikban pedig csakis az $n=p_1$ primszám esetben következik be.²

Szóval a (8)-ra való tekintettel tényleg:³

$$\Omega(x, n) \leq x^n - x,$$

ami már a (IV) egyenlőtlenségek elseje; és itt = ség csakis az $n = \text{prim}$ esetben érvényes.

Ami a (IV) második felét illeti, ahhoz így juthatunk.

Először is a (7)-ből kapjuk, hogy:

$$\Omega(x, n) = \Delta_1 \cdot \left(n\eta + \sum_{k=2}^{\infty} \frac{n^k \eta^k}{k!} \cdot \frac{\Delta_k}{\Delta_1}\right); \quad (9)$$

másrészt pedig látjuk, hogy $k \geq 2$ mellett:

$$\begin{aligned} \frac{\Delta_k}{\Delta_1} &= \prod_{i=1}^s \frac{1 - p_i^{-k}}{1 - p_i^{-1}} \geq 1 + \frac{1}{p_1} + \cdots + \frac{1}{p_1^{k-1}} \geq \\ &\geq 1 + \frac{1}{n} + \cdots + \frac{1}{n^{k-1}} = \frac{1 - n^{-k}}{1 - n^{-1}}; \end{aligned} \quad (10)$$

és itt a második kapcsolatban = ség van, ha $s=1$, a harma-

¹ L. ugyancsak a p. 68, ²) alatt idézett helyen.

² És ekkor azután *eo ipso* az első részben is, úgy hogy:

$$\Delta_k = 1 - n^{-k}.$$

³ Látjuk, hogy az $\eta > 0$ körülmény elengedhetetlen.

dikban pedig, ha $n = p_1$, amidőn is a (10)-ben *mindvégig egyenlőség* érvényes.¹

Mindezt tekintetbe véve, $\eta > 0$ miatt kapjuk végül is a (9)-ből a (8) érvényesítésével, hogy:

$$\Omega(x, n) \geq \frac{\varphi(n)}{n} \cdot \frac{x^n - x}{1 - n^{-1}} = \frac{\varphi(n)}{n-1} (x^n - x), \quad (\text{IV}^*)$$

megjegyezvén, hogy az egyenlőség e képlet első felében megint csak az $n = \text{prim}$ esetre vonatkozik.

Igy hát a II. Tétel-t egészében bebizonyítottuk.

A (IV*) alapján egyszerűen kiderül már most a

III. Tétel. *Ha az n bármely természetes szám, úgy az*

$$\Omega(x, n) = 0 \quad (11)$$

*algebrai egyenletnek minden g valós gyökére nézve:*²

$$|g| \leq 1. \quad (\text{V})$$

Bizonyítás. Legyen először is:

A) $x > 1$; ekkor, ha $\alpha) n = 1$, úgy

$$\Omega(x, 1) = x > 1; \quad (12)$$

ha pedig: $\beta) n > 1$, úgy a (IV*) értelmében:

$$\Omega(x, n) \geq \frac{\varphi(n)}{n-1} (x^n - x) > 0; \quad (13)$$

¹ Közvetlenül látjuk, hogy

$$\frac{\Delta_k}{\Delta_1} \geq \left(1 + \frac{1}{p_1} + \dots + \frac{1}{p_1^{k-1}}\right)^s \geq \left(1 + \frac{1}{n} + \dots + \frac{1}{n^{k-1}}\right)^s \geq \frac{1 - n^{-k}}{1 - n^{-1}},$$

hacsak itt p_1 az n -ben foglalt *legnagyobb* prímtenyező. A két közbeeső alsó határ általában jobb a (10)-nél, de a (9)-ben felhasználva, (legalább is közvetlenül) nem vezetnek az x -nek egyszerű, véges kifejezéseikhez.

² Megjegyezzük, hogy a jólismert *Rolle-Maclaurin* képlet (*Pascal*, Rep. Anal. I 1 [1910], p. 352) az Ω -ra nézve az

$$1 + \frac{\max(|a_1|, \dots)}{|a_0|} = 2$$

értéket adja, mint az összes gyökök modulusainak felső határát (*excl.*). Ezen az alapon tehát, kapcsolatban az $\Omega(1, n) = \sum_{\vartheta|n} \mu(\vartheta) = 0, (n > 1)$, azután a

$$\left(\frac{d\Omega(x, n)}{dx}\right)_{x=1} = \Omega'(1, n) = n \cdot \sum_{\vartheta|n} \frac{\mu(\vartheta)}{\vartheta} = \varphi(n) > 0,$$

és az $\Omega(\infty, n) > 0$ (i. e. ha x elég nagy pozitív szám) megjegyzésekkel, csupán a *pozitív valós* gyökökre nézve is még mindig csak annyit kapunk, hogy az 1—2 intervallumban (határok *excl.*) páros számban vannak.

így hát minden *positiv* valós gyök ≤ 1 ; Legyen ezekután:

B) $x < -1$, és tegyük $x = -y$, úgy hogy $y > 1$; már most:

α) ha $n \geq 1$ és *páratlan*, úgy nyilván:

$$\Omega(x, n) = \Omega(-y, n) = -\Omega(y, n) < 0$$

az A) alapján, tekintettel az $\Omega(x, n)$ -nek jelen páratlan mivoltára.¹

β) Ha $n = 2\nu$, ahol ν *páratlan* és ≥ 1 , akkor az 1. cikk (3) képlete és az A) alapján kapjuk, hogy:

$$\begin{aligned}\Omega(x, 2\nu) &= \Omega(x^2, \nu) - \Omega(x, \nu) = \Omega(y^2, \nu) + \Omega(y, \nu) = \\ &= \Omega(y^2, \nu) - \Omega(y, \nu) + 2\Omega(y, \nu) = \Omega(y, 2\nu) + 2\Omega(y, \nu) > 0.\end{aligned}$$

γ) Ha végül $n = 4\mu$, ahol μ természetes szám, akkor az Ω evidenter páros polynom, s így:

$$\Omega(x, n) = \Omega(y, n) > 0.$$

Mindezekáltal tételünk ki van mutatva.

4.

A föntiek kapcsán önként merül fel a kérdés, hogy az Ω *valós zérushelyei* miként helyezkednek el a $(-1, +1)$ zárt intervallumon? — E kérdést vizsgálván, elsőben is észrevesszük, hogy:

1) az $\Omega(x, 1) = x$ egyetlen zérushelye a 0;

2) ha $n > 1$, úgy az $\Omega(x, n)$ -nek a 0 és 1 gyökhelyei mivel t. i.:

$$\Omega(x, n) = x^{\frac{n}{a \cdot b \dots}} \cdot ((-1)^a + \dots),$$

és továbbá:

$$\Omega(1, n) = \sum_{\alpha|n} \mu(\alpha) = 0;$$

3) ha végül $n > 2$, akkor az Ω -nak biztos zéruspontjai: 0 és ± 1 ; ugyanis a 0, 1 a 2) miatt, míg a -1 a (II) alapján, tekintve, hogy most az n -nek *van* oly p^α tényezője, amelyre nézve $\varphi(p^\alpha)$ páros.²

Ilyként tehát a 0 és a ± 1 az Ω -nak «triviális» valós zéruspontjai. Azonkívül látjuk az (5) előállításból, hogy ha az n -ben

¹ Az $f(x)$ polynom *páros*, ha $f(-x) = f(x)$, és *páratlan*, ha $f(-x) = -f(x)$, még pedig mindkét relatió azonosan az x -re nézve. Az első esetben f az x^2 -nek polynomja, a másodikban pedig x -szer egy páros polynom.

² Nevezetesen, ha $n > 2$, akkor az n -nek vagy *van páratlan* primfactora, avagy pedig $n = 2^\alpha$, ahol $\alpha \geq 2$.

foglalt különböző primtényezők száma: $s = 1$, akkor e háromtól különböző *valós gyök nincs is*, hanem minden egyéb gyök *complex egységgyök*.

Ami már most az $s > 1$ esetet illeti, erre vonatkozóan valamelyes felvilágosítással szolgál a következő

IV. Tétel. *Ha az $s > 1$ és páros szám, akkor az $\Omega(x, n)$ polynomnak biztosan van legalább egy oly valós ξ zérushelye, hogy:*

$$0 < \xi < 1; \quad (VI)$$

ha pedig az $s > 1$ és páratlan szám, akkor az $\Omega(x, n)$ -nek legalább két különböző $\xi_1 \neq \xi_2$ valós zérushelyére nézve lesz:

$$0 < \xi_1, \xi_2 < 1. \quad (VI^*)$$

Bizonyítás. 1°) legyen $s = 2\sigma$, $\sigma \geq 1$; ebben az esetben, ha csak, mint fentebb, $v = n:ab\dots$, úgy

$$\Omega(x, n) = x^v \cdot (1 + x\omega(x)),$$

ahol $\omega(x)$ polynom; és tehát elég kicsiny $\varepsilon > 0$ mellett:

$$\Omega(\varepsilon, n) = \varepsilon^v \cdot (1 + \varepsilon\omega(\varepsilon)) > 0. \quad (14)$$

Másrészt mindenképen (l. jegyzet a III. Tétel-hez):

$$\Omega'(1, n) = \varphi(n) > 0,$$

míg ($n > 1$ miatt), mint fentebb 2) alatt láttuk:

$$\Omega(1, n) = 0;$$

úgy hogy elég kis $\eta > 0$ mellett bizton:

$$\Omega(1 - \eta, n) < 0. \quad (15)$$

A (14) és (15) együtt — a Bolzano-tétel alapján — adja tehát *tételünk első állítását*.

2°) legyen most $s = 2\sigma + 1$, $\sigma \geq 1$;

a (15) állapot nyilván most is érvényben van.

Másrészt ha tesszük $n = a^\alpha \cdot n'$, ahol a prim és $(a, n') = 1$, akkor a (3) azonosság alapján írhatjuk, hogy:

$$\Omega(x, n) = \Omega(xa^\alpha, n') - \Omega(xa^{\alpha-1}, n'), \quad (16)$$

és itt az n' -ban foglalt különböző primek száma $s' = s - 1 \geq 2$ és páros. Van tehát az épen abszolválta 1°) esetnek megfelelően oly ξ érték a $(0, 1)$ köz belsejében, amellyel $\Omega(\xi, n') = 0$. Legyen az ilyen ξ -értékek legkisebbike ξ_0 , és g az a pozitív valós érték, amelyre nézve:

$$ga^{\alpha-1} = \xi_0,$$

úgy hogy tehát $0 < g < 1$, és továbbá a (16)-ból:

$$\Omega(g, n) = \Omega(\xi_0^a, n') - \Omega(\xi_0, n') = \Omega(\xi_0^a, n'). \quad (17)$$

Mivel pedig a $\xi_0 < 1$ az $\Omega(x, n')$ legkisebb pozitív zérushelye, azért: $\xi_0^a < \xi_0$, valamint az $\Omega(x, n')$ -ra érvényes (14) alapján világos, hogy az¹

$$\Omega(g, n) = \Omega(\xi_0^a, n') > 0. \quad (18)$$

Végezetül tekintve, hogy jelenleg elég kis $\varepsilon > 0$ mellett:

$$\Omega(\varepsilon, n) = \varepsilon \cdot (-1 + \varepsilon \omega(\varepsilon)) < 0, \quad (19)$$

a (15), (18) és (19) megállapítások egybevetése, a Bolzano-tétel kétszeri alkalmazásával, tételünk második állításához vezet.

★

Ha ezt az eredményt a Descartes-jelszabállyal egybevetjük, akkor — mivel a «+1» eo ipso zérushely — közvetlenül találjuk, hogy:

1) ha $s \geq 2$ és páros, akkor a $(0, 1)$ köz belsejében páratlan számú gyökhely van, (a gyököket multiplicitásukkal számítván²);

2) ha $s \geq 3$ és páratlan, akkor a $(0, 1)$ köz belsejében páros számú (még pedig legalább két különböző) gyökhely van, (a gyökök megint csak többszörösségükkel számíttatván).

Ami végezetül a $(-1, 0)$ intervallum zérushelyeit illeti, ez az eloszlás tükörképe az épen talált $(0, 1)$ közben érvényes helyzetnek, hacsak az n páratlan, avagy pedig osztható 4-el, amennyiben ezekben az esetekben az Ω páratlan, illetőleg páros polynom.

Nem így, ha az $n = 2$ -szer páratlan szám, amidőn is az $\Omega =$ egy páros és egy páratlan polynom különbségével; ebben az esetben a $(-1, 0)$ intervallumban foglalt gyökök vizsgálata külön megfontolásokat igényel; — ezeknek a bemutatását azonban szabadjon talán egy más alkalomra halasztanunk.

¹ T. i. az $\Omega(\xi_0^a, n') \leq 0$ feltevésekből jönne: vagy a $\xi_0^a (< \xi_0)$ mint zérushely, avagy pedig [(14) + Bolzano-tétel miatt] zérushely a $(0, \xi_0^a)$ köz belsejében, mindkét eset contra hyp. a ξ_0 -ra nézve.

² Tudjuk u. i., hogy a Descartes-szabály esetében egyrészt a 0-együtt-hatók egyszerűen elhagyandók, másrészt a pozitív gyökök többszörösségükkel számítandók; (l. pl. Pascal, l. cit. p. 345.)

A virágzatok számbeli variációinak magyarázata.

Kivonat Szabó Zoltán r. tagnak 1924. évi április hó 11-én előadott értekezéséből.

Az intenzitás-modifikációk eseteire kiszámított variációs-görbék tudvalevőleg egybeesnek, vagy közelesnek a valószínűségi görbék adataihoz. A merisztikus-modifikációk a legtöbb esetben azonban «kivételes» variációs-görbéket adnak, amelyekben a középérték körüli variánsok túlsúlyban vannak, a görbe magascsúcsú «*excessus*»-t mutat, amint az örökléstani irodalom ezeket az eseteket elnevezi. Ezeknek az *excessus*-oknak magyarázata még nincs meg. Ezt a magyarázatot megtalálhatjuk azonban, ha az ily eseteket fejlődéstani vizsgálatokkal bontjuk szét.

Ludwig volt az, aki a legtöbb esetet állapította meg a Compositák, majd a Primulaceák virágzatán,¹ amikor kimutatta, hogy a variációs-görbék kulminációja, illetőleg a többcsúcsú görbék kulminációi mindig a *főszámsor* egy-egy tagjánál vannak, vagyis a levélállások dirergenciáira vonatkozó számsor (Gerhardt, Lamé, Schimper-Braun vagy Fibonacci számsor: 0, 1, 1, 2, 3, 5, 8...) uralkodó a kerületi virágok számára vonatkozólag. Ludwig ebből arra következtet, hogy ily számsor csakis olyképen jöhet létre, ha alkalmazzuk Fibonacci osztódási elméletét. Ludwig után Weisse² állapította meg, hogy a sugárzó virágok száma összefüggésben van a parastichonok számával, amely viszont a fészek *relativ*-nagyságától függ. Weisse teljesen Schwendener mechanikai magyarázatára támaszkodik és a számviszonyok ingadozását táplálkozásbeli viszonyokra vezeti vissza.

Eszerint Ludwig feltételezi, hogy az *excessus*, illetőleg a *főszámsor* uralkodó volta valamely belső, osztódásbeli okra vezethető vissza, Weisse pedig, mivel Ludwig állítását nem bizonyítja, elveti ezt a magyarázatot és más, mechanikai és élettani hipotézishez nyúl. Mivel nyilvánvaló, hogy a mechanikai levélálláselmélet csakis az új oldalszerv keletkezésének térbeli lehetőségére és a létrejött szerv

¹ Ludwig F. Über Variationskurven und Variationsflächen der Pflanzen. Botan. Centralblatt LXIV. Bd., XVI. Jhg. 1896. 1, 33, 65, 97 old. — Weiteres über Fibonacci-curven. Die numerische Variation der gesamten Blüten der Compositenköpfe. Bot. Centralbl. Bd. LXVIII. no. I. XVII. Jhg. 1896. 1. old. — Eine fünfgipfelige Variationskurve. Ber. d. deutsch. Bot. Gesellsch. XIV. 1896. 209. old.

² Weisse A. Die Zahl der Randblüten der Compositenköpfe. Jahrb. für wiss. Botan. XXX. (1897.) 453—473. old.

elhelyezésére vonatkoztatható, de semmiképen sem ad támasztékot arra vonatkozólag, hogy milyen rendben jelennek és jelenhetnek meg az új szervek, *Weisse* semmiféle megoldást az excessusra nem adott, sem a «főszámsor» kérdését nem oldotta meg.

A megoldás pedig közelfekvő, ha belevonjuk a Dipsacaceák virágzatán észlelt adatokat, amelyekkel számos szerző (*Eichler*, *A. Braun*, *Wydlér*, *Schwendener*), köztük legalaposabban a két *Bravais*¹ foglalkozott. *Bravais* adataiból kitűnik, hogy a Dipsacaceák virágzatának parastichon számában is a főszámsor az uralkodó. Ha táblázatosan összeállított adataiból a *Dipsacus silrestris* adatait összesítjük:

Első parastichonok mennyisége:	12	13	14	15	16	17	18
Hány virágzatot?:	4	16	4	20	276	1	5

és megszerkesztjük a variációs-görbét, úgy ez háromcsúcsú lesz, amelynek középső excessusa (276) a 16-nál, a minus variánsok kulminációja (16) a 13-nál, a plus variánsoké (5) a 18-nál van. Az első a kettős, a második az egyszerű, a harmadik az «1, 3, 4, 7» szabálytalan indulású számsor tagja.

A Dipsacaceák virágzatának fejlődéstani értelmezését kivonatossan ismertettem már székfoglaló értekezésemben,² amelyben bebizonyítottam morfológiai és hisztológiai módszerrel, hogy a virágzat parastichonrendszere az oldalszervek monochasiumokba kifutó dichasiumrendszerére, ez pedig az edénnyalábrendszer simpodialis differenciálódására vezethető vissza. Erre az eredményre a parastichonoknak tüzetes megvizsgálása vezetett, mégpedig az a megállapítás, hogy a legfeltűnőbb parastichonok fedéssoroknak felelnek meg, vagyis olyan soroknak, amelyekben a genetikusan összefüggő oldalszervek csatlakoznak egymáshoz. Amíg ugyanis az organografiának régi megállapítása az, hogy az ág a tartólevél hónaljában jelenik meg, addig magának a tartólevélnek helyzete (levélállás) genetikusan meghatározva nem volt. A fedéssorok keletkezésének megfigyelése azonban arra mutat, hogy minden tartólevél (murva) nemcsak hónaljában tartalmaz ágat (rügyet, virágot), hanem ettől jobbra és balra, vagyis a murva két szélétől takarva ismét egy-egy levéldudor jelenik meg. Ha mindkét dudor kifejlődik, a fedéssor kettéágazik (dichasium), ha pedig csak az egyik

¹ *Bravais*, Essai sur la disposition des feuilles curvisériées. Ann. des sc. nat. II. ser., Tom. VII. 1837. p. 79—103.

² Szabó Z. A Dipsacaceák virágzatának fejlődéstani értelmezése. Szent István Akad. Értesítő. 1918.

alakul meg, sympodium jön létre. Az így létrejött és keletkezése miatt ferdeirányú fedéssor az uralkodó parastichon.

Minden Dipsacaceae-virágzatban eszerint dispirális esetben két szemköztes azonos síkban kiinduló dichasium alakul meg monospirális esetben pedig az egyik dichasium szintje magasabb, mint a másiké. Ha a virágzat tengelye fordított kúp volna, úgy a két dichasium tagjai a 2, 4, 8, 16, 32... számsor szerint alakulnának meg. Ha ez a fejlődés csak egy darabig tart (pl. 2, 4, 8, 16) és azután a tengely hengeressé válik, úgy a dichasiumok monochasiumba futnak ki és a 16. szám marad az uralkodó parastichonszám. Kúp-alak esetében a csúcs felé a szám csökken. A virágzat tengelye azonban rendszerint kezdettől fogva alapján álló kúp, tehát már a kiinduláskor elmarad a kettőzés, a 2 átellenes tagra még 4 jelenhetik meg, de akkor a 4 ág közül csak kettő lehet kétkarú, kettő pedig egykarú, vagyis 6 ág keletkezik, a további lépésben pedig ugyanezen oknál fogva csak 10 jöhet létre. Egyenletes kifejlődéskor tehát dispirális esetben a 2, 4, 6, 10, 16, 26, 42..., monospirális esetben 1, 1, 2, 3, 5, 8, 13, 21, 34 tag keletkezik, ha szimmetrikusan a megfelelő α vagy β dichasium ágak fejlődése megszűnik és monochasium alakul. Egyenlőtlen fejlődés esetén természetesen megváltozik a helyzet, mert fejlődéstanilag mindig megvan annak a lehetősége, hogy minden szinten kifejlődjék minden dichasiumág. És ebből magyarázhatók a Bravais-féle adatok is, a 12, 14, 15, 17, 18-as parastichonok, a táblázat 14 féle parastichon kombinációja, amelyeket ő visszafelé következtetve más-más számsorból vezet le, matematikai és nem fejlődéstani alapon.

A merisztikus variációk excedáló görbéi tehát nem különleges, kivételes esetek, hanem olyképen magyarázhatók, hogy 1. az egyének túlnyomó többségében mutatkozó számviszonyok a normális számviszonyok, amelyek a fészkek egyenletes fejlődése esetén jelentkeznek, 2. a főszámsor jelensége egyenes következménye a dichasidális kapcsolatnak, tehát ebben a számsorban semmiféle rendkívüliség nincsen, 3. az eltérő adatok, mint a nem egyenletes fejlődés következményei, csak szórványos mennyiségben léphetnek fel, tehát nem is jelentkezhetnek a plus és a minus variánsok egyenletesen emelkedő illetőleg lejtő görbében és a tagok száma ezekben az esetekben a 2, 4, 8, 16... számsorig növekedhetik.

Ludwig tehát jól sejtette, hogy a virágzatok számviszonyainak magyarázatát valamely fejlődéstani belső ok fogja megadni és Weissenek csak annyiban lehet igaza, hogy a virágzatok méreteit befolyásolja a táplálkozás.

A SZENT ISTVÁN AKADÉMIA ÉRTESITŐJE

SZERKESZTI

REINER JÁNOS

FŐTITKÁR

BUDAPEST

KIADJA A SZENT ISTVÁN AKADEMIA

1924.

TARTALOM.

I. Ülési előadások és felolvasások.

Lapszám

A Szent István Akadémiának, Csernoch János bibornok-hercegprímás áldozárra szentelése ötvenedik évfordulójának ünnepelésével egybekötött VIII. rendes ünnepi ülése 1924. évi november hó 23-án	77
I. Elnöki megnyitó beszéd. Gr. Apponyi Albert elnöktől	80
II. Ünnepi előadás. Csernoch János tiszteleti tagtól	82
III. Főtitkári jelentés. Reiner János főtitkártól	85
IV. A Monumenta Ecclesiae Strigoniensis III. kötete Dedek Crescens Lajos rendes tagtól	94
V. Az ünnepi ülést záró nyilatkozatok	96
VI. A Szent-István-Akadémia üdvözlő felirata Csernoch János bibornok-hercegprímás Ó Főmagasságához	

A történelem-, jog- és társadalomtudományok osztályának felolvasásaiból.

Posthumus István. Kivonat Patek Ferenc r. tagnak 1923. évi dec. hó 7-én tartott székfoglaló értekezéséből	98
---	----

A nyelv- és széptudományi osztály felolvasásaiból.

Szent László király. Sziklay János r. tag 1924. évi október 3-án bemutatott eposzának ismertetése	108
Finn-magyar kulturkapcsolatok. Bán Aladár r. tag 1924 október 3-án tartott előadásának ismertetése	113
Az orosz lélek Isten-keresése Dosztojevszkij korában. Kivonat Szémán István r. tag, 1924 évi dec. 5-én tartott előadásából	114

A mennyiségtan-, természettudományi osztály felolvasásaiból.

Maximális indexű felületek. Szemelvény Sz. Nagy Gyula rendes tagnak, 1922 évi október hó 20-án tartott székfoglaló értekezéséből	117
Az átöröklés néhány kérdésének vonatkozása a dermatológiához. Kivonat Poór Ferenc r. tagnak 1924. október hó 17-én előadott székfoglaló értekezéséből	133

II. A Szent István Akadémia tagjai

III. Hivatalos rész.

A Szent István Akadémia jegyzőkönyvei:

Az I. osztálynak első felolvasó-ülése 1924. évi január 25-én	142
A II. osztálynak első felolvasó-ülése 1924. évi február hó 1-én	142
Első rendkívüli együttes-ülés 1924. évi február hó 8-án	142
A III. osztálynak első felolvasó-ülése 1924. évi február hó 8-án	143
A IV. osztálynak első felolvasó-ülése 1924. évi február hó 22-én	143
Első rendes együttes-ülés 1924. évi február hó 29-én	144
Második rendkívüli együttes-ülés 1924. évi március hó 7-én	145
Az I. osztálynak második felolvasó-ülése 1924. évi március hó 7-én	145
Harmadik rendkívüli együttes-ülés 1924. évi március hó 14-én	145
A II. osztálynak második felolvasó-ülése 1924. évi március hó 14-én	145
A III. osztálynak második felolvasó-ülése 1924. évi április hó 4-én	146
A IV. osztálynak második felolvasó-ülése 1924. évi április hó 11-én	146
Az I. osztálynak harmadik felolvasó-ülése 1924. évi május hó 9-én	147
A II. osztálynak harmadik felolvasó-ülése 1924. évi május hó 16-án	147
A II. osztálynak negyedik (rendkívüli) felolvasó-ülése 1924 június 13-án	148
A III. osztálynak harmadik felolvasó-ülése 1924. évi október hó 3-án	148
A IV. osztálynak harmadik felolvasó-ülése 1924. évi október hó 17-én	148
Második rendes együttes-ülés 1924. évi október hó 24-én	149
A I. osztálynak negyedik felolvasó-ülése 1924. évi november hó 7-én	151
Negyedik rendkívüli együttes-ülés 1924. november hó 14-én	151
A II. osztálynak ötödik felolvasó-ülése 1924. évi november hó 21-én	152

Ötödik rendkívüli együttes-ülés 1924. november hó 21-én	152
A III. osztálynak negyedik felolvasó-ülése 1924. évi december hó 5-én	153
Harmadik rendes együttes-ülés 1924. évi december hó 12-én	153
A IV. osztálynak negyedik felolvasó-ülése 1924. december hó 12-én	155

IV. Birálatok és jelentések.

Várady L. Árpád «Lonovics római küldetése» című munkájáról. Aldásy Antal és Reiner János r. tagoktól	155
A Fraknoi-Nagyjuttalomról. Babura László, Madarász István és Pataky Arnold r. tagoktól	155

V. Halálözsok és búcsúztató beszédek.

Fraknoi Vilmos ravatalánál. Székely István másodelnök beszéde	156
---	-----

VI. Pályázati hirdetmény

A borítékon: A Szent István Akadémia 1925. évi üléseinek rendje s a Szent István Akadémia kiadványai.	157
---	-----

A Szent István Akadémia 1925. évi üléseinek rendje.

Január.

30-án I. (Hittudomány-, bölcséleti) osztály ülése.

17-én IV. osztály ülése és együttes-ülés.

26-án rendes évi ünnepi-ülés.

Február.

6-án II. (Történelem-, jog- és társadalomtudományok) osztályának ülése.

13-án III. (Nyelv- és széptudományi) osztály ülése.

20-án IV. (Mennyiségtan-, természet-tudományi) osztály ülése.

27-én az osztályoknak tagjelölő-ülése s az Akadémiának tagválasztó és rendes együttes-ülése.

Május.

8-án I. osztály ülése.

15-én II. osztály ülése.

Szünet után:

Október.

2-án III. osztály ülése.

16-án IV. osztály ülése.

23-án együttes-ülés.

November.

6-án I. osztály ülése.

20-án II. osztály ülése.

December.

4-én III. osztály ülése.

11-én IV. osztály ülése és együttes-ülés.

Március.

6-án I. osztály ülése.

20-án II. osztály ülése.

Április.

3-án III. osztály ülése.

A Szent István Akadémia kiadásában megjelent:

A Szent István Akadémia Értesítője 1916. évi két szám, 1917. évi négy szám, 1918. évi négy szám, 1919. évi 1. szám s 1920. évi 1. s 2. szám, 1921. évi 1. s 2. szám, 1922. évi két szám, 1923. évi 1. s 2. szám, 1924. évi 1. s 2. szám.

Alapár

A licentiatusi intézmény Magyarországon. Juhász Kálmántól K 2.50

Kommunista könyvtárpolitika. Gulyás Páltól K 2.40

Megemlékezés IV. Károly királyról. Gr. Apponyi Albert elnöktől K —.80

Szent Tamás nagysága. Zubriczky Aladár r. tagtól K —.70

Lonovics József római küldetése. Várady L. Árpádtól. Füg-gelékül: Lonovics római naplója K 16.—

A hittudomány-, bölcséleti osztály felolvasásaiból:

1. sz. Szent János apokalipsisa és a világtörténet. Székely István osztályelnöktől K 1.—

2. sz. A bibliai Jeruzsálem az ásatások megvilágításában. I. Rész.	Alapár
A bibliai Jeruzsálem története. Pataky Arnold vendégtől	K 1.20
3. « Verworn Miksa pszichonómizmusa. Madarász István r. tagtól	K 2.—
4. « A haza és hazaszeretet bölcséleti alapjai. Horváth Sándor r. tagtól	K. 1.20
5. « A bibliai Jeruzsálem az ásatások megvilágításában. II. Rész.	
A XIX. és XX. században végzett jeruzsálemi ásatások története. Pataky Arnold r. tagtól	K 2.20
A történelem-, jog- és társadalomtudományok osztályának felolvasásaiból:	
1. sz. A győri székeskáptalan régi számadáskönyvei. Iványi Béla r. tagtól	K 1.20
2. « A király-koronázás eredete, egyházi kifejlődése és ordóbeli kialakulása. Király János r. tagtól	K 1.—
3. « A katolikus autonómia főbb problémái. Hanuy F. r. tagtól	K 1.20
4. « Martino vicnak istentagadó elveket hirdető, imént fölfedezett francia munkája. Fraknoi Vilmos tiszteleti tagtól	K 1.20
5. « Tudományos történetírásunk megalapítása a XVIII. században. Székfoglaló Hóman Bálint r. tagtól	K 1.60
6. « A közigazgatás és bíraskodás elválasztása a katolikus egyházban. Stolpa József vendégtől	K 4.20
7. A pápai udvar lakásviszonyai a XIII. század második felétől a XIV. század közepéig. Tóth László vendégtől	K —.—
A nyelv- és széptudományi osztály felolvasásaiból:	
1. sz. Cervantes élete és művei. Kőrösi Albin r. tagtól	K 1.20
2. « Magyar könyvtermelés és világgönyvtermelés. Erdősi Károly r. tagtól	K —.80
3. « Kódexünk legendái és a Catalogus Sanctorum. Vargha Damján osztálytitkártól	K —.40
4. « Kemény Zsigmond munkássága a szabadságharcig. Szinyvei Ferenc r. tagtól	K 1.50
5. « Klasszicizmus és romanticizmus. Zlinszky Aladár r. tagtól	K 2.20
A mennyiségtan-, természettudományi osztály felolvasásaiból:	
1. sz. Konstans görbületű felületek a Bolyai-féle geometriában. Vörös Cyrill r. tagtól	K —.80
2. « A görbék abszolút elmélete. Suták József r. tagtól	K —.80
3. « A régi Széchenyi-láncid anyagának kimerülése. Rejtő Sándor r. tagtól	K 1.20
4. « Adatok a Mátrántúli barnaszénterület geológiai alkotásához. Székfoglaló Schafarzik Ferenc osztályelnöktől	K 1.60
5. « Visszaverődés a kettősen-törő forgató közegek belsejében. Rybár István r. tagtól	K 1.20
6. sz. Az ólom öndiffúziója megolvasztott és szilárd állapotban. Gróh Gyula r. tagtól	K 1.20
7. « Az energia átalakulásának iránya. (A történés törvénye.) Bognár Cecil r. tagtól	K —.80
8. « A relativitástan csillagászati bizonyítékainak kritikája. Wodetzky József r. tagtól	K 1.10
9. « Részlet Budapest székesfőváros Dunabalsparti területe földtani, talajtani és vízi viszonyainak ismeretéhez. Horvitzky Henrik r. tagtól	K 1.30
10. « Folyadékok diffúziós állandójának mérése az interferenciális refraktorral. Békésy György vendégtől	K 1.30
11. « Magyar planktontanulmányok. (A magyar phytoplankton két új tagja). Gimesi Nándor O. Cist. vendégtől	K —.—
A Szent István Akadémia Emlékbeszédei:	
1. sz. Emlékbeszéd Dudek János felett. Mihályfi Ákos r. tagtól	K —.50
2. « Emlékbeszéd Jedlicska Pálról. Zelliger Alajos r. tagtól	K 1.20
3. « Emlékbeszéd Nagy Béniről. Kiss Albin r. tagtól	K 1.20
4. « Emlékbeszéd Némethy Lajosról. Áldásy Antal r. tagtól	K 1.20
5. « Emlékbeszéd Lóczy Lajosról. Papp Károly osztálytitkártól	K 1.20
6. « Emlékbeszéd Ortvy Tivadarról. Márki Sándor r. tagtól	K 1.50

A SZENT ISTVÁN AKADÉMIÁNAK,

CSERNOCH JÁNOS BÍBORNOK-HERCEGPRIMÁS ÁLDÓ-
ZÁRRÁ SZENTELÉSE ÖTVENEDIK ÉVFORDULÓJÁNAK
ÜNNEPLÉSÉVEL EGYBEKÖTÖTT VIII. RENDES ÜNNEPI
ÜLÉSE 1924. ÉVI NOVEMBER HÓ 23-ÁN.

I.

ELNÖKI MEGNYITÓ BESZÉD.

Gr. Apponyi Albert elnöktől.

Jelen közgyűlésünk ünnepi jellege nem állhatja útját egy kegyeletes kötelesség-teljesítésnek a magyar katolikus tudomány-
nak egy kiváló bajnokával, Akadémiánk nagyon tisztelt tagjával
és legnagyobb jötevőjével Fraknoi Vilmos cz. püspökkel szemben,
a kit a tegnapi napon kísértünk utolsó útjára. Annak idején kellő
alakban fogunk emlékének saját körünkben áldozni; de a gyászeset
után tartott első összejövetelünknek első szava ezt a nagy halottun-
kat illeti meg és kifejezésre kell, hogy juttassa elhunyt fölött érzett
mélységes fájdalunkat.

Csak ennek elmondása után térhetek át ünnepi ülésünk
tárgyaira.

Midőn Ő Eminenciáját, az országnak aranymisés főpapját arra
kértem, hogy idei közgyűlésünket ünneppé avassa azzal, hogy az
ünnepi beszéd elmondását elvállalja, megígértem neki, hogy ez a
közgyűlés rendes mederben fog lefolyni, nem az ő jubiláris ünne-
plésének sorozatába, hanem a mi tudományos munkánk folytonos-
ságába fog beilleszletni. Azt azonban nem ígérhettem neki, hogy e
nevezetes évforduló mellett simán fogunk elhaladni; azt sem saját
érzelmeink nem engedik, sem az a hivatás, melyet mint a katho-
likus szellemű magyar tudományos munkásság központja teljesítünk
és amelynél fogva Eminenciádat kétszeresen, sőt háromszorosan
magunkénak ismerjük: mint főpásztorunkat, mint kiváló magyar

államférfiút és mint a tudomány művelőjét és patronusát. Üdvözlöm tehát Eminenciádat a Szent István Akadémia nevében mélységes tisztelettel és szeretettel, üdvözlöm a jóságos Isten iránti hálával, akinek malasztja nyilvánult meg Eminenciád tüneményes pályafutásában. Tudom, hogy Eminenciád annak a nagy napnak 50-ik évfordulóját, amelyen először mutatta be az Úrnak az új szövetség vértelen áldozatát, legjobban szeretne volna csendes elvonultságban tölteni, egyedül Istenével; és minden keresztény katolikus hívő, aki tudja mit jelent egy hivatásától áthatott papnak ez a szent emlék, megérti áhítatos lelkének óhaját. De nem lehetett, sőt, merem mondani: nem volt szabad, hogy így legyen. Mert a Megváltó szavai szerint: nem lehet elrejtetni azt a várost, amely hegy ormára van építve; és nem azért gyűjtják meg a világító lámpást, hogy veder alá dugják, hanem, így szól tovább a Megváltó: Világítson a Ti világosságtok, hogy a Ti atyákat dicsérjék, aki a mennyekben van. Ennek meg kellett történnie és megtörtént ezekben a napokban, hol sokan, sokan dicsőítették az Urat az Ő szolgájának ünnepén. De nem mondhatott le a magyar közönség mint magyar sem egy ünnepről, mely fényes világításba helyezte alkotmányos életünknek azt a tényezőjét, amelyet ezidő szerint Eminenciád képvisel: a primási méltóságot, melynek közjogi vonatkozásait nagy éleslátással alapította meg őseink bölcsesége, belekapcsolván, hogy úgy mondjam, alkotmányunk biztosítékait az egyházi intézmények nem mulandó folytonosságába. Ennek gyakorlási jelentőségéről a mai kor is meggyőződhetett. Az ősi jogszokás a primást teszi egyik közbenjáróvá a nemzet és a király közt; mert én láttam ifjúkoromban olyan időket, midőn a király szíve elfordult a nemzettől és ennek legjelesbjei sem juthattak az ő színe elé; de az ország első főpapja előtt a katolikus fejedelem nem zárhatta el ajtaját, sőt talán szívét sem egészen és így egyedül a primás által tudott a nemzet szava a trónig eljutni és megkezdni az útnak egyengetését, mely a megértéshez vezetett. Íme megnyit jelenthet a nemzetnek ez a keresztény összekapcsolása az egyházi és világi tekintélynek, mely a primás közjogi állásában nyer kifejezést. Hogy ennek a jelentőségnek átérzése ezekben a napokban országszerte megújult, az Eminenciád jubiláris ünnepének második nagy jelentősége.

Végül még reá kell mutatnom a most lefolyt ünnepélynek arra a tartalmára, amely Eminenciádé, amelyet magának tarthat meg, minden magasabb szempont sérelme nélkül. Mert, amit eddig méltányoltunk: a dicsőség, ez az Úristené; a hódolat, az erkölcsi

haszon : annak oroszlánrésze a primási méltóságé és általa az egyházé és a hazáé. Van azonban, ami sajátul megmarad Eminenciádnak és ez a szeretet megnyilvánulása ; ennek pedig áhítatos lelke örülhet, az Úristen megrablása nélkül. Eminenciád szereti nyáját, szereti e haza minden polgárát, azokat is, akik nyájához nem tartoznak, a krisztusi szeretet melegével ; jól eshetik tőlük viszont — szeretetet tapasztalni, főleg mikor ennek forrása szintiszta és átlátszó. Egy nagyvonású, tiszteletreméltó, önzetlen, munkás-élet és hivatásteljesítés gyümölcse ez a szeretet és annak az igénytelen egyszerűségnek, amellyel Eminenciád tüneményes pályáját befutotta. Ifjú korában tiltakozás nélkül hallotta ezt a jóslatot, hogy valami magasra emelkedés szinte ki van zárva az egyszerű tót szülők gyermekénél ; később pedig nem segítette elő toladással e jóslat meghazudtolását ; ellenkezőleg. Én vagyok erre elő tanu ; mert, mikor 1906. évben átvettem a vallás- és közoktatásügyi minisztériumot, üresedésben találtam a szatmári püspökséget és örökségkép átvettem Csernoch János jelöltségét, melyet minden illetékes tényező kívánt, a római Szentszék, az apostoli király és — hozzátehetem a katolikus közvélemény, csak egy ember nem és ez maga Csernoch János volt. Napokig dulakodtam vele, hogy kételeyeit legyőzzem, de sikertelenül. Nem mondom, hogy elvileg idegenkedett a püspöki méltóságtól, hiszen Szent Pál mondja, hogy : *qui episcopatum desiderat bonum opus desiderat* ; de Csernoch János éppen csak mint *bonum opus*, mint jó munkás kívánta, ha kívánta, a püspökséget. És, mivel akkor kételeyei voltak egészségi állapota és ebből folyó munkabírása iránt, semmi reábeszéléssel nem volt arra bírható, hogy a püspöki méltóságot vállalja. A szatmári püspökséget más, nagyon érdemes és kiváló egyházi férfival kellett betölteni, akit az általános elismerés és köztisztelet környékez. De a katolikus közvélemény nem nyugodott és a következő üresedésnél, a csanádi egyházmegye elárulásánál Csernoch János, egészségi állapota iránt is jobban megnyugtatta, kénytelen volt engedni a félremagyarázhatlanul megnyilvánuló hivatásnak. Ezt a vonást szükségesnek tartottam belerajzolni primásunk arcképébe, mert jellemző azokra a tulajdonságokra nézve, amelyek neki a tisztelet mellett a szeretetet is biztosítják.

Most pedig hálát mondok Eminenciádnak, hogy ezt az ünnepi ülésünket jelenlétével és közreműködésével megtisztelni méltóztatott és átnyujtom a Szent István Akadémia üdvözlő feliratát, mint tagtársunkhoz fordulva, arra kérem, hogy kegyeskedjék ünnepi beszédét elmondani.

II.

ÜNNEPI ELŐADÁS.

Csernoch János tiszteleti tagtól.

Nagyméltóságú Elnök Úr! Mélyen tisztelt ünnepi ülés!

Szívem mélyéből köszönöm a Szent István Akadémia üdvözlését. Bármennyire óhajtottam ötvenéves papi pályafutásom határállomásán a jubiláció minden külsőségét elkerülni, a jubileumot csak az én Istenemmel a lelkiismeret magányában megünnepelni s azt számomra a szó ősi értelmében az engesztelés és fölmentés kegyelemforrásává tenni: sokaknak, de különösen a Szent István Akadémia nagynevű és világhíres elnökének nézetére megváltoztattam szándékomat s Isten nevében érdemtelenységem és igénytelenységem tudatában hozzájárultam a jubileum bizonyos mértékű külső megünnepeléséhez, mert forrón szeretett nemzetemnek és a magyar kath. egyháznak alkalmat véltem szolgáltatni ama igazságok és erkölcsi erők hangoztatására, amelyeket én mint a katolikus egyház főpapja állásomnál fogva lelkem egész rajongásával hirdetek és képviselek.

Különösen is kötelességemnek ismertem a Szent István Akadémia ülésén megjelenni, mert az én megjelenésem a magyar katolikus tudósok fényes gyülekezetében s az Önök hódolata a katolikus hierarchia egyik tagja előtt a tudományos megismerés és az isteni küldetéssel bíró katolikus tanító egyház tanítása között az összhangnak nyilvános elismerését és nyilvánítását jelenti. Önök a tudomány eszközeivel ugyanarra az eredményre jutottak, amelyet a megtestesült örök Igazság a földön kinyilatkoztatott s az anyaszentegyház által tovább tanít, hogy a legegyszerűbb ember is a hit által könnyen az igazság birtokába jusson.

Minden, ami igaz, az általános — azaz katolikus. Nemcsak az egyháznak, hanem az igaz tudománynak is általánosnak kell lennie. Az általános egységet követelik az ész által felismerhető általános pozitív principiumok s ezen principiumok örök forrása és célja: az Isten. Ezek az igazságok képezik a tudomány hierarchiáját, vagyis az egységet szervező és biztosító szellemi erőt. Comte Agost

sürgette a tudomány hierarchiáját, mert érezte az egységes felfogásnak, az egységes erkölcsi elveknek szükségességét úgy az egyén, mint a társadalom, az állam és az egész emberi köztársaság érdekében. De ő a tudósok bizonyos csoportját, tudományos tekintélyek szervezetét értette alatta. Ilyen testület a tudományt irányító s az egyéni rendszerek fölött álló abszolút principiumok nélkül sem végezhet eredményes munkát s nem lehet az egész emberiséget irányító tekintély.

Igazi és hatályos katholicitást csak az a tekintély teremthet, amely az ész által is felismerhető általános igazságok s ez igazságok végső forrásának — magának az Istennek elismert tekintélyén nyugszik.

Tehát a tudomány terén sem lehet más alapon igazi szervező erőt teremteni, mint amelyen az Isten a katolikus egyház hierarchiáját megalkotta.

Az ész és a hit két út ugyanahhoz az igazsághoz. Az Istennek hívő megismerés ugyanolyan biztos, mint az eszes belátás, mert az ész belátja, hogy amit az örök Igazság hirdet, csak igazság lehet.

Ugyanazért nem lehet eltérés katholicizmus hierarchikus és katholicizmus racionális, vagyis az egyetemes egyház és az egyetemes tudomány között.

Az emberiség legnagyobb szerencsétlensége a tisztán alanyi tudományos rendszerek oligarchiája, amely a legfontosabb életkérdésekben szakadást, ellentétet, viszálykodást és bénító kételkedést teremt.

Ha az emberiséget ismét egységes szellemmel, egységes világnézettel akarjuk betölteni, akkor a tudományos hierarchiának ugyanazokra az örök alapokra kell helyezkednie, amelyen a katolikus egyház hierarchiája áll.

Ezt teszik a katolikus tudósok s azért ők az emberiségnek igen nagy jótevői, a világ szellemi összhangjának munkásai, az egyház hierarchiájának munkatársai abból a Krisztus által megjelölt célból, hogy e földön mindnyájan tökéletesek legyünk az egységben, consummati in unum. (Ján. 17, 23.)

III.

FŐTITKÁRI JELENTÉS.

Reiner János főtitkártól.

Tekintetes Akadémia!

Tisztelt Ünnepi Ülés!

Mélyen meghatva terjesztem elő jelentésemet, amikor a legmagasabb magyar egyházi és a legelső magyar közjogi méltóságok egyikének viselőjét ünnepeljük.

Annak a méltóságnak viselőjét, amely a nemzetalapító szent király lelkéből sarjadva, a magyar közjog, a folytonos szokás, egyházi jogállása, saját erkölcsi súlya, viselőinek végtelen sok és nagy egyházi s nemzeti érdemei erejénél fogva mindmáig a magyar állam nagyságának, a magyar államjognak, a magyar történelmi fejlődésnek, a magyar sorsnak egyik kimagasló öre, vezetője s a legmesszebb múltban gyökerező állandóságú változatlan intézménye.

De ez az ünnepelés a Szent István Akadémiának és nekem személyileg is alkalomul szolgál arra, hogy e méltóság jelenlegi viselőjének, Ő Főmagasságának hálát mondjunk azért a támogatásért, amelyben Akadémiánkat alapításakor részesítette.

Amikor Akadémiánknak ma legtevékenyebb, leglelkesebb, legértékesebb tagjai közül néhányan aggodalmakkal állottak az Akadémia tervezett alapításával szemben s amikor javaslatomra a Szent-István-Társulat akkori nagyérdemű alelnöke s én ezen aggodalmakkal szemben Ő Főmagasságának támogatását kértük ki, Ő Főmagassága bölcsességével, tudmányszeretetével s a magyar és a katolikus művelődés nagy céljainak előbbrevitelét szolgálni kívánó lelkességgel sietett támogatásunkra s ezzel segített lerakni azokat az alapokat, amelyeken erős, szerves, magas tudományos munkára hivatott intézet alakulhat ki s amelynek megalakulását Ő Főmagassága, Akadémiánk alapítását kihirdető gyönyörű, programmszerű beszédében akkor, 1915-ben, «a sorsdöntő pillanatokban a Gondviselés művének tekintette».

És nagy büszkeségünk nekünk és Ő Főmagasságának a tudomány iránt érzett meleg szeretetének élő tanúsága, hogy most,

amikor az egész ország lelkes hódolattal jelent meg ő előtt, Ő Főmagassága eljön közénk, mint a Szent István Akadémia tiszteleti tagja; s amikor az ország katolikusai, a hívek lelki alázatosságával meghajolva mentek el hozzá, Ő Főmagassága eljön a Szent István Akadémiába, mint társa a magyar katolikus tudósoknak, hogy munkájukban lelkesítse s munkájuk súlyát emelje.

S jelen ünnepi ülésünk fényét fokozza, hogy itt jelenthetjük be Ő Főmagasságának a tudomány nagy érdekeiért való lelkes szeretetéből és gondoskodásából eredő azt az elhatározását, amellyel elrendelte a Monumenta Ecclesiae Strigoniensisnek, ennek a Simor által kezdett s Knauz Nándor által vezetett s most 42 év óta szünetelő tudományos munkálatnak a folytatását.

Ennek első s nagy tudományos jelentőségű gyümölcsét, az újra megkezdett munkálat vezetője, szerkesztője és írója, Dedek Crescens Lajos társunk mutatja be mai ünnepi ülésünkön.

Nekünk s elsősorban a történettudománynak kötelessége hálás köszönetet mondani Ő Főmagasságának ezért az elhatározásáért, amellyel s amely munkálat folytatásával e jubiláris ünnepségeknek oly maradandó szép emléket emelt.

Azt hiszem stílszerűen illeszkedik be ebbe a keretbe az a bejelentésem, hogy ebben az évben jutott először eldöntésre és kiosztásra a Szent István Akadémia Fraknoi Nagyjutalma, amelyet Akadémiánk az 1914-től 1922-ig megjelent hittudományi munkák közül Székely István «Krisztus születésének éve és a keresztény időszámítás» s Mihályfi Akos «A nyilvános istentisztelet» és «Az emberek megszentelése» című munkái között egyenlő arányban megosztva ítélte meg.

Jelentem továbbá, hogy a napokban jelent meg Akadémiánk kiadásában, Akadémiánk mult évben elhunyt tagjának s a magyar püspöki kar egyik kiemelkedő tudós tagjának, Várady L. Arpádnak posthumus munkája «Lonovics József római küldetése» címen, mely Lonovics római naplóját is közli s amelynek költségei Kollányi Ferenc, nagyérdemű társunk közreműködése folytán, a munka szerzője, az elhunyt érsek úr hagyatékából nyertek fedezetet.

Legyen szabad az akadémikus gyakorlatnak, a tudományos és örökérvényű írói munka összefüggését őrző kötelességnek engedelmeskedve, megemlékeznünk a magyar püspöki karnak egyik régebbi vezető tagjáról, Schlauch Lőrincről, születésének századik évfordulója alkalmából s a tudomány és költészet világnagyságairól, Kantról és Lord Byronról, a königsbergi bölcsek születése második, Byronnak pedig halála első centennariuma alkalmából.

S mélységes fájdalommal jelentem, hogy Akadémiánk ebben az évben elvesztette Békefi Remiget, akinek gazdag tudományos munkássága köréből, a rendjének történetére, a magyarhoni iskolázásunk s különösen főiskoláinkra vonatkozó munkái őrzik meg főképen a magyar művelődéstörténet irodalmában kiemelkedő nevét; elvesztettük Tagányi Károlyt, ezt a végtelen nagy tudású tudóst, akinek gazdaságtörténelmi és a hazai élő jogszokásokról írott tanulmányai őrzik nevét; elvesztettük a művészettörténelem mesterét, Pasteiner Gyulát s ebben az évben haltak meg Zielinszky Szilárd és Pader Rezső rendes tagok. — És meghalt Fraknói Vilmos!

De bármily nagy a fájdalomunk, amely Akadémiánkat legnagyobb Maecenasának s legigazibb barátjának, leglelkesebb tudós tagjai egyikének, Fraknói Vilmosnak, Akadémiánk tiszteleti és igazgatótanácsai tagjának halála következtében e pillanatban eltölti, legyen szabad nekem is mai ünnepi ülésünknek jubiláris jellegére —, de az igazán nagy veszteség közelségére való tekintettel is, ma szintén csak a legnagyobb bánat és a legnagyobb fájdalom kifejezésére szorítkoznom.

Akadémiánk ez évi munkásságának részleteiről is Értesítőnkben számolunk be s itt csak azt említem föl, hogy ez a munka ebben az évben sem fért bele az Ügyrend által megvont keretbe, úgy hogy az Emlékbeszédek céljára két rendkívüli ülést kellett tartanunk s a IV. osztály elhatározta, hogy a jövőben két rendkívüli felolvasó-ülést fog tartani.

S végezetül jelentem, hogy Akadémiánk ez évben új tagokul választotta: Magdics Ignácot, Tóth Tihamért és Tower Vilmost, a hittudományi s bölcséleti osztályba; továbbá Pethő Sándor történetíró s publicistát a történelem-, jog- és társadalomtudományoknak és Sajó Sándort, a költőt, a nyelv- és széptudományoknak osztályába.

Új társainkat Akadémiánk nevében, Ő Főmagasságának, Akadémiánk alapításakor mondott beszéde eme szavaival köszöntöm: «Munkájukat bearanyozza az a törekvés, hogy Istennek gondolatait keresik, akinek nyomai megtalálhatók alkotásaiban. Az egyház kettős tisztelettel akarja őket körülvenni, a tudósoknak és a hűséges katolikusoknak járó tisztelettel. S ennek a kettős tiszteletnek babérágát helyezi mindazoknak homlokára, akik a Szent István Akadémia tagjai lesznek».

IV.

A MONUMENTA ECCLESIAE STRIGONIENSIS III. KÖTETE.

Dedek Crescens Lajos rendes tagtól.

Magyarország volt már egyszer Csonka-Magyarország. Akkor három részre tagozódott el-eltolódó határokkal, aszerint, amint a végváarak, a hadiszerencse vagy váratlan portyázások révén egyik vagy másik fél kezébe kerültek. Akkor is élt bizonyára minden hű magyar szívből a feltámadás reménye, mint ahogy kiárad ma is lelkünkben a magyar Hiszekegy szózata. És helyreállott a magyar birodalmi egység először, de — nem utoljára.

Amint lepattant Budavárról a százötvenesztendős szolgaság abroncsa, amint felszabadult a régi nagy Magyarország szíve, azonnal megindult a Corpus Sacrae Coronae, a magyar szent birodalom testében az egészséges, a rendes vérkeringés folyamata, mely lassan, de biztosan és ellenállhatatlan erővel ragadta magához a Partes Adnexae, a kapcsolt részek tömegét.

Helyreállott a magyar birodalmi egység és a soká nélkülözött áldásos béke nyomában életre kelt a munkakedv, a többtermelés, a telepítés és a kulturális érvényesülés jegyében.

A szatmári és a pazserováci béke után Magyarország rekonstrukciójának nagy műve megindult. Minden téren lassú, de folytonos és mindinkább tervszerű fejlődést szemlélhetünk. A regnikoláris deputációk szorgos és alapos tervezgetéseket végeznek, a dikastériumok lassú, de mégis csak fejlesztő munkásságot fejtenek ki. Van azonban egy tér, amelyen nemcsak fokozatos fejlődést, hanem egyenesen csodálatot keltő felvirágzást látunk. És ez a magyar történetírás tere. Jóformán máról-holnapra alakul át a mi történetírásunk mesés elemekkel átszőtt krónikákból, idő, hely és magánviszonyok által korlátolt diariumos emlékiratszerű elősorolásokból, irodalmi súllyal és értékkel bíró irodalommmá. Egymás után látjuk feltűnni Timon Sámuel, Bél Mátyás, Palma Károly, Both, Wagner, Cornides, Péterffy, Schmidt, Dezsericzky, Kaprinay műveit, Pray György és Katona István alkotásait, a történelmi kérdé-

sek előbb csak rendszeres, majd kritikai élel feldolgozott, de mindig okleveles bizonyítékok alapjára helyezett fejtegetéseit.

Nem taglalhatom itt azokat a tényezőket, amelyeknek egymásra való hatása a történetírás ezen felvirágzását előidézte vagy lehetővé tette. Fényt fog deríteni erre az a nagyszabású munkálkodás, amely a Magyar Történelmi Társulat kebelében gróf Klebelsberg Kunó indítványára megindult s amelynek első eredménye az az alapos szép értekezés, amely «Tudományos történetírásunk megalapítása a XVIII. században» címen Hóman tagtársunk székfoglalóját képezte. Az egyháztörténeti adatgyűjtés megindítása és a kutató munka megszervezése — mondja Hóman — Hevenesy Gábor jezsuita provinciális érdeme. Rendtársai segítségével összegyűjtötte a magyar egyháztörténet hozzáférhető forrásait s megalapította a magyar jezsuiták adatgyűjtő történeti iskoláját, melynek tanítványai derítettek először világot középkori egyháztörténelmünkre.» Nagyon igaz és nagyon szép szavak, amelyek mindegyikét adatok festik alá, de amelyek nem merítik ki a teljes igazságot, nem oldják meg teljesen a kérdést.

Hevenessy Gábornak, a tősgyökeres vasi nemesnek hatalmas gyűjteménye, mely a Pázmány-Egyetem könyvtárának egyik legbecsesebb kézírata, nem pusztán egyháztörténelmi adatgyűjtés. Én a Hevenesy-gyűjteményt az első magyarországi általános jellegű kézíratos ókmánytárnak tartom. Hiszen 118 folio kötetből 47 vonatkozik politikai történetünkre s a többi kötetben is van szétszórtan tisztán világi vonatkozású anyag.

Elfogadom azt is, hogy a gyűjtemény társai segítségével gyarapodott, mert hiszen a Jézus-társaságiak nevéhez fűződik ennek a hatalmas történeti irodalomnak csaknem minden nagyobb alkotása. Mintha a rend háláját akarta volna dokumentálni az isteni Gondviseléstől megihletett magyar országgyűlés amaz egyértelmű határozataért, amellyel az 1687. évi XX. törvénycikket megalkották. De akármilyen nagy is volt az ő munkakészségük, akármilyen fölényes is volt Hevenesy tudása és hozzáértése, ezt a nagy oklevélgyűjteményt az akkori közjogi és magánjogi viszonyok és körülmények, az oklevelek perdöntő erejének idejében, mégsem sikerült volna saját erejükből létesíteni. A levéltárakban való buvárkodás akkor, hogy modern példával éljek, csak olyan volt, mintha ma valaki a közjegyzők irattárában akarna turkálni. Még 1773-ban is, amikor Wagner Károly az ő szepesi *Analectáinak* első részét közrebocsátotta, szükségesnek véli hangsúlyozni: *Fallitur autem, quisquis me, quum Diplomata, vetustasque literas de scriniis protraho, aut aliena iura temere vul-*

gare, aut foro patrocinari velle, opinatur. Hatalmasabb erőnek kellett itt megnyilvánulnia, hogy ez az okiratgyűjtemény létesülhetett.

És midőn tünődve kerestem ezt az erőt, valamikép megcsendült fülemben IV. Béla királyunknak 1253 május 11-én leírt kategorikus megállapítása: In ecclesia enim Strigoniensi constitutus, tamquam in medio stans, omnem suam communicat utilitatem publice circumquaque, az esztergomi érseki székre helyezett, mintegy központból mindenfelé érezteti az ő áldásosságának erejét.

Igen a Hevenesy-féle oklevélgyűjteményt, mely történeti irodalmunk gyors felvirágzásának egyik elsörendű tényezője, hosszú időn át történetíróink leghasználtabb forrása volt és amelynek anyaga a Fejér-féle Codex Diplomaticus 40 kötetének tetemes részét is szolgáltatta, Hevenesy és rendtársainak hangyaszorgalmán és nagytudásán túl, két esztergomi érseknek, gróf Kollonich Lipót bibornok, az utolsó primás és Keresztély Agost Zeicz hercegnek, a mostani szász királyi ház első katholizált tagjának, az első hercegprimás pártfogásának és áldozatkészségének köszöni létét.

Nem akarom itt Kollonich bibornok politikáját feszegetni, majd csak akad talán elfogulatlan magyar toll, mely megrajzolja az ő valódi történelmi alakját. De le akarom szögezni aényt, hogy az a Kollonich bibornok, akit a XIX. század utolsó negyedében szinte olympusi döllyfel uralkodó történetírói gárda nem győzött eléggé fekete-sárgára mázolni, volt az, aki megnyitatta Hevenesy előtt a hétszeres lakattal lezárt hivatalos levéltárak levelesládáit, hozzáférhetővé tette Czeles Mártonnak a vatikáni könyvtár kézíratait. Igen, Kollonich volt az, aki pártfogást, költséget, sőt személyes fáradságot nem sajnált, hogy segítsen létesíteni egy oklevélgyűjteményt, amely a magyar nemzet alkotmányát, önálló nemzeti létét, jogait, függetlenségét, a magyar kath. egyház előjogait és kiváltságait volt hivatva megdönthetetlen történelmi adatokkal igazolni.

Az újabkori rendszeres oklevéltárak közzétételének dicsősége a Magyar Tudományos Akadémia nevéhez fűződik. 1857-ben a Brüsszeli okmánytárral indult meg publikációinak hosszú sorozata, amelybe csakhamar bekapcsolódott a Wenzel-féle Árpádkori új okmánytár. Ez a lelkesítő példa legelőbb annál talált követőre, aki in Strigoniensi ecclesia constitutus mindenkben áldásthóóan van hivatva működni. A feledhetetlen emlékű *Simor* János bibornok hercegprimás már 1870-ben elhatározta, hogy egybegyűjteti és kiadja mindazt, amit a kormányzására bízott egyházmegye történetére nézve felkutatni sikerül. Ezzel a nehéz feladattal a paleografia nagy mesterét, Knauz Nándort bízta meg, aki azután 1874 husvét ünne-

pén, tehát épen ötven esztendővel ezelőtt, *iussu et sumptibus Joannis Cardinalis Simor*, kiadta a Monumenta Ecclesiae Strigoniensis első kötetét, mely az 1273-ig terjedő időszak okleveleit foglalta magában. Nyolc évvel utóbb pedig, 1882-ben, megjelent a műnek 1320-ig terjedő második kötete.

Sokan vagyunk a teremben jelenlévők, akik részesei voltunk annak a nagy örömnök, amelyet Simor nagylelkű áldozatkészsége a történetbúvárok szívéből kiváltott. Még többen vagyunk, akik a második kötet megjelenése után sóvárgó reménykedéssel vártuk újabb kötetek kiadását. Növelte ezt a sóvárgást az a körülmény, hogy minden egyes kötet közelebb hozott volna minket ahhoz az időszakhoz, a magyar történelem azon korszakához, amelyből az oklevelek jobbára még mindig kiadatlanok, tehát ismeretlenek és kiaknázatlanok és ahol még most is Hevenesy és társai gyűjteményeire, vagy a nehézkes és költséges kutatásra vagyunk utalva.

Am mult az idő. Évek jöttek, évek mentek, de a Monumenták-ból újabb kötet nem jelent meg. 42 éve mulott annak, hogy a második kötet napvilágot látott. 31 év az alkotásra alkalmas béke idejéből és 11 év a háborús felfordulás mindent sorvasztó óráiból.

És minden békés évvel és minden háborús évvel mind jobban és jobban elhalványult bennünk a remény, hogy a Monumenta Ecclesiae Strigoniensis folytatólagos kötetei belátható időn belül megjelenhessenek. És ime ma, szeretett főpásztorunk és hercegprimásunk országos ünnepeltetésének nyolcadik napján, örömezzve mutatom be önöknek a Monumenták harmadik kötetét, mely büszke homlokán ott viseli a sokatmondó jelzést: *iussu et sumptibus Joannis Cardinalis Csernoch*.

Tekintetes Akadémia! Mindannyian, de különösen mi, a második osztály tagjai tudjuk, hogy mennyi időt, mennyi fáradságot, de legkivált mennyi anyagi eszközt kíván egy ilyen, látszólag igénytelen okmánytári kötet. Mi tudjuk leginkább méltányolni, mit jelent a magyar történettudományok szempontjából egy-egy újabb oklevél-publikáció, de legkivált mily nagyfontosságú épen az esztergomi okmánytár egy-egy kötete. Épen azért mi igazán a legmélyebben átérzett hálás köszönet hangját szólaltatjuk meg fennkölt gondolkodású főpásztorunkkal szemben, aki valóban fejedelmi kézmozdulattal, negyvenkétévi pihentetés után, új életre keltette az esztergomi Monumentákat. Egy ilyen nagyterjedelmű kötetnek kiadása és a könyvtárak munkasztalain ajándékképen való elhelyezése normális életviszonyaink közt is nagy hálára kötelező hazafias áldozatkészség jellegével birt. Mennyivel inkább kell, hogy csodálatunkat

váltsa ki ez a nemes elhatározás most, amikor az óriás számokká növekedett költséget a megnyomorított érseki uradalom csonka jövedelmeiből kellett előteremteni. A nagy dolgokban is van fokozás. És ha nagy dolgot művelt a Monumenták megindításával és az első két kötet kiadásával b. e. Simor bibornok, még nagyobbat cselekedett a mű folytatását elrendelő és a jelen kötetet kiadó Csernoch bibornok, a nagy mester nagy tanítványa. Egészen bizonyos, hogy az a sok kis ólomkatona, az a sok-sok ezer apró betű, mely e lapokon rendezett sorokban sorakozik egymás mellé, örökkön-örök időig hirdetni fogja, hogy a magyar Sion ősi egyházfejedelmi székeiben a kulturális eszme hivatott zászlóvivője, a tudományos előhaladás áldozatkész vezére ült dr. Csernoch János személyében.

***

A jelen harmadik kötet az előző kötetek nagyságában, igen fényes kiállításban, amely a régismert esztergomi Buzárovits Gusztáv-féle nyomda gondos és izléses munkáját dicséri, 800 lapnyi terjedelemben látott napvilágot. Ez a 800 nagynegyedrétű lap 975 registrumot foglal magában, amelyekből 238 regesta más okmánytárakra való hivatkozást, 637 regesta pedig ugyanannyi teljes szövegű eredeti oklevelet jelöl.

Mikor 1913 nyarán Ő Eminenciájának, kegyelmes főpásztoromnak kitüntető bizalmából a Monumenták folytatásának terhe az én gyöngye vállaimra nehezedett, a Knauz-féle előkészítő anyag tüzetes áttanulmányozása után arra a meggyőződésre jutottam, hogy a kiadandó anyag lehető teljességének szempontjából a kutatást és gyűjtést teljesen előlről kell kezdenem és minden egyes kiadandó oklevélnek az eredetitől való új lemásolásával kell számolnom.

A levéltárak átbuvárlását kezdetben egyedül, utóbb kiváló szakképzettségű munkatársamnak, dr. Zákonyi Mihály országos levéltári fogalmazónak buzgó és kitartó segédlete mellett végeztem. Átkutattuk és felcéduláztuk pedig a középkori anyagot mindenekelőtt a legfőbb lelőhelyeken: a herceprimási levéltárban és pedig annak úgy Ecclesiasticum vetus, mint világi osztályában, az esztergomi főkáptalan magán- és hiteleshelyi levéltárában; a pozsonyi káptalan magán- és hiteleshelyi levéltárában. Pozsony vármegye és a pozsony-városi meg a szent-ferencrend pozsonyi házában elhelyezett rendi levéltárban; majd Rott Nándor püspök úr vendégszerető szívesége révén a veszprémi püspökség és káptalan egyesített magán- és a káptalan hiteleshelyi levéltárában; végre a m. kir. Országos Levéltárban és a Magyar Nemzeti Múzeum levéltárában.

Az 1914 július végén kiüthött világháború igen sok akadályt gördi-

tett utunkba. Ezek egyrészét sikerült leküzdenünk, másrésze azonban győzedelmeskedett felettünk. Így le kellett mondanunk arról, hogy Pozsony városának rendkívül becses és eddig nagy részben teljesen ismeretlen anyagát lemásolhassuk és felhasználhassuk; de le kellett mondanunk a nyitrai káptalan levéltárának újabb átvizsgálásáról, valamint a köpcsényi Batthyány és a galgóci Erdődy családi levéltárakból joggal várható anyagról. A szepesi káptalan magán- és hiteleshelyi levéltárát 1914 nyarán magam néztem át, de már 1918-ban az anyag teljes felhasználására hivatott utunkat félbe kellett szakítanunk, amit leginkább azért kell sajnálnunk, mert így le kellett mondanunk annak a 14 méter 63 cm, hosszú, 1331-ből származó oklevélnek kiadásáról, mely a tarcafői esperesség joghatósága felett az egri püspökség és az esztergomi érsekség közt lefolyt pert tartalmazza és egyháztörténeti szempontból elsőrangú forrás jellegével bír.

Az ilymódon felkutatott anyag azonban oly bőséges volt, hogy abból a jelen kötetbe — pedig ez az előbbi kötetektől eltérőleg garmondból van szedve — csak 28 év anyagát lehetett beszorítani. A harmadik kötet ugyanis az 1321 elejétől 1349 végéig terjedő oklevelés anyagot tartalmazza, amely két érsek és egy választott érsek éveiből maradt fenn reánk.

Megismerkedünk e kötetben mindenekelőtt *Boleszló* toszti herceggel, I. Károly király korán elhunyt első hitvesének, Mária királynőnek bátyjával és harmadik nejének, a nagy Lokietek Erzsébetnek rokonával. Krakkói cholestikus kanonok és Pozsega comese volt, amikor őt a főkáptalan hosszas huza-vona után, per viam compromissi, Esztergom érsekévé választotta. Teljes hét évig ült az érseki trónusban és 1328 decemberében hunyt el.

Halála után a főkáptalan 1329 elején egyhangú lelkesedéssel Miklós kanonokot és pozsonyi prépostot választotta érsekévé. Miklós a zalamegyei Dörögdon született s ezért nevezzük őt *Dörögdi Miklós*-nak. Szülei kisebb birtokú nemesek voltak, akik valamiféle oldalágon a hatalmas Pécz-nemzetség tagjai közé számítottak, merf Vörös Tamással, az Apponyiak ösével, közös vérrokonok érdekében ismételten interveniált az apostoli szentszéknél. Ő volt az elsők egyike, aki a Budai János esztergomi kanonoktól alapított Krisztus-Társulat költségén végezte tanulmányait a bolognai egyetemen, ahol 1316-ban mint rektor résztvett a bolognai egyetem új törvénykönyvének megalkotásában. E nagyjelentőségű statutum egyetlen ma meglévő példánya az ő ajándékából ma is a pozsonyi társaskáptalan könyvtárának becses kódexét képezi.

Amilyen általános lelkesedéssel és örömmel folyt le Miklós érsekké választása, époly szomorú akkorddal végződött. Mire 1329 nyarán sok viszontagság után kíséretével Avignonba érkezett, hogy XXII. János pápától megerősítést kérje, már megelőzte őt a magyar királyi udvar követe, aki a választás mellőzését sürgette. Sem személye, sem a lefolyt választás ellen jogi vagy más kifogást emelni nem lehetett, de nagy népszerűsége szálla volt Erzsébet királyné szemében s így félre kellett állania. Hosszas huza-vona után, amelynek idejére a pápa László pécsi és Henrik veszprémi püspököket tette meg Esztergom adminisztrátoraivá, Miklós végre 1330 szeptember közepén lemondott minden jogáról, melyet a főkáptalan választása által szerzett és az esztergomi érseki szék betöltését a pápa kezébe tette le. XX. János erre 1330 október 1-én Dörögdi Miklóst egri püspökké nevezte ki és neki 1331 március 25-én az esztergomi érsekség intercalaris jövedelmeinek felét kiadatta. Ezzel Dörögdi Miklós érseksége fölött az akták örökre le is záródtak.

A harmadik érsek, akinek markáns alakja e kötet lapjairól elénkbe lép, *Telegdy Csanád*, akit a pápa az egri püspöki székéből 1330 szeptember 17-én helyezett át az esztergomi érseki trónra. Ivadéka volt ő annak a Csanád ispánnak, a krónika szerint Szent István rokonának, aki a nagyözi síkon, a régi Marosvár alatt 1030-ban leverte Ajtonyt, a hatalmas pogány lázadót.

Csanád érsekben tehát ősi magyar vér buzgott, magyar kitarítás, alkotó és szervező erő rejlett. Ő lett Esztergom regenerátora, az érsekség régi erejének, fényének és tekintélyének helyreállítója. Az ő általa helyreállított esztergomi egyházzal vallja I. Lajos király, hogy úgy tündöklök az ország többi egyházai között, miként a piros rózsa a liliomok sorában. Ő temette el nálunk eddig soha nem látott gyászpompával I. Károly királyt és az ő hatalmas befolyása segítette minden zökkenő nélkül az atya elárvult trónjába I. Lajost és megkoronázta a magyar történelem legnagyobb alakját. Munkás és áldásos életét 69 éves korában, 1349 december havában fejezte be. Benne az esztergomi egyház egyik legnagyobb főpapja szállott sírba, de szelleme még több évtizeden át varázsolt dicsőséges napokat az érsekség történetébe az ő erős nevelő kezeiből kikerült és utódjaivá növekedett unokaöccseiben.

Ezen három főpásztor alakja köré fonódik a III. kötet 975 drb oklevele, megvilágítván főpásztori tevékenységük egyes mozzanatait, magas állásukból kifolyó működésüket.

Az oklevelek maguk olyan sokoldalú, változatos és értékes anyagot szolgáltatnak, hogy úgy a jogtörténészek, mint történet-

írók, mint a történelem segédtudományainak művelői, sőt a filológusok is nagy haszonnal fogják forgathatni a kötetet.

Legtöbb anyagot a jogtörténet művelői fognak e kötetből meríthetni. A szent korona elméletének helyességét kétizben is igazolják okleveles, frappáns kifejezések. A középkori judicatura menete bonyolult perek egész sorozatában tárul elénk és ismételtelen kicsendül egyes oklevelekből az a tény, hogy — ámbár az oklevelek nyelve latin volt — az egész tárgyalás mégis magyar nyelven folyt le s az ítélőmester kénytelen volt még az országbírónak is meg-megmagyarázni egyes oklevelek tartalmát. Egyébként is az oklevelek legnagyobb része félreismerhetetlenül magukon viseli azt aényt, hogy az azokat kiállító hivatalos egyének magyarul gondolkodtak és magyar szólamokat igyekeztek latin nyelven kifejezni. Az egyházi bíraskodás egész menetét érdekesen szemlélhetjük a nagy pozsonyi perben, amelynek ítéletlevele több nyomtatott ívet tölt be.

Olivér tárnokmesternek és bírótársainak az esztergomi kápolán és a város között a vám dolgában támadt perére vonatkozó okiratai rendkívül érdekesen és szinte eddig páratlanul állva illusztrálják, miként örködött a magyar bíróság az igazság fölött és miként igyekezett a bírói függetlenséget még magával a királynéval szemben is megvédeni.

Nagyon érdekes adatokat szolgáltat a kötet az ország helyrajzához, különösen Esztergom és a Csallóköz topográfiájához és kivált a Duna felső szakaszának vízrajzához.

Pénzügyünk történetére vonatkozólag a főbb oklevelek nem fognak hatni az újság erejével, bár így teljes egészükben és összegyűjtve még nem jelentek meg. Egyes kisebb részletkérdésekre, különösen a bányavárosokra nézve azonban sok új részletet fognak találhatni.

Hozzávetőleges számítás szerint az oklevelekben 2500 magyar szó van, amelyek egyrészének írásmódja a kiejtésre nézve is nyújt tájékozódást. Igen érdekes adalékok vannak a helynevekre nézve, úgy egyes helynevek eredetére, mint idők folyamán beállott változásokra és azok okaira nézve is.

Van adatunk, mely a hiteleshelyi kiküldöttek díjaira és fuvarral való ellátására vonatkozik, van az Esztergom és Pozsony között való utazás tartamára és van, mely a praedialisták jogi helyzetét világítja meg.

Az egyházkormányzat módját megvilágító adatok mellett biztos nyomát találjuk annak, hogy a magyar püspöki kar már ez időben is egybegyűlt évenként, hogy az esztergomi érsek vezetése

mellett bizonyos ügyeket megtárgyaljon. Így 1320 augusztusában a Temesvárott gyűlésező püspöki kar a Berzeviczy-család őseinek előterjesztésére elvi határozatot mond abban a kérdésben, hogy a kiskorú leány milyen jogi feltételek és biztosítékok mellett indíthatja meg a leánynegyed kiadását szorgalmazó eljárását.

Ezen, szinte ötletszerűen feltüntetett néhány példával csupán jelezni kívántam, hogy a Monumenta Ecclesiae Strigoniensis III. kötete, melyet Ő eminenciája kegyes áldozatkészségéből kartársaim használatára átadok, ámbár csupán 28 év oklevelét foglalja magában, mégis gazdag és hasznos adalékkal szolgál jövőnk munkásságukhoz.

***

Tekintetes Akadémia! A történelem az élet mestere, tanítója. Ezt a bölcs pogánykori mondást magáévá tette a kereszténység is, mert igazolja azt a Szentírás szava: Quid est quod fuit? ipsum quod futurum est. Mi az, ami volt? Ugyanaz, mint ami leend. Igen, megismétlődik és megújul minden a világon és én hiszem, — talán mert nagyon kívánom és őszintén kívánom, — hogy megújul és megismétlődik az az országos ünnepelés, amelynek középpontjában a mi aranymisés hercegprimásunk áll. Megismétlődik és megújul ez az ünnepség és annak középpontjában a mi hercegprimásunk, mint *gyémántmisés pap* fog állani és akkor ebből a székből egy szerencsés kezű előadó fogja önöknek bemutatni a Monumenta Ecclesiae Strigoniensis újabb kötetét, mely büszke homlokán viselni fogja a sokat mondó jelzést: iussu et sumptibus Joannis Cardinalis Csernoch.

AZ ÜNNEPI ÜLÉST ZÁRÓ NYILATKOZATOK.

Csernoch János tiszteleti tag :

Igen tisztelt ünnepi ülés! Kötelességemnek tartom, mielőtt szétmennénk, a Nagyméltóságú Elnök Úrnak a meg nem érdemelt szavakért a nagy nyilvánosság előtt is köszönetet mondani. Annak idejében ő kínált meg a szatmári püspökséggel, de akkor nem voltam abban a helyzetben, hogy elfogadhattam volna. Később ismét ő volt az, aki velem tárgyalt a csanádi püspökség kérdésében és sem ő, sem az utána jövő kultuszminister, mikor tovább kellett pályámon mennem, semmiféle nyilatkozatot sem kívántak tőlem. Ezzel akartam annak a mesének nyakára hágni, mely szerint annak idején a magyar püspököktől valami ígéretet követeltek volna, hogy lekötelezik magukat valamely politikai rendszernek vagy más tekintetben. Semmi ilyen dolog nem történt. A kijelölt püspököt a király minden feltétel nélkül nevezte ki. Ezt kívántam leszögezni a mai alkalommal, nehogy azt higgyék, hogy abban az időben a püspököktől valamiféle ígéreteket vettek volna.

A másik dolog, aminek kifejezést akarok adni, az a köszönet Dedek Crescens Lajosnak, aki egészségi állapota dacára magára vállalta a sok munkával és fáradsággal járó kötet elkészítését. Magának dicsőséget, a történetírásnak hasznos segédeszközt szerzett és az országnak hasznos szolgálatot tett és a külföldön is velem együtt bizonyítékot szolgáltatott arra, hogy Magyarország, mely őrt állott a barbárok határán és maga sohasem volt barbár, képes volt a legnehezebb időkben is ilyen munkát kiadni.

Végül hálás köszönetet mondok a diszes közönségnek is a ömeget megjelenésért.

Gróf Apponyi Albert elnök :

Visszhangot kívánok adni az elhangzott fontos nyilatkozatra. Megtiszteltetés az Akadémiára, hogy ilyen nyilatkozat, mely nem tartozik szorosan tudományos működése keretébe, mint a katholikus közvélemény képviselője előtt itt történt meg. Senki sem tételezi fel, hogy a püspök méltósága elnyeréseért már ellenértéket adjon,

más ígéreteket tegyen, mint azt, amit a kánonjog és a közjog előír. Szomorú volna, ha a politikai szimónia egy módja uralkodnék. Személyes reminiscenciám van arról a férfiról, akinek oldala mellett készült Csernoch János a primási szék elfoglalására, bár akkor erre nem is gondolt, de akinek tanításából és példájából szívta magába a tulajdonságokat és készségeket, mellyel a primási székbe lépett: Simor Jánostól hallottam egy nyilatkozatot. Nem emlékszem, milyen alkalmmal, de ünnepélyesen tette ezt a kijelentést: «Én mint az ország primása nem tartom hivatásomnak, hogy beleelegyedjem a napi politikába. Csak két eset van, ahol egész személyemmel helyt állok: ha egyházam jogait megtámadják és a másik, ha a magyar alkotmány alapjaihoz nyulnak». Sohasem hiányzanak olyanok, akik a primási tekintélyt a maguk céljaira szeretnék kihasználni. És mivel csekély felelősséggel dolgoznak és csak magukat kockáztatják, nem tudják megérteni azoknak a tartózkodását, akik nemcsak magukat, hanem nagy érdekeket is vetnek latba.

De a komoly közvélemény nem vár mást a primástól, mint azt, amit Simor szavaiban mondott, hogy takarékoskodjék a nagy tőkével és azt csak akkor vesse latba, de akkor egész erővel, mikor az egyház vagy az állam alaptörvényei forognak kockán. Mi a legteljesebb bizalommal vagyunk, hogy ilyen esetben Eminenciádat ott találjuk, mint Sion hűségese öreit.

Ezek után a tárgysorozat kimerült és midőn újból köszöntöm a jubiláns főpapot, megköszönöm a szíves megjelenést és az ünnepi ülést bezárom.

VI.

A SZENT ISTVÁN AKADÉMIA ÜDVÖZLŐ FELIRATA CSERNOCH JÁNOS BIBORNOK- HERCEGPRIMÁS Ó FŐMAGASSÁGÁHOZ.

Főmagasságú Bibornok-Hercegprimás Kegyelmes Urunk !

Félszázada annak, hogy az isteni kegyelem Főmagasságotat egyházának szolgálatára elhívta és szolgáljává avatta.

Ezen félszázad alatt a Főmagasságotnak ajándékozott lelki és szellemi képességeket s a Főmagasságotra ruházott kivételes kegyadományokat az égi kegyelem egyházának kormányzatára igénybevéve Főmagasságotat hazánk egyházi kormányzatának első helyére helyezte.

A magyar katolikusok egyeteme Főmagasságotat papi és egyházi működésének ezen félszázados évfordulója alkalmával hálás szeretettel és hódolattal keresi fel s megelőzve a történelem ítéletét, tanúságot tesz arról, hogy Főmagasságot a katolikus vallás, egyházunk és hazánk javára fordította a reáruházott kivételesen bőséges s gazdag égi kegyadományokat.

A Szent István Akadémia rendes évi ünnepi ülését használta fel alkalmul arra, hogy ezen országos ünnepség kereteiben Főmagasságotat, mint a katolikus tudományos munka lelkes barátját, támogatóját és közvetlenül tevékeny részesét ünnepelje.

Ennek az ünnepi ülésnek aktáit Akadémiánk kinyomtatva közzéteszi, a magyar katolikus tudósok és írók Akadémiája hódolatának emlékeként.

Azonban a Szent István Akadémia az ünnepi ülésnek, formákhoz kötött megnyilatkozásai mellett, közvetlenül is ki akarja fejezni Főmagasságot előtt mélységes hódolatát s amidőn hálát ad a Mindenhatónak azért, hogy ezt az évfordulót, az emberi gyengeségnek még nem rég dülő, rettentő eltévelyedéseitől megtisztultan, engedte megérnünk, egyúttal azért imádkozik az örök igazság és kegyelem Urához, engedje, hogy hazánk s ami ebben fogalmilag és lényegében bennfoglaltatik, egyházunk — érje meg Főmagasságot közreműkö-

désével és vezetése alatt, az «egységes és oszthatatlan jogfolytonosság» megvalósulását, annak a történelmi szükségességnek testté válását, amelyet a Szent István Akadémia, a tudomány és irodalom minden terén — egyetlen pillanatnyi ingadozás nélkül szolgál, munkál.

Legmélyebb hódolattal Főmagasságodnak

A Szent István Akadémia :

Gr. Apponyi Albert
elnök.

Reiner János
főtítkár.

Székely István
másodelnök.

A TÖRTÉNELEM-, JOG- ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYOK OSZTÁLYÁNAK FELOLVASÁSAIBÓL.

Posthumus István.

Patek Ferenc r. tag 1923. évi dec. hó 7-én tartott székfoglaló értekezésének kivonata.

II. Endre és Este Beatrix hányatott életű fiának sorsa eddig is sokat foglalkoztatta a magyar történeti irodalmat. Oka ennek részben az, hogy élete romantikus, kalandos lefolyású, még inkább azonban, hogy egyes családok, amelyek magukat az Árpádok leszármazóinak hirdetik, őt tekintik ősatyjuknak. Miután pedig egykettő ezen családok közül e kalandos alapon megpróbált igényt támasztani a magyar trónra is s miután ezeket a törekvéseket magyar részről a XVIII. század vége óta ismételten megkísérlették felhasználni a Habsburg-absolutismus elleni küzdelemben, a kérdés körül különösen a szabadságharc után viszonylag igen nagy, de tudományos szempontból jóformán teljesen értéktelen irodalom fejlődött. Az így megjelent iratok inkább a politikai propagandát, mint a tudományt szolgálták, romantikus legendát szőttek István herceg körül, de nem adtak megbízható képet életéről, inkább zavart keltettek, mint világosságot hoztak. Ezért volt szükség erre a kis monografiára.

II. Endre harmadszor nősülvén, Este Aldrovandino akkormár árva leányát, Beatrixet vette nőül 1234-ben. A házasság létrejöttének körülményeiről — főleg olasz forrásokból — elég jól vagyunk értesülve, magyar forrásainkból pedig úgy látjuk, hogy az ifjú királyné helyzete a magyar udvarban nem volt valami kellemes. II. Endre ugyan papíron igen bőkezű volt fiatal feleségével szemben, de ígéreteiből igen keveset váltott be, viszont felnőtt gyermekei, nevezetesen Béla, nem jó szemmel nézték ifjú mostohájukat. Azzal is gyanúsították, hogy viszonyt folytat Dénes nádorral, Endre kedvencével, ki megkülönböztetendő hasonló nevű utódjától, ki Endre alatt utoljára viselte a nádori méltóságot. Ezért Béla atyja halála után az említett Dénest fogságra vetve megvakíttatta, Beatrixet pedig szigorú őrizet alatt tartotta. Beatrix ekkor áldott állapotban volt, amit ő maga is bizonyított az ország előkelői előtt.

Mostoha gyermekei, élükön Bélával, a születendő gyermeket törvénytelennek tartották s később is, élete egész folyamán, mint ilyet tekintették. Beatrixnak a szigorú őrizet dacára sikerült megszöknie, egyik hagyomány szerint Dalmácián át egyenesen Ferrarába, a másik, valószínűbb tradíció szerint pedig először Németországba ment, ott szülte fiát, Istvánt s csak ennek születése után tért vissza nagybátyja, V. Azzo udvarába.

Legközelebb akkor találkozunk velük, amidőn Velence 1243—44-ben háborút visel IV. Bélával. Úgy látszik, az özvegy akkor a köztársaság révén erőhatalommal próbálta fia örökösödési igényeit érvényesíteni Magyarországgal szemben. A békekötéskor azonban Velence lemond Beatrixnak és fiának mindennemű támogatásáról. Most jó ideig nem tudunk semmit róluk. Beatrix állítólag zárdában fejezte be életét 1245 körül, István pedig Azzo udvarában nevelkedett. Anyagi támogatásban nagybátyján kívül egyedül a kúria részesítette, amely ez úton is le akarta kötelezni a hatalmas guelf vezért. A pápaságtól István homályos örökösödési jogcímen jelentős birtokokat kapott, amelyek birtokába valószínűleg soha nem lépett, de amelyekről 1271-iki végrendeletében is rendelkezik. Ezek a szicíliai királyság területén voltak. Kötelezett azonkívül a pápaság — IX. Gergely és IV. Sándor — számos északitáliai egyházat arra, hogy a hercegnek évi subsidiumot fizessenek. Ez a subsidium mai pénzben elég jelentékeny lett volna, de a ránk maradt emlékek szerint István herceg vajmi keveset láthatott belőle. Az ilyenfajta pénzek behajtása akkoriban igen nehezen ment. Az ide vonatkozó iratok azt mutatják, hogy István herceg az 1260-as évek elejéig élvezte a kúria kegyét, azaz addig, míg az Estékkal össze nem különbözött. Ez is bizonyítja, hogy nem helytálló régebbi írók — Nyáry, Wertner — azon állítása, mintha István már a 40-es években kénytelen lett volna egy rosszul sikerült összeesküvés miatt Azzo udvarából menekülni. Ez lehetetlen különben már csak a herceg évei számát tekintve is. Épen így el kell vetnünk a Rubempré francia főnemesi család hagyományát, mely szerint István herceg résztvett volna Szent Lajos első keresztes hadjáratában, ott igen kitüntette magát, onnét Franciaországba ment, hol megnősülvén, alapítója lett a Rubempré családnak.

Tény azonban, hogy István helyzete Azzo udvarában lassankint rosszra fordult. Azzonak ugyanis csak egyetlen fia volt, Rainald, aki Alberico da Romano leányát vette nőül. A fiatal párt II. Frigyes győzelmes felsőitáliai hadjárata alkalmával túszul vitte magával s egy Nápoly melletti várkastélyba internálta, hol rövi-

desen mindketten elhaltak. Az Este-háznak más törvényes fiú-sarja nem lévén, az örökös most már anyja révén István lett volna, mert az örgrófság, bár birodalmi hűbér, de nőágon is örökölheto volt. Maradt azonban Rainaldnak egy törvénytelen fia, a későbbi II. Obizo örgróf. Ezt Azzo udvarába hozatta, ott neveltette. Mivel a fiú igen hasonlított nagyatyjához s különben is simulékony egyéniség volt, Azzo annyira megszerette, hogy őt jelölte ki örökösének. Általános feltűnést, sőt visszatetszést keltett Észak-Itáliában Istvánnak ez a mellőzése. Nyoma van ennek több egykori krónikában, nevezetesen Salimbenenél. A legsúlyosabban sértett természetesen maga István volt, akit Azzonak ez a ténye legjogosabb reményeitől fosztott meg. Alig is nyugodott bele egykönnyen, s forrásaink általában egyetértenek abban, hogy erőszakos módon, összeesküvés révén igyekezett kézrekeríteni jogos örökségét s egyesek hozzáteszik, hogy ezért kellett menekülnie Ferrarából. Ez a tradíció csak részben fogadható el. Bár az este-ferrarai örgrófságban, mint általában az északitáliai kis államokban, ebben a korban már fejlett annalistika volt, amelyben Azzo uralkodását részletesen találjuk elbeszélve, sem az egykorú krónikákban, sem okiratos emlékeinkben nincs nyoma annak, hogy Rainald halála — 1251 — után egész Azzo haláláig — 1264 — az ő uralma ellen valami támadás történt volna. Ha volt ilyesmi, egészen jelentéktelen lehetett, melyet Azzo még csirájában elfojtott. S ha abban István tényleg részt vett, úgy ezt az állítólagos összeesküvést Azzo uralkodásának legvégére kell tennünk, mert 1260-ban még ott találjuk István „szlapon herceg“ nevét, mint tanuét, a legelőkelőbb helyen, megtisztelő jelzőkkel ékesítve azon a szerződésen, amelyet Azzo Pádua városával kötött. Viszont kétségtelennek látszik, hogy nem sokkal azután egészen elveszítette Azzo kegyét, mert ennek 1264-ben (? A currens évszám és az indictio nem egyeznek) kelt végrendeletében István neve már elő sem fordul. Pedig Azzo abban minden ismert rokonáról, sőt távolabb állókról is megemlékszik valami hagyománnyal s István akkor nagyon rászorulhatott egy kis anyagi támogatásra. Ebből joggal következtethetjük, hogy a forrásaink annyiban igazat beszélnek, hogy István ezekben az években tényleg kegyvesztett lett Azzonál, akár valami fondorkodása miatt, akár azért, mert az veszélyesnek tartotta őt Obizo uralma szempontjából. De hogy a rokonoknak ez a meghasonlása csak Azzo legutolsó éveiben következett be, azt a már említett oklevélén kívül több körülmény bizonyítja.

Először is nem tételezhetjük fel, hogy a pápaság — különösen IX. Gergely és IV. Sándor — anyagilag oly jelentősen támogat-

ták volna Istvánt, ha az ellensége Azzonak, aki viszont a kúriális politikának egyik legerősebb támasza Észak-Itáliában, a guelf-pártnak egyik legtekintélyesebb vezére. Bár a pápák kétségtelenül keresztényi szeretetből is támogatták az árva herceget, bizonyos, hogy nem sérthették meg ennyire a kúria politikai érdekeit.

Állításunk mellett szól az is, hogy István 1260 körül nőül vette a tekintélyes ravennai Traversari család Traversaria nevű — törvénytelen — leányát. A Traversariak pedig mindig igen erős guelfek voltak s különösen Traversari Pál, István feleségének nagyapja, egyik legbensőbb barátja Azzonak. Ez a barátság utódaira is átszállott, s Azzo említett végrendeletének egyik tanuja egy Traversari Péter. Szinte hihetetlen, hogy ilyen család egy bár törvénytelen, de gazdag örökséggel bíró leánya Azzo elismert ellenéhez ment volna nőül.

Ehhez járul, hogy egy hagyomány, mely későbbi — XIV—XV. századbeli — szerkesztésű magyar krónikák elbeszélésén alapul, azt mondja, hogy István Azzo udvarából történt elűzetése után Ravennában, a Traversariak fészkében podesta volt. Magában véve ez nem lehetetlen. A podestaság, akkor Itáliában szokásos foglalkozása volt előkelő családból származó, csekély vagyonú ifjabb fiúknak. Az északitáliai krónikák és annalesek, valamint a Ravennára s a Traversariakra vonatkozó okleveles emlékek, melyeket Fantuzzi és Tarlazzi szedett össze, István podestaságáról nem tudnak. De ha tényleg podesta volt, ami végre is nem lehetetlen, csak a Traversariak, illetve Azzo beleegyezésével, támogatásával lehetett úrrá. Húszéves kora előtt bizonyosan nem választották meg podestává. Az 1250-es évtized második felében s aztán 1267-ig pedig Ravenna a guelfek kezén volt, kiknek fejei a Traversariak, legnagyobb támogatójuk meg épen Azzo. Az is jellemző, hogy 1263—64 táján, amikor, mint említettük, valószínűleg tényleg erősen összekülönbözött nagybátyjával, István Ravennából is eltűnik. Aminek ugyan első felesége korai halála s alább említendő kellemetlen örökösödési dolgok is okai lehettek.

Mindezek alapján fel kell tennünk, hogy István, Obizo javára történt mellőztetése dacára is legalább 1261-ig fenn tudta tartani Azzoval a jóviszonyt. Sőt igen valószínű, miszerint Istvánnak első, Traversariával kötött házasságát is Azzonak abbeli törekvése hozta létre, hogy örökségéből kiforgatott unokaöccsének jövőjét anyagiilag valahogy mégis megalapozza. Amit magáról a házasságról tudunk, a következőekben foglalhatjuk össze.

A Traversari családnak a XIII. században legnevezetesebb

sarja az 1230-as években Ravenna ura, Pál, Azzo hűséges fegyvertársa volt. II. Frigyes győzelmes felsőitáliai hadjárata folyamán 1240-ben Ravenna a ghibellinek kezére került és Pál Azzohoz volt kénytelen menekülni. Nem sokkal azután meg is halt. Gyermekeit II. Frigyes Apuliába száműzte. Itt a leány, Aicha, férjhez ment egy jelentéktelen nemes emberhez, a fiú pedig, Vilmos, rövidesen meghalt, csak egy törvénytelen leányt, Traversariát hagyva hátra, kit a Szentszék aztán törvényesített. Ez férjhez ment egy Tommaso da Foliano nevű, minden jel szerint igen derék — romagnai? — nemeshez. Pál és Vilmos halála után, megbukván a ghibellin uralom Ravennában, Aicha és Traversaria visszatértek Ravennába, hogy átvegyék Traversari Pál örökségét, mely a reánk maradt jegyzék szerint igen tekintélyes volt. Ezután Aicha férjével visszament Apuliába, Foliano és Traversaria pedig Ravennában éltek, nagy tekintélyben és népszerűségben. Tommaso da Foliano nagy szerepet játszott a város életében, podesta is volt, a kúriától pedig a romagnai grófi méltóságot kapta. 1259-ben még élt, de vagy ebben vagy a következő évben meghalt, egy kis fiúval hagyva hátra özvegyét. Nem tudjuk pontosan, mikor, de egészen röviddel ezután Traversaria nőül ment másodszor István herceghez. A házasság — ez feltűnt az egykorúaknak — nem volt egyenrangú, de Istvánt ezért némileg kárpótolhatta feleségének a források által ismételten említett nagy hozománya. Házasságuk boldog lehetett, de nem tartott soká. Pontos időpontot megállapítani nem tudunk, de valószínűleg 1262-ben Traversaria egy fiúnak adott életet, röviddel azután azonban újszülött fiával együtt meghalt. István benne volt a férfikorban, volt már két törvénytelen fia s most jövője, ami az anyagiakat illeti, ismét teljesen bizonytalanná vált. Annyival inkább, mert körülbelül erre az időpontra eshetett Azzótól való elhidegölése. Nem lehetetlen, hogy éppen Ravennából, tekintélyes állásban lévén, kísérelte meg valamiképen, hogy Obizo örökösödését vitássá tegye. Ami felesége hozományát illeti, az, gyermek nem lévén, reá nézve elveszett. Traversaria örököse első házasságából való fia volt, aki különben kis korában, kétségtelenül még az 1260-as években, szintén elhunyt. Utána Aicha és férje, Salimbene szerint egy ál-Aicha, örökölték. Az bizonyos, hogy Istvánnak nem maradt semmi. Annak sincs semmi nyoma, hogy továbbra Ravennában maradt volna. Egyáltalában ezután hosszú évekig nem tudunk róla semmi biztosat s legfeljebb találgatásokra szorítkozhatunk.

Úgy látszik, hogy Azzo halálakor — 1264-ben — István vala-

miképen megkísérthette, hogy Obizo uralomra jutását valamiképen megghiúsítsa. Az este-ferrarai források ugyan nem szólnak semmit a trónváltás elbeszélésénél zavarokról vagy éppen felkelésről, de ezt megmagyarázhatnók azzal, hogy ez a történetírás éppen Obizo alatt bizonyos udvari, hivatalos jelleget vesz fel. Azt azonban megemlítik, hogy Obizot, aki ekkor még kiskorú volt, ferrarai nemesek, nevezetesen a vezető szerepet játszó Fontanák, élükön Fontana Fülöp érsek, pápai legátussal támogatták abban, hogy az uralmat elfoglalja. Amint hogy úgy látszik, hogy a Fontanák, illetőleg az érsek, már korábban, Azzo életében sem voltak István barátai. Ez azonban csak sejtés részünkről, valamint sejtés az is, hogy Obizo támogatása esetleg Istvánnak valaminő mozgolódása miatt vált szükségessé. Egyébként Obizo uralmát erősen megszilárdította, hogy röviddel uralomralépése után szövetségre lépett Anjou Károlyval, aki akkor az összes guelfek feje és protektora gyanánt szerepelt, és Észak-Itáliában óriási befolyással és tényleges hatalommal is bírt. Ennek a szövetségnek szükség esetén István ellen is hasznát vehette volna a fiatal örgróf, mert Anjou Károly, aki 1269-ben kettős házasság révén, kötött rokonságot V. István magyar király családjával, bizonyára készségesen fellépett volna mindenki ellen, aki leendő neje hatalmát bárminő praetensiókkal akarta volna gyengíteni. Tegyük hozzá, hogy akár véletlenül, akár tervszerűen, Obizot a következő évek nemzetközi komplikációiban mindig azon az oldalon találjuk, amelynek győzelme alkalmas volt arra, hogy István herceg magyar és olasz igényeinek érvényesítését megakadályozza.

Mindezek azonban csak hozzávetések. A tény az, hogy Traversaria halálától, amelyet nagy valószínűséggel 1262-re tehetünk, egészen V. István és II. Ottokár 1271-iki háborújáig, illetve István herceg ez évben Velencében kelt végrendeletéig egyáltalán semmi adatunk nincs az ő sorsára vonatkozóan. Elhihetjük Salimbenenek, hogy első felesége halála után nagy szegénységben élt és szegényen ment Velencébe, bár az természetesen nem igaz, hogy ott nyomorban halt volna meg. Különben Salimbenenek ezen a pontatlan feljegyzésén kívül a felsőitaliai egykorú forrásokban Traversaria halála után semmi nyomát nem találjuk István herceg további szereplésének. Feltűnő különösen, hogy a velencei krónikák sem jegyeznék fel semmit István ottani életéről, vagy Morosini Tomasinával kötött házasságáról.

A magyar krónikás hagyomány, amelynek eredetét a képes krónikára vezethetjük vissza, azt mondja, hogy István herceg Azzo

udvarából elúszva Aragoniába ment féltestvéréhez, Jolantához, ki ott I. Jakab királynál volt nőül. A képes krónika és követői hozzátesszik, hogy onnan visszatérve lett István podesta Ravennában, illetve, egy későbbi verzió szerint, Bolognában. Az ezen tradíciót fenntartó összes elbeszélésekből az látszik, hogy Istvánnak ez a spanyolföldi utazása nem soká tartott, s az egész kísérlet hányatott életének csak egy következmények nélküli epizódja volt.

E hagyománynak némi hitelt egyedül az ad, hogy olyan forrásból származik, amely III. Endrével, illetve környezetével minden jel szerint barátságos viszonyban állott s így előadása esetleg valami családi hagyományt ad vissza. A tény az, hogy Jolanta még Endre udvarában volt, amikor Beatrix oda megérkezett. Jolanta aztán hamarosan, még Endre életében, férjhez ment I. Jakabhoz s így érintkezése mostohaanyjával mindössze néhány hónapig tartott. Úgy látszik azonban, Jolanta nem viseltetett oly ellenséges indulattal Beatrix-szal, s következőleg Istvánnal szemben, mint Endrének idősebb, Gertrudtól származó gyermekei. Ez a körülmény érthetővé tette volna, hogy István, minden segélyforrásától megfosztva, mostoha nényéhez forduljon támogatásért, az ő környezetében próbáljon boldogulni. Tekintettel azonban a fentebb elmondottakra, István aragoniai utazását nehezen helyezhetjük első felesége halála, tehát 1262 elé. Korábban alig volt oka arra, hogy ily kockázatos és kevés kilátással kecsegtető útra induljon. Már pedig Jolanta, akinek házassága különben sem volt boldog, a *Chronicon Barchinonense* szerint 1254-ben, mindenesetre azonban legkésőbb 1259-ig meghalt. A spanyol források István herceg aragoniai szerepléséről mitsem tudnak. Ha vállalkozott spanyol útra, ami elvégre nem egészen lehetetlen, úgy azt az 1260-as évekre kell tennünk s ismerve I. Jakab rideg egyéniségét, fel kell tennünk, hogy teljesen eredménytelen volt. Istvánnak vissza kellett térnie Itáliába, ahol mégis csak ismerték.

Minő hányattatásokon ment át ezekben az években a hazátlan herceg, nem tudjuk. Sorsa végül Velencébe vetette, ami, tekintetbe véve az akkori politikai helyzetet, érthető. A köztársaság akkor erősen dolgozott azon, hogy hatalmi állását leginkább kereskedelmi szempontból — itt elsősorban a Pó alsó vidékének sókereskedelme jön számításba — a terrafermán megerősítse, és befolyását kiterjessze. Ebbeli törekvésében ismételten összeütközésbe került Ravennával, Anconával, több felsőitaliai guelf várossal, továbbá részint ezáltal, részint közvetlenül Obizoval is. Általában Velencének alig volt inyére az a túlságosan nagy befolyás, ame-

lyet Anjou Károly és vele a guelf irányzat az alsó Pó vidékén gyakorolt. A véletlen tehát úgy hozta magával, hogy a köztársaság ellenesei azonosak voltak az István herceg elleneivel. Azonkívül 1245 óta, különösen Béla és István ellenségeskedése idején, Velence nagy befolyásra tett szert Dalmáciában s a szomszédos horvát vidékeken. A köztársaságnak természetesen az volt a törekvése, hogy tényleges birtokait és befolyási körét itt is minél messzebb kiterjessze. És többek közt épen az itt szóbanforgó terület is azok közé tartozott, amelyekre István, a „dux Slavoniae“, mint egy magyar király ifjabb fia, igényt tartott. Igényei ugyan legalább is kétesek voltak. Mert eltekintve attól, hogy az Árpád-ház soha el nem ismerte Istvánt a maga törvényes tagjának, az is bizonyosnak látszik, hogy az elismert Árpád-hercegek sem jutottak automatikusan a szlapon ducatus birtokába, hanem — ezt kell feltételeznünk — mindig külön királyi intézkedés alapján kormányozták. Az azonban bizonyos, hogy Velencének csak kellemes lehetett, ha István került volna ennek a területnek a birtokába. Mert eltekintve attól, hogy olasz nevelésénél fogva jobb szomszédnak ígérkezett, mint egy magyar herceg vagy nagyúr, az is várható volt, hogy viszonya a magyar királlyal mindig bizonyos fokig feszült lesz, és így a magyar érdekeket kevésbé védte volna Velencével szemben, mint Bélának vagy Istvánnak valamelyik személyes híve. Az is lehet, hogy már korábban le volt kötelezve a városnak. Gondoljunk csak arra, hogy azon egyházak között, melyeket IV. Sándor arra kötelezett, hogy Istvánnak évi subsidiumot adjanak, több volt, amely Velence fennhatósága alá tartozott.

Vegyük ezekhez hozzá, hogy Velence már akkor olyan városként szerepelt — már csak gazdagságánál fogva is —, ahol egy szegény, de jónevű kalandor, főként ha katonai erényekkel bír, könnyen csinálhat szerencsét. Az sem lehetetlen, hogy a velencei kormány a fentebb elmondott okoknál fogva maga is igyekezett, hogy Istvánt anyagi áldozatok árán is besorozza politikai eszközei közé. Bár az legalább is valószínűtlen, amit Wertner állít, mintha István egyenesen Velence szolgálatában állott volna. Általában hercegünk életében nem találjuk nyomát annak, hogy valami nagy katona lett volna, sőt egyáltalán nem tudunk arról, hogy valamelyik hadjáratban résztvevett volna.

Az itt elmondottak megmagyarázzák, hogyan kerülhetett István Velencébe, de ismételnünk kell, hogy semmi adatunk ottani letelepedéséről nincsen. Azt sem tudjuk, hogyan került összeköttetésbe a gazdag és előkelő Morosini családdal, mikor és

hogyan lépett házasságra Tomasinával? Itt is csak következtethetünk.

A Morosiniak azon tizenkét nemes család közé tartoztak, akik Velencében a legelső szerepet vitték. Közülük kerültek ki szabály szerint a dogek és magasabb méltóságviselők, állandó érintkezésben voltak az államhatalommal, részesei voltak, hordozói a velencei nagy politikának, azt mondhatnók, ők alkották a szűkebb értelemben vett államot. Marino Morosini 1246—1253 közt doge volt, Michele Morosini 1240-ben Faenzát védte II. Frigyes ellen, Albertino pedig, Tomasina fivére, később III. Endrének kis korában gyámja, a fontos Zára comese.

Ebbe a hatalmas, gazdag családba házasodott tehát bele István. Milyen körülmények közt, nem tudjuk, s azt sem állapíthatjuk ma már meg, hogy a házasságot a férj és feleség vonzódása hozta-e létre, vagy a velencei politika. Mindaz ugyanis, amit Nyáry és utána Wertner erről a házasságról, létrejöttének körülményeiről s a házaspár életéről elmond, igen szépen hangzik, de ellenőrizhető adatok hiányában el nem fogadható. A házasság létrejöttének ideje is bizonytalan, csak az biztos, hogy 1271 április 10-én kelt végrendeletében István két idősebb, törvénytelen gyermeke mellett már Tomasinától született fiáról, a későbbi III. Endréről is megemlékezik, őt téve általános örökösévé. De a gyermek életkorára ebből az okiratból sem vonhatunk következtetést. Csak hozzávetőlegesen tehetjük tehát a házasság létrejöttét 1268-ra vagy 1269-re. Ha tekintetbe vesszük Tomasina egyéniségét, ahogy az későbbi szereplésében megnyilatkozik, s meggondoljuk, hogy a Morosiniak hatalmas vagyona bizonyára megszabadította Istvánt minden anyagi gondtól, fel kell tennünk, hogy a száműzött herceg ekkor, ha tán nem boldog, de nyugodt, gondtalan éveket élt. Ez azonban már nem tartott soká. Amint említettük, 1271 április 10-én végrendelezik, megemlékezve törvényes és törvénytelen gyermekeiről, feleségéről, sógoráról, a pápaságról s a kardinális kollégiumról. Szomorú dokumentum ez a végrendelet. Azt látjuk belőle, hogy Istvánnak tulajdonképpen semmije sincs, amiről végrendelezhetnék, csak igényei, amelyeket az örökösöknek kellene előbb érvényesíteni, hogy a hagyatékna valami hasznát lássuk. Egyik-másik pontja, mely a hagyományosokat pénzbeli szolgáltatásokra kötelezi a hagyaték ellenében, valóságos gúnynak hangzik. Gyakorlati eredménye annyiban volt, amennyiben István herceg fiát mintegy Albertino sógora gondjaira bízta. Albertino később tényleg erős támasza lett III. Endrének.

A végrendekezés arra látszik mutatni, hogy István már akkor

nem volt jó egészségben. Mégis, még egyszer szerep jutott neki a nagy politika színpadán, s mutatkozott némi kilátás arra, hogy végre hozzájuthat apai örökségéhez. Az alkalmat ehhez az V. István és II. Ottokár közt kitört 1271-iki háború szolgáltatta.

Régóta rossz volt már a viszony a két uralkodó között. Kiélelősítette a helyzetet az, hogy Ottokár IV. Béla halála után magához fogadta az öreg király azon híveit, kik István haragja elől menekültek, nevezetesen Anna hercegnőt, ki a királyi kincsek egy részével a cseh királyhoz szökött. Viszont István a karinthiai örökösödés kérdésében szóval és tettel pártját fogta Fülöp aquilejai patriarchának, ki ősi örökségét védte a cseh hatalom terjeszkedési vágya ellen. Végre is háborúra került a sor. Ottokár, aki mindig ki tudta használni a körülményeket és egyéneket, a maga eszközei közé besorolta a száműzött István herceget is, kétségtelenül abban a reményben, hogy az ő nevével zavart tud kelteni magyar részen, elsősorban — talán Velence segélyével — az Istvántól igényelt Szlavóniában. Volt-e Istvánnak valami tevőleges része a háború diplomáciai vagy katonai előkészítésében és lefolytatásában, nem tudjuk, de nem is valószínű. Körülbelül kizártnak tarthatjuk azt, amit Nyáry mond, hogy István felesége kíséretében személyesen részt vett volna a hadjáratban. Láttuk, hogy a herceg végrendelete Velencében kelt, 1271 áprilisában, amikor a háború legjavában állott. Július 2-án pedig már létrejött Pozsonyban a béke.

A békeokmány megint arról tesz tanuságot, hogy István itt Ottokár politikájának csak egy nem lényeges sakkfigurája volt, akit, nem lévén többé reá szükség, ez könnyen és sértő formában feláldozott. Kötelezte ugyanis magát, hogy semmiképen nem fogja támogatni többé a lombardiai Istvánt, Este örgróf unokáját. Ez a kitétel azt is mutatja, hogy V. István épp oly kevésbé ismerte el a száműzött herceget az Árpád-ház törvényes sarjának, mint IV. Béla.

Ez a Posthumus Istvánra oly keserves megalázást, csalódást jelentő békeokmány utolsó, megbízható emlékünk hősünk hányattott életéről. Reményeinek újabb szétfoszlását valószínűleg csak igen kevésbé élte túl, de hogy mikor és hol fejezte be zaklatott pályáját, nem tudjuk megállapítani, mert, ismételjük, hiteles adatunk többé nincsen róla.

Élettörténete voltaképen igen szomorú képet nyújt: egy gyökértelen, hanyódó egyéniség élete, akinek sorsát nem annyira saját akarata irányítja, hanem a vakszerencse. Történeti jelentősége abban van, hogy atyja lett III. Endrének, aki, szerencséjére, más egyéniséggel más életpályát futott be, mint atyja.

A NYELV- ÉS SZÉPTUDOMÁNYI OSZTÁLY FELOLVASÁSAIBÓL.

Szent László király.

Sziklay János r. tag 1924. évi október 3-án bemutatott eposzának ismertetése.

Ma, mikor egységesnek teremtett hazánk szét van darabolva, ezeréves létünk gonoszul, durván megcsúfolva; amikor kilencszázados egyházi szervezetünket esztelenül szétépték; történeti emlékeinket, amelyekhez, ha volna igazságérzet a mai nemzetekben, büntetlenül meg nem sérthető jogok fűződnek, felforgatták; műemlékeink egész sorát, a művészet nemzetközi fenségének beszennyezésével megsemmisítették; amikor ezek megtorlására ma nincs szavunk, nincs reményünk, mert belső állapotaink minden téren oly siralmasak, az erkölcsi süllyedés, a lelkiismeret hiánya általánosságban, a számuknál fogva gyenge kivételek felett oly nagyfokú, hogy már a nemzeti erő megsemmisülésének veszedelmétől kell fél-nünk: fájdalmas érzéssel álmodtam magam elé Szent László alakját. Ezt a nagy királyt, aki annyi külső ellenségtől meg tudta szabadítani Magyarországot, megmentette Erdélyt, a felvidéket, a délvidéket, aki kiépítette az egyházi szervezetet, tehát Szent István művét, a nagyváradi, nyitrai, zágrábi püspökségek alapításával, aki ismét egységessé tette az országot, letörte a belső forrongásokat, megfékezte a hamis becsvágyú nyugtalankodókat, szigorú törvényeivel letörte az elharapódzott visszaéléseket, erőssé, erkölcsössé tette az országot. Ez adott ihletet, hogy egy új eposzt írjak róla. Necsak mint szentet, hanem mint nagy magyar királyt, az ország regenerátorát is rajzoljam.

Nem érzem vakmerőségnek, hogy Szent Lászlót énekeljem meg, miután már van egy eposzunk, Garay János Szent Lászlója. De amíg egyfelől fölösleges bizonyítanom, hogy az írónak joga van bármely tárgyat újra feldolgozni, feltéve, hogy tisztességes munkát végez, az a milieu, amelybe Szent Lászlót a mai állapotok hatása alatt állítom, már maga elég jogot ad arra, hogy egy új költői mű tárgyává tehessük e nagy király életét, nem is tekintve azokat a szubjektív jellemzéseket és hangulatképeket, amelyeket a mai helyzet fájdalma adott tollamra.

Aki csak pár oldalt hasonlítana össze néhai jelesünk Szent Lászlójából s az enyémből, rögtön meggyőződhet róla, hogy a kettő közt némely legendás vagy történeti tényen kívül *egy szó hasonló-ság sem lehet*. Sem kompozícióban, sem előadásban, sem formában. Annyira mentem skrupulusomban, hogy Garay Szent Lászlóját, amelyet nem láttam diákkorom óta, nem is olvastam el, hogy még egy sor reminiscencia se háboríthassa meg költeményem eredetiségét. A forma is egészen az enyém. Magától adódott, amikor gondolataim hánytorgatásai közt a bekezdő vesszorok megfakadtak. Ezt az alakot megkedveltem s folytattam. Nevezetesen 5 soros strófám így alakul: két párrimes csonka alexandrinus, azaz 11 szótag (négy ritmus); azután két párrimes teljes alexandrinus, majd az ötödik sor az első kettővel rimelő, ismét csonka alexandrinus. A rimhelyezés tehát aabba. Csak amikor már benn voltam az írásban, vettem észre ennek az alaknak bizonyos szimbolikus jelentőségét s kezdtem ettől fogva tudatosan a gondolatokhoz simítani, nem merev kényszerűséggel természetesen; de általában a két csonka alexandrinus bizonyos mélabússágot fejez ki, majdnem kurucvilágos hangulatot, a következő alexandrinuspárban emelkedik, mintegy bizakodó a hangulat, míg a ráütő ötödik sor csonkásága ismét visszarántja a bánatosabb, mélabóbb hangulatba, a letört remény hangulatába az olvasót.

Az eposz 25 énekre oszlik. Az első ének voltaképen előhang Szent László nagyságának s a magyar nemzet állapotának és érzelmének jellemzése. (Bemutatom egészben.)

2. Ének. Az eposz kezdete ott, amikor Salamon Gézát és Lászlót megfosztja jogaiktól s életükre tör, László Lengyelországba megy segítőhadért s éppen most vezeti azt át a Kárpátokon. Hű csatlósához fordulva, röviden rajzolja az eseményeket, András és Béla egyezményét, megszegését, András leveretését, Salamon királyságát.

3. Ének. László leszáll a Hernádvölgybe. Dezső érsek a püspöki kar nevében békeajánlatokat tesz — László s vele Géza szívesen fogadják, meghívására Győrbe mennek s ott Salamonnal nagy ünnepség között kibékülnek.

4. Ének. Győrből Salamon Gézával és Lászlóval, Pécsre menet. Tihanyban megállapodik; András király sírjánál esküt tesznek, hogy békében, szeretetben fognak élni. Salamon képzeletében, míg lenn a Balaton zúg, hallja András király intelmét, hogy gyűlölségre biztató tanácsosokat ne vegyen maga mellé, mert átkozott lesz neve; András szelleme fél, hogy «nem leszek utolsó száműzött király».

5. Ének. A befejezett pécsi székesegyház felszentelése a királyi

vendégek jelenlétében. A pécsi tűzvész. Az új székesegyház is áldozatul esik. A vész terjedését, míg a királyt környezete kimenti, László intézkedései állítják meg. A Lengyelországból hozott pénzt, mert a béke következtében nem kell seregre, felajánlja a templom újjáépítésére.

6. Ének. László Bátor Apossal megveri a betörő cseheket Trencsénnél. Ezalatt a kunok Ozul vezetésével betörnek Erdélybe. Salamon, Géza és László hercegekkel ellenük nyomul. A kövé vált pénz legendája.

7. Ének. A cserhalmi ütközet. László dönti el az ütközetet. Maga is megsebesül, de nem veszi fel. Ozul sebesülten maradék hadával megfut.

8. Ének. László párbajt vív egy kun vezértől elrabolt leány, a szabolcsi Piroska megszabadításáért. A kun legyőzése után Kele csatlósával s illő kísérettel a leányt haza küldi; de megtiltja, hogy elárulják neki az ő kilétét.

9. Ének. A leány egy rokona, felhasználván a fejtelenséget (mert Piroska atyja, a szabolcsi várispán, életét vesztette a kunokkal vívott harcban) megszállja a leány birtokát. Piroskát egy volt jobbágya kerülő úton átvezeti a Tiszán. Vele megy a kíséretből Tevel, aki titkon szenvedélyesen megszereti. A leányra pedig az az előtte még ismeretlen megmentője, a csodás dalia tesz maradandó hatást.

10. Ének. Piroska Fehérvárra megy, ahol a király Nagyboldogasszonykor törvényt lát, hogy igazságot nyerjen. A bevonuláskor vizontlátja megmentőjét, de megrendül, hogy ez nemcsak királyfi, de nő is.

11. Ének. Piroska bűnösnek érzi magát, mert nős embert szeretett meg, elérhetetlen volna ránézve a királyfi is, tehát lemond a világról, apáca lesz. András veszprémi püspök nem bírja eltéríteni szándékától, felsorolván fogadalmának nehéz következményeit. Piroska belép a veszprémi apácák közé, neve Karitás lesz. Tevel nem hagyja el. Bár szabad ember, bekönyörgi magát az egyik gazdaságba majorosnak.

12. Ének. Vid áskálódik a két herceg ellen Salamonnál, hogy sereget tartottak egész télen. Salamon hamar kénytelen meggyőződni róla, hogy erre nagy szükség volt, mert tavasszal görög segítséggel a bessenyők betörnek a Szerémségbe s a Bácskába. A királyi seregek győzelme a Szávánál Kazár bessenyő vezér felett. Belgrád ostroma. A város elfoglalása. A vár égése és kapitulációja. A fogoly magyar leány hőstette.

13. Ének. Géza a magát megadott várparancsnokot és Niketászt népével s a magukkal vihető kincsekkel elbocsátja. Ez felháborítja Salamont és tanácsosait, különösen Videt s harmad helyett csak negyedet juttatnak a zsákmányból Gézának és Lászlónak; ez a zsákmányt az általa alapítandó váradi püspökségre szánja.

14. Ének. Géza László vendége. Az erdőben, vadászat közben, Vilmos szekszárdi apát hozza a hírt, hogy Salamon elhatározta megöletésüket. Harcra készülnek.

15. Ének. Salamon Géza kis seregét, míg László a felvidéki várkatonaságot gyűjti és sógorától, Morva Ottótól vár segélyhadat, megveri Kemecsenél, főképen Géza három hadnagyának árulása miatt. László Vácnál egyesül Ottóval s Géza menekült csapatjával. Salamon hadiszállásán Ernye a béke érdekében szólal fel, de Vid letorkolja és Salamon is hajthatatlan.

16. Ének. A mogyoródi csata. László nagy győzelme. A király megfutamodik. Ernye, Vid elesik. Ernyét megsiratja László s eltemetteti Vácott. Mogyoródon apátságot alapít.

17. Ének. Géza ismét hajlandó kibékülni Salamonnal, de a magyar urak nem engedik. Salamon Henrik császárt kéri segítségül, hajlandó hűbérese lenni. Géza Lászlóra bizza a fővezérséget. László Henrik elől mindenkit kitelepít. Mire ez Vácig ér, serege felében elhullott, katonái lázonganak. László a Mátrában tartja készen seregét. Ebben is békétlenkedni kezdenek a szomjúság miatt; László csodálatos forrást nyit.

18. Ének. Salamon Pozsonyba zárkózik, László körülzárja, de ostromot nem indít a város ellen.

19. Ének. Ezalatt Géza meghal és Lászlót választják királynak. Salamon meghódol. László csak úgy fogadja el a királyságot, ha a nemzetgyűlés szigorú törvényt alkot. Helyre áll az ország egysége. Rövid idő alatt letöri a sok visszaélést. Salamon alattomban ismét cselt sző a bűnös gazdagodástól elriasztott elégedetlenekkel; László Visegrád várába zárátja.

20. Ének. István és Imre szentté avatása, felemeltetésük Fehérváron. Csodák. István sírjáról nem bírják elemelni a követ. Karitászlátomása, hogy ez csak úgy lehet, ha László megbocsát Salamonnak.

21. Ének. László megkegyelmez Salamonnak. A fehérvári ünnep. Szent István megdicsőülése.

22. Ének. László felépíti Váradot, püspökséget alapít Nyitrán; apátságot a Garamnál, Somogyvárott, a Szentjobb őrzésére a Szentjobbét. Henrik császár szövetséget köt Lászlóval.

23. Ének. Salamon Németországba megy, itt újra támadást

akarna szervezni László ellen, de a császár elutasítja. A bessenyő Kőtesknek odaigéri Erdélyt. László megveri Kőtesket, elfogott harcosait letelepíti. Magyarország tekintélye nő. Zvinimir halála után a horvátok is királlyá választják. A zágrábi püspökség alapítása.

24. Ének. A keresztes háborúra készülő idegen fejedelmek Lászlónak ajánlják fel a fővezérséget. László nem vállalja, mert saját országát kell erősítenie.

25. Ének. László váratlan halála. A halottas szekér csodálatos útja Nagyváradra. A magyar nép gyásza és tisztelete.

Finn-magyar kulturkapcsolatok.

Bán Aladár rendes tag 1924. évi október 3-án tartott előadásának ismertetése.

Az előadó vázolta a két rokonnép közti érintkezés történetét a legrégibb időktől napjainkig, kiterjeszkedve minden fontosabb mozzanatra. Az érintkezés Finnország földrajzi fekvésénél fogva elsősorban kulturális térre szorítkozik, de ez egybefügg a gazdasági kérdésekkel is. Ezt az igazságot fölismerte már finn részről *Yrjö Koskinen*, a jeles történetíró, kinek a finn-magyar kapcsolat meg-alapítójához, *Hunfalvy Pál*hoz írt levelei valódi prófétai előrelátásról tanuskodnak. A Hunfalvytól inaugurált irányt *Színnyei József* jut-tatta diadalra, ki főleg pályája kezdetén, a mult század 80-as éveiben nyelvtudományi munkásságán kívül élénk irodalmi működést fejtett ki, amelynek nyomán pezsgő irodalmi érintkezés támadt Finn- és Magyarország között. Ma már alig van jelesebb finn iro-dalmi termék, melyből legalább részletek ne jelentek volna meg nyelvünkön. A műfordítás terén buzgólkodtak az előadón kívül: *Vikár Béla*, a Kalevala fordítója, *Barna Ferdinánd*, *Zolnay Gyula* (Somkúti néven), *Popini Albert*, *Halász Ignác* és *Szilasi Mór*, *Né-methné Sebestyén Irén* (Dal a tűzpiros virágról) s a korán elhunyt *Kara Ferenc*. A finnek főképp a magyar elbeszélő irodalom termékeit ültetik át nagy számban. Költőink közül Petőfi talált kitünő tolmácsolóra *Manninen Ottó*ban, ki most adta ki második kötet Petőfi fordítását.

Az irodalmi kapcsolaton kívül egyre jobban fejlődik az érintkezés a dal-, zene- és képzőművészet terén. Számos magyar zene-művész látogatott már el Finnországba s viszont nekünk is gyakran van alkalmunk finn művészek előadásaiban gyönyörködni. A képző-művészet terén hatalmas lépést jelentett az 1922 őszén rendezett finnországi magyar reprezentatív kiállítás, melynek rendezésében a finnek közül nálunk tartózkodott *Sailo Alo* és *Jotuni Alfréd* sze-reztek érdemeiket.

Hogy azonban a kölcsönös viszony valóban meleg és gyümölcsöző legyen, annak föltétele, hogy a Turáni Társaság s az ennek keretében alakult finn-észt intézet kellő támogatásban részesüljön. A hozzánk látogató finn kiválóságok itt találhatnának meleg fogad-tatást. Szükséges volna ezenkívül a finnek példájára tantervünkben megkülönböztetett helyet biztosítani a rokonnépeknek. A finnek iránt tanusított figyelem és előzékenység révén oly erkölcsi tőkét gyűjthetünk, mely dúsan meghezza gyümölcseit.

Az orosz lélek Isten-keresése Dosztojevszkij korában.

Kivonat *Szémán István* rendes tag 1924. évi december 5-én tartott előadásából.

Az orosz probléma történeti előzményei voltak azok a társadalmi és politikai vajadások, amelyek a múlt század második felében, a vulkánikus kitörések erejével feszegették az orosz autokrata-rendszer sebezhető felületeit. A XIX. század 40—70-es éveiben a nyugati realizmus emlőin nevelkedett új orosz sarj mérte össze erejét a szlávofilizmussal.

Az új sarj reményei azonban nem váltak valóra s a szellemi visszahatás sajátos vigasztalan lelki vergődéssé tompult, amelyből az orosz lélekben kifakadt az Isten-keresés, a vallási elmélyedés vágya. A hit éltető vizétől való felüdülés után való vágyakozás egyre világosabban nyilvánul meg s az orosz intelligencia lelki szomjuságában, amely szinte mohósággal szívja magába Tolsztoj Leo rationalista transscriptiójú evangéliumát. Tolsztoj tanítása nemcsak tetőpontja, de határvonala is ennek a lelki folyamatnak, mert utána, amint Bulgakov mondja, Gorkij-jal elkövetkezik a «csavargó világ, a szociális durvaság» irodalmának diadala. Tolsztoj tanításának és hatásának pszichológiai föltételeit Dosztojevszkij az író, Vasz necov a festő, Szolovjev, a filozofus műveiben találjuk meg.

Ezekről szól a tanulmány.

Dosztojevszkij, akinek még politikai felfogása is teljesen orthodox nemzete s egyéni tragédiája útján jut el a lelki szomjuság azon fokáig, amelyen a gondolkodó embernek okvetlenül felelnie kell a lelkét égető kérdésekre. Szibériai száműzetésében oly nagy hatással van rá az evangélium, hogy arra egész írói működésében minduntalan vissza-visszatér. Hitében nincs meg azonban a dogmatikus értelemben vett szilárdság s így lelke sajátos miszticizmusba téved, amelyet a szenvedés vallásának nevezhetnénk. Lelki tépelődéseiben szinte egyenlőerejű félként küzd Istenben való hitével az atheismus. Bulgakov azzal indokolja ezt a lelki jelenséget, hogy Dosztojevszkij, mint korának embere nem volt süket az atheismus argumentumai iránt s szívébe engedte annak mérgét anélkül, hogy az megmérgezte volna őt. Korának nyugtalan skepticismusa minden munkájában fel-felbukkan, viszont az evangéliumi szellemhez és eszmékhez való ragaszkodásnak igen szép tanúságait is megtaláljuk bennök. Ilyen

pl. a «Bűn és bűnhődés»-ben a Lázár feltámasztásáról szóló evangéliumi szakasz reprodukciója. — Az örökéletben való hitéről is tanúságot tesz a «Hülyé»-ben, az «Ördögösök»-ben viszont kétségei ragadják el. A «Karamazov testvérek»-ben a hit és atheismus mérlege folytonosan az egyensúly határán inog. Semmi ingadozás sincs Dosztojevszkij hitében akkor, amikor a nemzeti és faji öntudat szólal meg benne és népe sajátosságos történelmi hivatásáról beszél. Szerinte az orosz népnek gondviselészerű hivatása az, hogy a «bámuló s rémülő világnak» bemutassa az igazi Krisztust, akit Nyugat eltorzított. Hiszi, hogy az orosz népnek, az élet minden vonatkozásában meg kell testesítenie az igaz kereszténységet, mint a világ új megváltásának egyetlen útját. Ezért van az, hogy a nemzeti nagyságokat sem az uralkodókban, hanem a vallási élet kimagasló egyéniségeiben látja. Dosztojevszkij egyike a világirodalom legérdekesebb s legmélyebben járó nagyjainak, műveinek olvasását azonban mégsem tartjuk mindenkire nézve hasznosnak. A helyzetek perverzítése, a bűnnek szuggesztív erővel való leírása s a víziók miszticizmusa veszedelmes a kevésbbé vértezett lélekre. Vogüe szerint a «Bűn és bűnhődés» olvasása erkölcsi undort okoz s olvasásának hasznos vagy káros voltát olyanformán kell megítélnünk, mint a nyilvánosság előtt tárgyalt perek és kivégzések erkölcsös vagy erkölcstelen voltát.

Vasznecev képein szinte Dosztojevszkij nyugtalan hite van vászonra vetve. Mondhatnók, hogy az ő képei is szeizmografikus ábrázolásai kora lelki vergődésének. Hiába keressük rajtuk az itáliai művészet derűs világát, csupa sötét tónus, mélységes bánat, megkövült szenvedés. Vasznecev Istene mennyei trónjáról a földre szállt s az embereken szomorkodó Isten. Neki is vannak típusai, mint Dosztojevszkijnak s a nemzeti, faji öntudat nála is hatalmasan lobog. Az ő nemzeti szentjei a metafizikai bánat s a pesszimizmusig menő askézis nyelvén is az orosz nemzeti eszmét hirdetik.

Hlinkának a «Zsizni za carja» című operájával, mint az első nemzeti operával a zeneművészetbe is épűgy bevonul az orosz nép, mint Dosztojevszkij regényeibe s az orosz melódia e korban szinte a tragikus stílusig emelkedik.

A filozófiai irodalomban e korban sok figyelemreméltó filozófus keresi az Isten és az emberi lélek harmóniáját. Lopatin, Csicserin, Trubeckoj herczeg és mások, de kivételes helyzeténél és szellemi erejénél fogva Szolovjev a legjellemzőbb kifejezője kora lelki vergődésének. Kortársa a német Hatmannak, akivel együtt járja Hegel és Schopenhauer iskoláját. — Szolovjev szerint a világ-

fejlődés útja a bukott embernek az Istenhez való visszatérése, ezért a keresztény eszme neki is vezérlő csillaga, mint Dosztojevszkijnek és Vasznecoznak. Az orosz nép speciális hivatásában való hitében ő is époly intransigens, mint ezek. A társadalmi szervezkedés alapjául az egyházat jelöli meg s a fejlődés irányvonalaként tüzi ki alapvető tételét: «Vedd ki részedet a lehető mértékben az egyén és az összeség tökéletesedésének munkájából, hogy Isten országa a világban véglegesen kinyilatkozzék». Szerinte három történelmi világ, három kultúra van: az egyéniséget megsemmisítő mohamedán Kelet, a kiélt szocializmusú Nyugat és a szláv világ. E három világ közül szerinte csak a szláv világban van meg minden föltétel, hogy a világ megmentését, a kereszténység átélése, a belső- és külpolitikai viszonylatokba való bevezetése révén előmozdítsa.

Az orosz szellem eme képviselői igazolják Bulgakovnak, illetve elsősorban Dosztojevszkijnek azon megállapítását, hogy az orosz lélek atheismusa inkább a lélek fájdalmas Isten-keresése, mint az ész betegsége.

Oroszország — amint az események mutatják — nem teljesítette nagyjai által hirdetett speciális vallási hivatását s szinte megrendülve látjuk teljesülni benne azokat az apokaliptikus borzalmakat, amelyeket Dosztojevszkij az «Ördögösök»-ben előre megjósolt. Oroszország már a nyomorúság tengeréből csakugyan «felsír régi istenei után», a szenvedés vallása újra fellobog, de meg-megvillan a borús orosz égen egy-egy fénysugár is, amelynek fényénél láthatjuk, hogy az orthodoxia látszólagos fegyelme s a kataklizmát megelőző vallási szélsőségek már nem elégítik ki a lelkek szomjuságát. Háttha az Isten-keresés új útján az orosz nép is rátér az egyedül igaz útra?

A MENNYISÉGTAN-, TERMÉSZETTUDOMÁNYI OSZTÁLY FELOLVASÁSAIBÓL.

Maximális indexű felületek.¹

Szemelvény Sz. Nagy Gyula r. tagnak 1922. évi október 20-án tartott székfoglaló értekezéséből.²

Bevezetés.

Egy felület realitásának rendszámán vagy röviden *rendszámán* a tér olyan egyenesseivel való reális metszéspontok számának maximumát értjük, amelyeknek nem minden pontja tartozik a felülethez. A felület *indexe* pedig a metszéspontok számának minimuma, amelyekben a felületet a tér tetszőleges egyenese metszheti.

Felületen a következőkben csak olyan folytonos, zárt és reális felületet értünk, melynek minden pontjában az érintésponttal folytonosan változó érintősíkjá van s amelynek és bármely érintőkúpjának minden síkmetszete elemi görbe. Elemi görbe olyan görbe, amely végeesszámú konvex ívből áll és minden pontjában az érintésponttal folytonosan változó érintővel bír. Egy ilyen elemi görbének nem lehet egyenes vonaldarabja vagy szögpontja, tartalmazhat azonban egész egyeneseket.

A felületnek olyan zárt, önmagában összefüggő részét, amely az előbbi értelemben maga is felület, felületköpenynek vagy röviden köpenynek nevezzük. Egy felület állhat több köpenyből, amelyek párosak vagy páratlanok aszerint, amint egy egyenes azokat páros vagy páratlan számú pontban találja.

Feltételezzük még, hogy egy köpeny sem pont vagy sík.

¹ Kivonat a szerzőnek «Maximális osztályindexű görbék. Maximális indexű görbék. Maximális indexű felületek» c. 1922. évi október hó 20-án előterjesztett székfoglaló értekezéséből. Minthogy a székfoglaló értekezés I. részének lényeges tartalma időközben a Mathematische Annalen 89. kötete 32—75. és 90. kötete 152—153. oldalain megjelent, azért itt csak a II. résznek, a «Maximális indexű felületek»-nek kivonatára szorítkozunk. Az előbbi két cikket a következőkben *A*, illetve *B* alatt fogjuk idézni.

² Előterjesztette Suták József r. t.

I. Maximális indexű felületek általános tulajdonságai.

1. §. Általános tételek.

A maximális indexű síkgörbék tulajdonságaiból következnek a következő tételek:

I. Egy (n -siktól különböző) n -edrendű felület indexének maximuma $n - 2$.

II. Egy maximális indexű felületnek nincs sem kettős, sem stacionárius érintője.

III. Egy n -edrendű maximális indexű felületet minden érintője és minden olyan egyenes, amely a felület egy uniplanáris vagy kuszpídális pontján keresztülmegy, n pontban találja (feltéve, hogy az az érintő vagy egyenes nem tartozik teljesen a felülethez).

IV. Egy olyan egyenes, amelynek egy n -edrendű maximális indexű felülettel n -nél több közös pontja van, egészen a felületen fekszik. Hasonlóképp egészen a felületen fekszik az az egyenes, amelynek a felülettel legalább három ponttal több közös pontja van, mint egy más egyenesnek.

V. Ha egy maximális indexű felületnek két kuszpídális pontja van, akkor a két pontot összekötő egyenes a felülethez tartozik; ha pedig a felületnek egy kuszpídális vonala van, az csak egyetlen egyenes vonal lehet.

A két kuszpídális ponton átmenő egyenes közelében van ugyanis olyan egyenes, amely négyvel kevesebb pontban találja a felületet. Ha a felületnek egyetlen egyenestől különböző kuszpídális vonala volna, akkor a vonal két-két pontját összekötő ∞^2 egyenes hozzátartoznék a felülethez, ami pedig amiatt a föltétel miatt, hogy a felületnek nincs síkköpenye, lehetetlen.

A IV. tételből következik még a következő:

VI. Egy maximális indexű felület kettősvonalai mind egyenesek. Azok a pontok, amelyekben egy maximális indexű felület köpenyei önmagukat vagy egymást érintik, egész egyeneseket töltenek ki.

Ha P a maximális indexű felület egy görbevonalú kettősvonalának egy közönséges pontja, akkor a kettősvonal p érintője a P -pontban a felületet legalább négy összeeső pontban találja; a p egyenes közelében tehát van olyan egyenes, amelynek a P környezetén kívül ugyanannyi, a P környezetében pedig négyvel kevesebb közös pontja van a felülettel. Ha tehát a felületnek volna egy görbevonalú kettősvonala, akkor e vonal valamennyi

érintője hozzátartoznék a felülethez. Ez azonban lehetetlen, mert ha a kettősvonal síkgörbe volna, akkor a felületnek egy sík köpenye volna, ha pedig a kettősvonal térgörbe volna, akkor a hozzátartozó lefejtethető felület volna egy köpenye a maximális indexű felületnek. Egy lefejtethető felület kettősvonala azonban, miként ismeretes, kuszpídális vonal, amely maximális indexű felületen egyetlen egyenes vonal (V. tétel).

VII. *Egy maximális indexű felület minden síkmetszete, minden köpenye ismét maximális indexű.*

VIII. *A legegyszerűbb maximális indexű felületek a másodrendű felületek. A másodrendű felületek vagy ovaloidok, amelyek végesbe projiciálhatók, vagy kúpfelületek, vagy pedig algebrai torzfelületek. A másodrendű felület összes pontjai mind elliptikus, parabolikus vagy hyperbolikus pontok aszerint, amint a felület ovaloid, kúp vagy torzfelület.*

Ez az utolsó tétel nem annyira közvetlen belátható, mint a többiek. Bizonyítását azért nem adjuk, mert amint utólag tudomásunkra jutott, a tétel az irodalomban már többször is előfordult.¹

2. §. *Ovaloid köpennyel bíró maximális indexű felületek.*

A VI. tételből következik a következő:

IX. *Egy maximális indexű felület egy ovaloid köpenyét egy más köpenye sem metszheti vagy érintheti.*

Egy maximális indexű síkgörbének akárhány ovalisa lehet, miként azt kimutattuk. Maximális indexű felületekre azonban áll a következő tétel:

X. *Egy maximális indexű felületnek legfeljebb egy ovaloid köpenye lehet.*

Tegyük föl, hogy ez a tétel nem igaz, vagyis olyan F maximális indexű felület, amelynek köpenyei közül legalább kettő O_1 és O_2 ovaloid.

Egy pontról akkor mondjuk, hogy az O_1 ovaloidon belül, illetve kívül van, ha belőle az ovaloidhoz nem húzható, illetve húzható érintő egyenes. Ennek megfelelően akkor mondjuk, hogy az O_2 ovaloid az O_1 -n kívül van, ha az O_2 minden pontja O_1 -n kívül van. Az O_1 és O_2 ovaloid vagy egymáson kívül fekszik,

¹ C. Juel: Kgl. Danske Vidensk. Skrifter, 7 Række 1, Nr. 6.; B. P. Haalmeyer: Bijdragen tot de theorie elementaïroppevlakken, Amsterdam 1917; H. Kneser: Math. Ann. Bd. 82. (S. 287—296.)

vagy pedig az egyik a másikon belül fekszik, minthogy közös pontjuk a IX. tétel értelmében nem lehetnek.

Ha az O_1 és O_2 ovaloid egymáson kívül volna, akkor ∞^3 közös érintőjük s így az F felületnek ∞^3 kettősen érintő egyenesek volna, amelyek mind hozzátartoznának az F felülethez. Ez pedig lehetetlen. Hátramarad az az eshetőség, hogy az egyik ovaloidnak, mondjuk az O_1 -nek belsejében fekszik az F felület többi ovaloidja s így az O_2 is.

Legyen σ egy olyan sík, amely O_1 ovaloidot nem metszi s a F felület egy egyenesét sem tartalmazza, akkor a σ által F -ből kimetszett síkgörbének egy érintője sem metszi az O_1 ovaloidot. Ennek a görbének az F mindegyik ovaloidtól különböző köpenyén fekszik legalább egy menete. Ezeknek a köpenyeknek van tehát olyan érintője, amely az O_1 ovaloidot nem metszi. Nem lehet azonban olyan érintője, amely az O_1 -et metszené, mert ha volna, akkor volna olyan is, amely az O_1 -et érintené. Ez az érintő mint kettős érintő hozzátartoznék a F felülethez, s így a O_1 ovaloidnak volna más köpennyel közös pontja, ami a IX. tétellel ellentétben áll.

Ebből következik, hogy az O_1 -et metsző vagy érintő ∞^4 egyenes közül egy sem érintheti a F felület egy ovaloidtól különböző köpenyét, sem pedig hozzá nem tartozhatik. Ezek az egyenesek tehát minden egyes ovaloidtól különböző köpenyt ugyanannyi pontban metszik.

Az O_1 ovaloid egy érintője a III. tétel szerint a F n -edrendű maximális indexű felületet n pontban találja, amelyek közül $n - 2$ az ovaloidoktól különböző köpenyeken van. Egy olyan egyenes, amely az O_1 és O_2 ovaloidokat metszi, a F felületet tehát $n - 2 + 4 = n + 2$ pontban metszi. Minthogy az a ∞^4 egyenes, amely az O_1 és O_2 ovaloidokat egyszerre metszi, nem tartozhatik a F felülethez, azért egy maximális indexű felületnek nem lehet két ovaloid-köpenye.

3. §. Maximális indexű felületek kúpköpenyekkel.

XI. Ha egy maximális indexű felületnek egyik köpenye kúp, akkor valamennyi köpenye — legfeljebb egy ovaloid kivételével — ugyanazon csúcsú kúp.

Ha K az F n -edrendű maximális indexű felületnek egy O csúcsú kúpköpenye, akkor a K minden σ érintő síkja az F felületet csupa egyenesekben találja. A σ sík minden egyenesé érinti az F felületet és így azt n pontban találja (III. tétel).

Ebből következik, hogy a F felületnek a σ síkkal való n -edrendű síkmetszete n egyenesre esik szét.

Ez az n egyenes mind keresztülmegy a C ponton. Ha ugyanis ezek közül a p egyenes nem menne C -n keresztül, akkor a K kúpnak azt az e alkotóját, melyben a σ sík érint, C -től különböző P pontban metszené. Ha K_1 az a felületköpeny, amelyhez a p egyenes tartozik, akkor a K és K_1 köpenyeknek van a P -n keresztülmenő közös egyenese. Ez a közös egyenes vagy minden K -t érintő σ síkban az e alkotó, amelyben a σ sík érint, amikor a K kúp a K_1 köpeny részét képezi, vagy van olyan σ sík, amelyben az a közös egyenes C -n nem megy át, amikor az a σ sík a K kúphoz köteles tartozni. Mindkét eset lehetetlen, tehát a σ síkban fekvő n egyenes C -n mind keresztülmegy.

Messzük a F felületet egy C -n át nem menő s síkkal. Ez a felületet egy G , K kúpját egy Γ és egy tetszőleges K_1 köpenyét G_1 görbében metszi. Ha Q_0 jelenti a G görbének olyan pontjait, amelyekből a Γ görbéhez érintő húzható, akkor az előzők szerint a CQ_0 egyenesek teljesen hozzátartoznak a felülethez. De ugyanilyen ok miatt hozzátartoznak a CQ_1 , CQ_2 , CQ_3 stb. egyenesek is, ha Q_{i+1} a G görbének olyan $Q_0, Q_1, \dots, Q_i$ -től különböző pontjait jelenti, amelyekben a G görbe Q_i pontjaiban érintőegyenese a G görbét még metszik ($i = 1, 2, 3, \dots$).

Ha a G_1 görbe n_1 -edrendű, akkor a rajta levő Q pontokat ($Q_0, Q_1, Q_2, \dots$), amelyekről tudjuk, hogy a CQ egyenesek a K_1 -hez, hozzátartoznak, kiegészíthetjük hasonló tulajdonságú újabb $\bar{Q}$ pontokkal. Ha $\bar{Q}$ -n az s síkban átmegy olyan g egyenes, amely a G_1 görbét $n_1 - 1$ Q pontban találja, akkor a $C\bar{Q}$ egyenes teljesen hozzátartozik a K_1 köpenyhez, mert a Cg sík a K_1 -ből $n_1 - 1$ CQ egyenesen kívül még egy f egyenest metsz ki, amely C -n keresztülmegy. Ha ugyanis az f egyenes C -n nem menne keresztül, akkor n_1 -nél több olyan pontja volna, amelyből a K kúphoz érintő húzható, tehát a Cf sík hozzátartoznék a K_1 köpenyhez.

Ilyen $\bar{Q}$ pontokat tetszőleges számmal szerkeszthetünk a G_1 görbén. Ha Q^* a G_1 görbén Q pontok által alkotott egyik I ívnek egy közöséges belső pontja, akkor a Q^* pont q érintője a G_1 görbét n_1 számú Q pontban találja. Ha a q érintőből kiindulva Q^* körül akármelyik irányban egy e egyenest forgatunk addig, amíg a G_1 -et először érinti Q^* -n kívül, akkor a forgatott egyenes minden helyzetében a görbét n_1 pontban találja. Ha a

Q^* a I iv végpontjaihoz elég közel van, akkor az e egyenesek között találunk olyanokat, amelyek a G_1 görbét csak egy olyan pontban metszik, amelyről még nem tudtuk, hogy az is a Q pontokhoz számítható. Az ilyen pontok a G_1 -en levő I íveket meghosszabbítják.

Ezek alapján be lehet látni, hogy a K_1 köpeny és így a F -nek minden olyan köpenye, amelyet a K kúp egy érintő-síkja metsz C csúcsú kúp. Minthogy egy maximális indexű felületnek csak az ovaloid-köpenye olyan, hogy azt nem minden sík metszi, azért a XI. tétel ezzel be van bizonyítva.

4. §. *Olyan maximális indexű felületekről, amelyekre vonatkozólag a köpenyek indexeinek összege is maximális.*

Ilyen felületekre állanak a következő tételek:

XII. Egy n -edrendű maximális indexű felület köpenyei indexének összege legfeljebb $n-2$. Ha az indexösszeg $n-2$, akkor a felület maximális indexű és legfeljebb egy másodrendű köpenye lehet.

XIII. Egy n -edrendű felület páratlan köpenyei számának maximuma $n-2$ (ha a köpenyek nem síkok). Egy n -edrendű $n-2$ páratlan köpennyel bíró felület maximális indexű és $n-2$ harmadrendű köpennyel bír, amelyeken kívül legfeljebb egy másodrendű köpenye lehet.

XIV. Ha egy n -edrendű felületnek $n-2$ páratlan köpenye van, akkor bármely két páratlan köpeny egy-egy egyenesben metszi egymást. A felületnek tehát $\frac{(n-2)(n-3)}{2}$ kettős egyenesese van, amelyek egy ponton mennek keresztül. Ha a felületnek van páros köpenye, akkor nincs több kettősegyenesese. Lehet azonban még egy kettősegyenesese, ha nincs páros köpenye. Ebben az utolsó kettősegyenesben, amely keresztülmegy a többiek közös pontján, egy páratlan köpeny önmagát metszi. Kivétel csak olyan hatodrendű felületnél fordulhat elő, amelynek négy harmadrendű köpenye páronként egy tetraeder hat élében metszi egymást. Az ilyen hatodrendű felületnek lehet egy ovaloid-köpenye is.

Csak a XIV. tételt bizonyítjuk, az előző kettő könnyen belátható.

Ha az F az az n -edrendű felület, amelynek $K_1, K_2, \dots, K_{n-2}$ a harmadrendű köpenyei, s kívülök a felületnek esetleg van egy másodrendű köpenye, akkor a K_i és K_j köpenyek egymást egyellen e_{ij} egyenesben metszik. Ha ugyanis a metszésvonal

egyetlen egyenestől különböznek, akkor a metszésvonal két tetszőleges pontjának összekötő egyenese hozzátartoznék a felülethez, mert a K_i és K_j köpenyeket 3–3, a többi páratlan köpenyt legalább $n-4$, s így a F felületet legalább $n+2$ pontban találná.

Az $n-2$ páratlan köpeny tehát $\binom{n-2}{2} e_{ij}$ egyenesben metszi egymást, melyek közül mindenik K_i páratlan köpenyen $n-3$ egyenes fekszik. E közül az $n-3$ egyenes közül bármelyik kettőnek van közös pontja. Az e_{ij} és e_{il} egyeneseknek ugyanis van közös pontjuk, mert az e_{ij} egyenesnek a K_i köpenyyel van közös pontja, amely hozzátartozik a K_i és K_l köpenyek közös pontjaihoz és így rajta van az e_{il} egyenesen.

Ebből következik, hogy az az $n-3$ egyenes, amelyben egy K_i páratlan köpenyt a többi $n-3$ páratlan köpeny metszi, vagy egy ponton megy keresztül, vagy egy síkban fekszik. Az első esetben a közös pont rajta van valamennyi páratlan köpenyen s így bármely kettőnek metszésvonala rajta keresztül megy. A második esetben az egy síkban fekvő $n-3$ egyenes egy háromszög oldalaira esik.

Ha ugyanis a K_i harmadrendű köpenyen fekvő és a E_i síkban fekvő $n-3$ e_{ij} egyenes közül 3-nál több olyan egyenes volna, amelyeknek nincs közös vonala, akkor a E_i sík minden egyenese 3-nál több pontban metszené a K_i köpenyt.

Ha tehát egy K_i köpenyen fekvő $n-3$ e_{ij} egyenes nem megy mind ugyanazon ponton keresztül, akkor bármelyik páratlan köpenyen fekvő $n-3$ e_{ij} egyenes háromszöget alkot. Ebből következik, hogy az F n -edrendű felület ($n \geq 6$) K_1, K_2, K_3, K_4 páratlan köpenyei páronként egy tetraeder 6 élében metszik, egymást. De n nem lehet 6-nál nagyobb, mert, ha nagyobb volna akkor volna egy K_5 páratlan köpeny is. Ez a páratlan köpeny az első négyet oly négy egyenesben metszené, amelyek közül a tetraeder éleitől egy sem különbözhetik. E négy egyenes közül volna tehát legalább két olyan, amely ugyanazon tetraedersíkba esnék s így a K_5 köpenynek a K_1, K_2, K_3, K_4 köpenyek közül legalább az egyikkel egynél több közös egyenese volna, ami pedig lehetetlen. Ebből következik, hogy a páratlan köpenyeknek, mihielyt $n \neq 6$, van egy közös pontjuk. Ha két közös pontjuk van, akkor a két ponton átmenő egyenes a felület $(n-2)$ -szeres egyenese.

Ha az F felületnek van páros köpenye, akkor azon az

$\binom{n-2}{2}$ egyenesen kívül, amelyben két-két páratlan köpeny metszi egymást, nincs más kettőspontja, mert ha volna, akkor ezen a kettősponton s a páros köpeny egy tetszőleges pontján átmenő egyenes a felületet legalább $n+2$ pontban találja. Ebből következik, hogy a felület páratlan köpenyein nem lehet kettőspont, ha van páros köpeny. Ha pedig a páros köpenyen van kettőspont, akkor az és vele a többi $n-2$ köpeny is kúp.

Egy páratlan köpenynek lehet kettőspontja, ha a F felületnek nincs páros köpenye. Ha A és B egy vagy két páratlan köpeny kettőspontjai, akkor az AB egyenes teljesen a F felülethez tartozik, mert a felületet n -nél több pontban találja. Ebből következtethető, hogy csak egy páratlan köpenyen lehet kettőspont. Ha egy páratlan köpenynek kettősvonala van, akkor az kettősegyenes, amely a felület valamennyi köpenyét találja és így keresztülmegy azok közös pontján. Egy olyan hatodrendű felületen, amelynek 4 harmadrendű köpenye egy tetraeder 6 élében metszi egymást, egy páratlan köpenynek sem lehet kettős egyenese, mert, ha volna, beleesnék a tetraeder egyik síkjába, de akkor ez a sík hozzátartoznék a felülethez, mert minden egyenese 6-nál több pontban metszené a felületet. Ezzel a XVI. tétel teljesen be van bizonyítva.

5. §. *Olyan n -edrendű maximális indexű felületekről, amelyekre vonatkozólag a köpenyek indexének összege kisebb, mint $n-2$.*

Az ilyen felületekre a maximális indexű síkgörbék tulajdonságai alapján a következő tételek állanak:

XV. *Egy olyan n -edrendű maximális indexű felületnek, amelynek köpenyei $i_1, i_2, \dots, i_r$ indexszel bírnak, r köpenye közül legfeljebb h másodrendű, ha h az*

$$i_1 + i_2 + \dots + i_r + 2h = n, \text{ illetve } 1 \leq h \leq r$$

egyenletnek, illetve egyenlőtlenségnek tesz eleget.

XVI. *Egy n -edrendű maximális indexű felület köpenyei indexének összege legalább $n-2r$, ha r a köpenyek száma.*

XVII. *Egy $2k$ vagy $(2k+1)$ -edrendű maximális indexű felületnek legfeljebb k másodrendű köpenye lehet. Egy k páros köpennyel bíró $2k$ vagy $(2k+1)$ -edrendű maximális indexű felület összes páros köpenyei vagy közös csúcsú másodrendű kúpok, vagy másodrendű torzfelületek. Páratlan rendszám esetén a felületnek*

van még egy harmadrendű köpenye. A felület kettős egyenesének száma $2k(k-1)$ vagy $2(k^2-1)$ aszerint, amint a rendszám páros, illetve páratlan. Páros rendszám esetén két-két páros köpenynek 4-4 közös alkotója van.

Ha ugyanis volna olyan $2k$ vagy $(2k+1)$ -edrendű maximális indexű felület, amelynek k -nál több páros köpenye van, akkor egy olyan sík, amely a felület esetleg föllépő ovaloidját metszi, a felületről egy olyan $2k$ vagy $(2k+1)$ -edrendű maximális indexű görbét metsz ki, amelynek k -nál több páros menete van. Ez azonban lehetetlen.

A felületnek azonban egy ovaloidja sem lehet, mert ha volna, akkor az a sík, amely az ovaloidot nem metszi, a felületről egy legfeljebb $k-1$ másodrendű és — páratlan rendszám esetén — egy harmadrendű menetből álló görbét metszene ki. Ez a görbe nem lehetne $2k$ vagy $(2k+1)$ -edrendű.

II. Maximális indexű felületek előállítás.

6. §. *Olyan maximális indexű felületek előállítása, amelyeknek — legfeljebb egy ovaloid kivételével — minden köpenye kúp.*

Ha egy maximális indexű síkgörbét síkján kívül fekvő pontból projiciálunk, akkor egy maximális indexű kúpfelületet kapunk. Ki fogjuk mutatni, hogy minden $n \geq 2$ rendszámra nézve van olyan maximális indexű felület, amelynek egy ovaloidköpenye van.

Egy olyan n -ed osztályú maximális osztályindexű C síkgörbe, amely egy M ovalisból és annak belsejében fekvő ívpolygonokból áll, akkor is n -ed osztályú és maximális osztályindexű marad, ha az M ovalist elhagyjuk vagy egy olyan ovalissal helyettesítjük, amely az M -et magában foglalja.

A C síkgörbe poláris ábrája egy olyan körre vonatkozólag, amelynek középpontja az M ovalison belül fekszik, tehát akkor is n -edrendű és maximális indexű marad, ha az M ovalisnak megfelelő M_1 ovalist elhagyjuk, vagy egy olyan M_2 ovalissal helyettesítjük, amely az M_1 ovalis belsejében fekszik.

Ha ezt a maximális indexű görbét egy síkján kívüli pontból projiciáljuk, akkor a kapott n -edrendű maximális indexű kúpfelület akkor is n -edrendű és maximális indexű marad, ha az M_1 ovalist projiciáló kúpot elhagyjuk, vagy pedig egy olyan ovaloiddal helyettesítjük, amely ennek a kúpnak belsejében fekszik.

7. §. *Olyan hatodrendű maximális indexű felület előállítás, amelynek négy páratlan köpenye páronként egy tetraeder éleiben metszi egymást.*

Ilyen felületet állít elő homogén x, y, z, t koordinátákban az

$$F_6(x, y, z, t) = x y z t F_2(x, y, z, t) + a_1 y^2 z^2 t^2 + a_2 x^2 z^2 t^2 + a_3 x^2 y^2 t^2 + a_4 x^2 y^2 z^2 = 0$$

egyenlet, ahol az $F_2(x, y, z, t) = 0$ reális koefficiensű egyenlet olyan másodrendű felületet állít elő, amelyet egy koordinátasík sem metsz reális pontokban és az a_1, a_2, a_3, a_4 elég kicsiny pozitív számok. Ha az $F_2 = 0$ reális felületet állít elő, akkor az $F_6 = 0$ felületnek az a_1, a_2, a_3, a_4 pozitív számok elég kicsiny értéke mellett van ovaloidja, ha azonban az $F_2 = 0$ felületnek nincsenek reális pontjai, akkor az $F_6 = 0$ felületnek nincs ovaloidja.

Ezt a következőkép láthatjuk be:

Ha $a_1 = a_2 = a_3 = a_4$, akkor az F_6 felület a koordinátasíkokra és az F_2 másodrendű felületre degenerálódik. A koordinátatetraeder élei ennek a degenerált felületnek kettős egyenesei. Ezek a tetraeder-élek azonban a F_6 felületnek akkor is kettős egyenesei, ha az a_1, a_2, a_3, a_4 számok zérótól különböznek. Ha az egyik a koefficiens, pl. az a_1 zéró felé tart, akkor egy páratlan köpeny az $x = 0$ koordinátasíkhöz közeledik, ha az a_1, a_2, a_3, a_4 számok egyszerre közelednek zéró felé, akkor a F felület a négy koordinátasíkhöz és az F_2 felülethez tart. Ezekből következik, hogy az F_6 felület elegendő kicsiny a_1, a_2, a_3, a_4 érték mellett a kívánt tulajdonságú felületet állítja elő.

Ha az F_6 felületnek van ovaloidja, akkor hatodrendű és maximális indexű marad abban az esetben is, ha ovaloidját elhagyjuk vagy egy olyan ovaloiddal helyettesítjük, amely az első ovaloid belsejében van.

8. §. *Másodrendű torzfelületekből álló maximális indexű felület.*

A XVII. tétel kiegészítésekép kimutatjuk a következő tételt:

XVIII. *Van olyan negyedrendű maximális indexű felület, amely két másodrendű torzfelületből áll.*

Ennek a tételnek hebizonyítása végett szükségünk van egy tételre, amely egy két ovalisból álló 4-ed osztályú maximális osztályindexű görbékre vonatkozik.

Két teljesen egymásonkívül álló végesben fekvő M_1 és M_2

ovális egy 4-ed osztályú maximális osztályindexű görbét állít elő. Az ilyen M_1 és M_2 ovalisnak 4 közös érintője van: t_1, t_2, t_3, t_4 . Ezek közül egy olyan érintőpárt, melyek közül az egyiknek a két ovális ugyanazon, a másiknak pedig ellenkező oldalán fekszik, konjugált érintőpárnak akarunk nevezni.

Ha t_1 és t_2 konjugált érintőpár az M_1 és M_2 ovalisokra vonatkozólag, akkor bármely M ovalisnak, amelynek t_1 és t_2 érintői, az M_1 és M_2 ovalisok közül legalább az egyikkel van még egy pár közös érintője.

A t_1 és t_2 egyenesek ugyanis két szögteret alkotnak, amelyek közül az egyikben fekszik az M_1 és a másikban az M_2 ovalis. E két szögter közül az egyikben fekszik az M ovalis, amelynek tehát a másik szögterben fekvő M_1 vagy M_2 ovalissal még két közös érintője van.

A most kimutatott tételt arra az esetre fogjuk alkalmazni, amikor az M_1 és M_2 ovalisok ellipszisek. Ha az M_1 és M_2 ellipsziseknek egy körre vonatkozólag a poláris ábráját képezzük, akkor olyan N_1 és N_2 kúpszeleteket kapunk, amelyek egy negyedrendű maximális indexű görbét alkotnak. Az N_1 és N_2 négy pontban R_1, R_2, R_3, R_4 pontokban metszik egymást, amelyek közül R_1 és R_2 pontokat konjugált pontpárnak nevezzük az N_1 és N_2 kúpszeletekre vonatkozólag, ha olyan t_1 és t_2 érintőknek felelnek, amelyek az M_1 és M_2 kúpszeletekre vonatkozólag konjugáltak. Az R_1 és R_2 konjugált pontpáron keresztülmenő tetszőleges N kúpszelet tehát az N_1 és N_2 kúpszeletek közül legalább az egyiket még két pontban metszi.

Ha az R_1 illetve R_2 ponton olyan p_1 illetve p_2 térbeli egyenest fektetünk, amelyek egymáshoz viszonyítva kitérőek, akkor ezek az N_1 illetve N_2 kúpszelettel (közös metsző egyenesekkel) egy H_1 illetve H_2 másodrendű torzfelületet határoznak meg. E két torzfelület negyedrendű maximális indexű felületet alkot.

Ennek bebizonyítására elég kimutatnunk, hogy egy olyan egyenesnek, amely a H_1 felületet nem találja, a H_2 -vel okvetlenül van közös pontja.

Ha a p egyenes a H_1 felületet nem metszi, akkor a p, p_1, p_2 kitérő egyenesek egy H másodrendű torzfelületet határoznak meg. Ebből a felületből az N_1 és N_2 kúpszeletek síkja olyan N kúpszeletet metsz ki, amely az R_1 és R_2 pontokon keresztülmeny s emiatt az N_1 és N_2 közül legalább az egyiket még két pontban metszi. Nem metszheti azonban az N_1 -et, mert ha

metszené egy (R_1 - és R_2 -től különböző) R pontban, akkor a H és H_1 felületeknek az a q egyenes, amely az R ponton keresztül-megy és a p_1 és p_2 alkotókat metszi, közös alkotója van. A p egyenes tehát metszené a q -t és így a H_1 -et is. Ebből következik, hogy az N és N_2 kúpszeleteknek négy közös pontja van és a p egyenes vagy metszi a H_2 felületet, vagy hozzátartozik. Ezzel a XVIII. tétel igazolva van.

9. §. *Maximális indexű síkgörbékre vonatkozó segéd-tételek.*

Annak kimutatására, hogy n -edrendű ($n \geq 4$) olyan maximális indexű felületek is vannak, amelyeknek egy köpenye sem kúp, szükségünk van a maximális indexű síkgörbékre vonatkozó következő tételekre :

1. Ha az x és y reális koeficiensű két $n - 2$ -ed fokú formája:

$$(1) \quad \begin{aligned} U_{n-2}(x, y) &\equiv e_1(x, y) \cdot e_2(x, y) \dots e_{n-2}(x, y) \text{ és} \\ \bar{U}_{n-2}(x, y) &\equiv f_1(x, y) \cdot f_2(x, y) \dots f_{n-2}(x, y) \end{aligned}$$

az $x=0$, $y=0$ ponton átmenő $2(n-2)$ reális és egymástól különböző egyenest (e_k , f_k) állít elő és ha az e egyenesek az f egyeneseket egymástól elválasztják és végül ha a

$$W_2(x, y) \equiv f_{n-1}(x, y) \cdot f_n(x, y)$$

reális koeficiensű másodfokú forma az $x=0$, $y=0$ ponton átmenő két tetszőleges f_{n-1} és f_n egyenest állít elő, akkor az

$$(2) \quad U_{n-2}(x, y) \cdot z^2 + \bar{U}_{n-2}(x, y) \cdot W_2(x, y) = 0$$

n -edrendű görbe maximális indexű.

2. Minden $n \geq 2$ rendszámra van olyan p -ed fajú algebrai síkgörbe, amely maximális indexű és olyan $i_1, i_2, \dots, i_p$ pozitív indexű p menetből áll, amelyek csak az $i_1 + i_2 + \dots + i_p = n - 2$ egyenletnek tesznek eleget, különben tetszőlegesek.

Egy ilyen görbét elő lehet állítani egy

$$(3) \quad U_{n-2-2d_1}(x, y) \cdot V_{d_1}^2(x, y) \cdot z^2 + \bar{U}_{n-2-2d_2}(x, y) \cdot \bar{V}_{d_2}^2(x, y) \cdot W_2(x, y) = 0$$

alakú egyenlettel, ahol U_{n-2-2d_1} , $\bar{U}_{n-2-2d_2}$, V_{d_1} , $\bar{V}_{d_2}$, W_2 x és y -nak reális koeficiensű homogén $n-2-2d_1$, $n-2-2d_2$, d_1 , d_2 , illetve másodfokú formái és $p = n-2-d_1-d_2$. A $W_2(x, y)$ definita forma, az U_{n-2-2d_1} , $\bar{U}_{n-2-2d_2}$, V_{d_1} , $\bar{V}_{d_2}$ az O ($x=0$, $y=0$) középpontú sugársorban egymástól mind különböző $n-2-2d_1$ számú e , $n-2-2d_2$ f , d_1 ε , illetve d_2 számú

φ sugarat állítanak oly módon, hogy, ha l e sugársor két egymásra következő két e vagy f sugara közé eső oly sugár, amelynek pontjaiban a (3) egyenlet mindkét tagja ugyanazon előjelű, akkor bizonyos forgásirány mellett az l -ből kiindulva e , f , ε és φ sugarak p csoportra oszlanak. Egy csoport kezdő vagy végső sugara e vagy f sugár (lehet mindkettő e vagy f , vagy egyik e , a másik f), s a közbülső sugarak váltakozva ε és φ sugarak oly módon, hogy egy csoportban e mellett φ vagy f , f mellett ε vagy e sugár állhat. Egy csoport kezdő sugara e vagy f , aszerint, amint az előző csoport végső sugara e vagy f volt.

E két tétel igazsága belátható azoknak a vizsgálatoknak alapján, amelyeket «Sík és térbeli algebrai görbék reális meneteiről» című dolgozatunk¹ 1. §-ban kifejtettünk.

Az 1. segédételben szereplő görbe ugyanis az f_{n-1} és f_n reális egyenesek tetszőleges helyzete mellett $n-2$ páratlan menettel bír, a 2. segédételben szereplő görbe pedig annyi menetből áll, mint amennyi a sugárcsoportok száma. Ha egy sugárcsoporthoz k sugár tartozik, akkor hozzá egy $k-1$ indexű menet tartozik, mert $k-1$ egy indexű menetből származtatható, ha a ε és φ egyeneseket, amelyek a (3) egyenletben négyzetre emelten szerepelnek, két-két hozzájuk szomszédos egyenessel helyettesítjük.

10. §. *Oly n -edrendű maximális indexű felületek előállítás, amelyeknek nincs kúpköpenyük.*

Az előző §-ban foglalt 1. és 2. segédtételek alapján kimondhatjuk a következő tételeket:

XIX. *Ha a reális koefficiensekkel bíró*

$$(4) \quad U_{n-2}(x, y) = 0 \text{ és } \bar{U}_{n-2}(x, y) = 0$$

egyenletek olyan $n-2$, $n-2$ az $x=0$, $y=0$ tengelyen átmenő síkot állítanak elő, amelyek egymást szétválasztják és ha a $W_2(x, y, z) = 0$ reális koefficiensű egyenlet az $x=0$, $y=0$, $z=0$ ponton átmenő olyan két síkot állít elő, amelyeknek metszészvonala az előbbi $2(n-2)$ sík egyikébe sem esik, akkor az

$$(5) \quad U_{n-2}(x, y) \cdot t^2 + \bar{U}_{n-2}(x, y) \cdot W_2(x, y, z) = 0$$

egyenlet maximális indexű n -edrendű felületet állít elő.

¹ Matematikai és Term. tud. Értesítő 33. kötet 544–560. old., Math. Ann. Bd. 77, S. 416–429.

XX. Minden $n \geq 2$ rendszámra van olyan algebrai vagy nem algebrai n -edrendű maximális indexű felület, amelynek egy köpenye sem kúp és köpenyei $i_1, i_2, \dots, i_p$ indexűek, ahol p és az indexek csak a

$$0 < p \leq n - 2, \quad i_1 + i_2 + \dots + i_p = n - 2$$

egyenlőtlenségeknek, illetve egyenletnek eleget tevő tetszőleges pozitív számok.

Ilyen algebrai felületet elő lehet állítani egy

(6) $U_{n-2-2d_1}(x, y) \cdot V_{d_1}^2(x, y) \cdot t^2 + \bar{U}_{n-2-2d_2}(x, y) \cdot \bar{V}_{d_2}^2(x, y) \cdot W_2(x, y, z) = 0$ alakú egyenlettel, ha az U_{n-2-2d_1} , $\bar{U}_{n-2-2d_2}$, V_{d_1} , $\bar{V}_{d_2}$, x és y ép olyan formái, mint a 2. segéd-tételben, $W_2(x, y, z)$ x, y és az explicite előforduló z másodfokú definita formája, amely $z = 0$ mellett a 2. segéd-tételben szereplő W_2 függvény szerepét veszi át

Mindkét tétel könnyen belátható, ha az (5) és (6) egyenlettel előállított n -edrendű felületeket a $z = \alpha x + \beta y$ reális koefficiensű síkokkal metszéshez hozzuk. Az ilyen síkok az 1., illetve 2. segéd-tételek szerint maximális indexű görbéket metszenek ki a két felületből.

Az (5) és (6) felületek nem kúpok. Minthogy az $x = 0$, $y = 0$ tengely $(n - 2)$ -szeres egyenes, azért a két felület racionális, vagyis pontjai két parameter racionális függvényeiképp állíthatók elő.

Hogy a XX. tételnek megfelelő nem algebrai felületek is léteznek, beláthatjuk, ha a tételnek megfelelő olyan F_{n+k} $(n + k)$ -adrendű maximális indexű felületet szerkesztünk, amely $p + 1$, $i_1, i_2, \dots, i_p, i_{p+1}$ indexű köpenyekből áll és az indexek az

$$i_1 + i_2 + \dots + i_p = n - 2, \quad i_{p+1} = k, \quad p \leq n - 2$$

egyenleteknek, illetve egyenlőtlenségnek tesznek eleget, s azután a $(p + 1)$ -dik köpenyt a F_{n+k} felületből eltávolítjuk.

III. Maximális indexű reducibilis és irreducibilis felületek.

11. §. A reducibilitás és irreducibilitás fogalma.

Akkor mondjuk, hogy az F n -edrendű felület reducibilis és az $F_1, F_2, \dots, F_k$, $n_1, n_2, \dots, n_k$ -adrendű felületekre szét-esik, ha $n = n_1 + n_2 + \dots + n_k$ és ha az $F_1, F_2, \dots, F_k$ felületek az F felület minden köpenyét tartalmazzák és mindeniket csak egyszer.

Ha a F felületnek csak egy köpenye van, vagy ha több van ugyan, de a köpenyek semmiféle beosztása mellett sem lesz a F felület reducibilis, akkor a felületet irreducibilisnek nevezzük.

Ez a realitás szempontjából vett reducibilitás és irreducibilitás nem esik össze az algebrai reducibilitás és irreducibilitás fogalmával.

Egy algebrailag irreducibilis algebrai felület realitás szempontjából lehet reducibilis és megfordítva: egy realitás szempontjából irreducibilis algebrai felület lehet algebrailag reducibilis.

Könnyen belátható a következő tétel:

XXI. *Ha egy maximális indexű felület reducibilis, akkor azok a felületek, amelyekre szétesik, szintén maximális indexűek.* Nem nehéz igazolni a következő tételt sem:

XXII. *Egy maximális indexű felület irreducibilitásának szükséges és elégséges feltétele az, hogy köpenyei indexének összege a felület indexével egyenlő legyen.*

Ha i jelöli a F n -edrendű r köpenyből álló maximális indexű felület indexét, $n_1, n_2, \dots, n_r$, illetve $i_1, i_2, \dots, i_r$ a felület $F_1, F_2, \dots, F_r$ köpenyének rendszámát, illetve indexét, akkor reducibilitás esetén közvetlenül igazolható az

$$i > i_1 + i_2 + \dots + i_r$$

egyenlőtlenség. Csak azt kell igazolnunk, hogy mihelyt

$$(7) \quad i = i_1 + i_2 + \dots + i_r + 2h, \quad h > 0,$$

a F felület reducibilis és $h + 1$ irreducibilis felületre esik szét.

Ha az E sík a F felület mindenik köpenyét metszi és a felület egy egyenesét tartalmazza, akkor a $F_1, F_2, \dots, F_r$ köpenyekből $C_1, C_2, \dots, C_r$ görbéket metsz ki, amelyeknek rendszámai és indexei a köpenyek rendszámával és indexével megegyeznek (VII. tétel). Ezek a görbék több menetből is állhatnak. Az a C n -edrendű maximális indexű görbe, amelyet a E sík metsz ki a F felületből, a $C_1, C_2, \dots, C_r$ görbékre vonatkozólag $h + 1$ relativ irreducibilis $G_1, G_2, \dots, G_{h+1}$ görbére esik szét a (7) egyenlet miatt.¹ Ha ezeknek a görbéknek rendszámai $m_1, m_2, \dots, m_{h+1}$, akkor $n = m_1 + m_2 + \dots + m_{h+1}$. Ha $\bar{F}_i$ ($i = 1, 2, \dots, h + 1$) jelöli azt a felületet, amely a F azon köpenyeiből áll, amelyekből a E sík a G_i görbét kimetszi, akkor annak rendszáma is m_i .

¹ L. A 71–72. old.

Ebből következik, hogy a F felület a $\bar{F}_1, \bar{F}_2, \dots, \bar{F}_{h+1}$ irreducibilis felületekre esik szét. Ezzel a XXII. tétel igazolva van. Ebből következnek a következő tételek:

XXIII. *Annak szükséges és elégséges feltétele, hogy egy maximális indexű felület reducibilis legyen, az, hogy a felület indexe nagyobb legyen a köpenyek indexének összegénél. Ha a felület indexe $2h$ -val nagyobb köpenyei indexének összegénél, akkor a felület $h+1$ irreducibilis felületre esik szét.*

XXIV. *Ha egy realitás szempontjából irreducibilis algebrai felület realitási és algebrai rendszáma megegyezik, akkor a felület algebrailag is irreducibilis.*

XXV. *Ha egy algebrailag reducibilis algebrai felület realitási és algebrai rendszáma megegyezik, akkor a felület realitás szempontjából is reducibilis.*

Az átöröklés néhány kérdésének vonatkozása a dermatológiához.

Kivonat Poór Ferenc r. tagnak 1924 október hó 17-én előadott székfoglaló értekezéséből.

A törvényszerű fejlődéssel szemben áll a fejlődés rendellenessége. Ez utóbbinak forrásai lehetnek 1. a két szülői *chromosoma*-ból, az átörökíthető tulajdonságok hordozójából keletkezett *csiraplasma*-ban rejtőző öröklési egységek (az ú. n. *determinans*-ok, *gen*-ek, *id*-ek); 2. a csiraplasmát, illetve a magzatot fejlődése közben ért *külső* körülmények, részleteikben fel sem ismerhető ártalmak hatása. Az öröklés ténye a két szülői csirasejt, a hímesira- és a petesejt *chromosoma*-jának egyesülésével befejeződván, ami így adódik az az illető szervezetnek az *idio*- vagy *genotypus*-a, holott a fejlődés közben a szervezetet ért *külső* hatások az ú. n. *paravariatio*-k révén az egyen *paratypus*-át alkotják meg. Az *idio*- és a *paratypus* *összessége* minden egyes szervezet sajátos alkata, a *phaenotypus*.

A fejlődési rendellenességek jelentkezhetnek oly mérvben, hogy az új szervezet életét lehetetlenné teszik s ez esetben a magzatnak már a méhben való elhalását és ellökődését okozzák. Lehetnek olyanok, melyek csupán az életnek bizonyos későbbi szakában nyilvánulnak s ekkor egyenesen végzetes vagy kedvezőbb esetben az életműködést csupán zavaró, esetleg azt alig vagy semmiképen sem befolyásoló eltéréseket, *dystrophia*-kat okoznak.

Az elődöktől átörökölt tulajdonságok már a csiraplasma-ban ugyanazon, enyhült vagy fokozott arányú potenciában ott lappanghatnak, noha ezek a kóros tulajdonságok a szülőknél *elfödtek* (= *recessiv* tulajdonságok) maradhatnak és a szülők épnek látszanak, azonban az ivadéknál fokozódva, illetve a gátló tevékenységek gyöngülésével, szemmel látható elváltozások, *dystrophiák* okaivá válhatnak. Ekként magyarázhatók azok a családi (pl. testvéreknél jelentkező) fejlődési rendellenességek, ahol maguknál a szülőknél a manifest jelenségek hiányoznak (pl. az *ichthyosis*). De az örökölt tulajdonság sem nyilvánul feltétlenül mindenegyes azonos csiraplasma-ból származó ivadéknál, tehát testvéreknél sem egyformán, mert *idioplasmában teljesen egyező egyének tulajdonságaikban*

felette eltérhetnek egymástól. Legközönségesebb példa erre, hogy testvéreknek egymástól teljesen különböző hajszíneződése lehet, sőt az *egyszer uralkodóvá vált tulajdonság sem marad mindig változatlanul az egyén egész további életén keresztül, hanem uralkodóvá válhatnak az előbb elfödött tulajdonságok is,* ami megmagyarázza azokat a kóros jelenségeket, melyek az élet kezdetén vagy egy részén elfödöttek, de az élet későbbi folyamán előtérbe lépnek, noha nem szerzett tulajdonságok következményei, hanem az idioplasma variációi (= *idiokinesis*, azaz az öröklési anyag dominantíájának *utólagos* változása). Physiologiai példa erre a búr-hottentotta korcsok hajzatának viselkedése, mely Baur szerint a gyermekkorban a szőke búr, később a barna hottentotta-típussal egyezik.

Keletkezhetik az idioplasma-ban olyan variáció is, mely a sejteket s ezzel a szervezetet egészében vagy részleteiben fejlődése közben oly irányba tereli, mely az elődöktől teljesen elütő tulajdonságban nyilvánul (= *idiovariatio* törvénye). Ezt látjuk pl. a *xeroderma pigmentosum*-nál, ahol, noha a betegség nyilvánvalóan a szülői chromosoma hibás alakulásának eredménye, az elődök sorában a kórkép mégsem fordult elő sohasem s elő sem fordulhatott, hisz ez a mindenkor a korai gyermekkorban kifejlődő betegség *mindig* előbb viszi halálba az egyént, mielőtt ivarérettségét elérve chromosoma-ja folytonosságát biztosíthatta volna. Idiovariációként értelmezzük részünkről a Darier-féle betegséget, a *hyperkeratosis generalisata congenitalis*-t, az *aplasia pilorum intermittens*-t, a *naevus*-ok tetemes részét (mert másik része valószínűleg csupán a magzati életben történő lefűződés eredménye), a *miliun*-ot stb. Az öröklés a felsorolt kórképeknél *oly sajátlagos formákban nyilvánul, melyek ugyan más okból nem fejlődhetnének ki, azonban e kórképek az elődöknél teljesen hiányoznak.*

Az öröklési anomáliák egy másik csoportjánál épen ellenkezően a kóros tulajdonságoknak az elődökével egyező domináló voltával találkozunk. Így a *dystrophia ballosa hereditaria*-nál, a *poliosis*-nál, a *keratoma palmare et plantar her.*-nál („mal de Meleda“-typus), a *hypotrichosis alopeciaszerű* nyilvánulásánál stb. Ezeknél az elváltozásoknál az *átöröklés legtisztább, azaz az elődöknél előfordult formákkal egyező nyilvánulását, a kórképnek mintegy megismétlődését látjuk,* noha a jelenségek az egyes családtagokon különböző mérvben, kiterjedésben nyilvánulnak. Az átöröklésnek ez a módja nincs nemhez kötve, viszont előfordul, hogy az utódok egyes egyedein a kóros tulajdonság elfödöttmarad,

nem nyilvánul, de ennek leszármazóinál ismét jelentkezhetik, azonban egyes ágaknál teljesen ki is aludhatik, még mint recessív tulajdonság is.

De lehet az átöröklés nemhez kötött is, amint a haemophilia-nál látjuk, ahol a férfi utódokra és pedig kizárólag csak azokra mindig a bántalomtól mentes, nem vérző anya viszi azt át. Másik hasonló anomália a színvaktság, amely az anyáról rendszeren a fiúgyermekére száll. Nem oly szigorúan nemhez kötött, de az egyik nemnél előszeretettel jelentkező bőrbántalmak a porokeratosis, a hydroa aestivale túlnyomóan a férfinemnél észlelhetők.

A dermatologia körébe tartozó azokon a dystrophia-kon kívül, melyeknek közvetlen feltétele a bőr különböző szöveteiben rejlik, vagy amelyeknek feltétele a bőrszervnek világrahozott csökkent-értékűsége, a fejlődési rendellenességek vonatkozhatnak a szervezet egészére s ekkor az egyén hibás *constitutio*-ját s vele bizonyos betegségekre való különös hajlamosságát, illetve az illető szervezet sajátosan megváltozott reakciós módját okozhatják. A betegségre való alkati készségnek, melyet szinte fátumszerűen nyomon követ előbb-utóbb a betegség, egyezése a vérrokonságban felette gyakori s forrása az egyező chromosoma-val könnyen magyarázható. A szervezetnek az idioplasmából eredő hibás alakulása a diathesis-ek egy nagy részének (Czerny-féle exs. diathesis, status thymico-lymphaticus) is az alapja. A diathesisek azután egyéb szervek, rendszerek anomáliái mellett, nem csupán a bőr normális állapotát, anyagsere és vérellátási viszonyait befolyásolják kórosan, hanem azt sensibilizálhatják, reakciós képességeit, módjait megváltoztathatják, fokozhatják s ekként előkészítik különböző bőrbántalmak (ekzema, intertrigo, urticaria, strophulus, prurigo) jelentkezésére. Betegségre való örökölt alkati készséggel véljük egyéb, még ismeretlen tényezők mellett, magyarázhatni a psoriasis létrejöttét is. A betegségre való készség feltételeit teremthetik meg a csiraplasmából eredő oly tulajdonságok is, melyek a szervezet orgánumainak egymás működését ellensúlyozó korrelatív viszonyainak kóros módosulásában (kóros belső elválasztás) gyökereznek s a sejtek életműködését téves irányba terelve, az egyes szövetelemeknek kóros szaporodását, fogyását, sorvadását vagy elfajulását idézhetik elő (xeroderma pigmentosum).

A fejlődési rendellenességek, amennyiben a méhenbelüli életben keletkeznek, világrahozottak, de jelentkezhetnek a későbbi méhenkívüli élet folyamán is, nem egyszer csupán évek, évtizedek múlva. A pathológusoknak egy része régi szokás alapján nézetünk

szerint túlmereven különbözteti meg azokat az anomáliákat, melyeket a magzat születésekor már láthatóan magával hoz, azoktól, melyek csupán későbbben fejlődnek ki, noha ugyancsak az idiovariatio alapján, holott a *fejlődés menetében nincs megállás* s az az élő szervezetnél a biologia törvényeinek megfelelően folytonos progresszivitást mutat a teljes kifejlődésig s akkor sem áll meg, hanem folytatódik a visszafejlődésben („negatív fejlődés“) a szervezet egész további életén keresztül.

A fejlődés rendellenességei közé tartozik az *atavismus* is, értve alatta bizonyos, az emberi nemből már réges-régen kiveszett őstulajdonságoknak a késői utódnál újra való jelentkezését. A dermatológiában példa erre a *polythelia* és a *mongolfolt*. Az *atavismus a legkétségtelenebb bizonyítéka annak, hogy bizonyos tulajdonságok, melyek nemzedékek hosszú során át nem nyilvánultak, ezzel még nem vesztek ki az idioplasmából, hanem mint elfödött tulajdonságok hosszú nemzedékeken keresztül ott lappanghatnak, hogy a késői utódnál, ha durványos alakban is, ismét előtérbe lépjenek.*

A kóros irányba terelt örökölt variációk, azaz a fejlődési rendellenességek következtében létrejövő bőrelváltozásokat mi részünkről két főcsoportba, t. i. 1. a szerkezet; 2. a működés eltéréseinek csoportjaiba foglaljuk.

A *szerkezeti eltéréseknél* a kórképeket magukból kifejlesztő sejtcsoportok sajátos, az életnek kezdetén vagy csupán a későbbi életkorban (esetleg bizonyos körülmények között) nyilvánuló potenciát hoznak csiraanomáliaként magukkal. Hogy a sejteknek e viselkedése nem pusztá hypothesis, azt physiologiai érvekkel is támogathatjuk, hisz csak az állandó fogak vagy a szőrzet, nőknél az emlő későbbi fejlődésére kell utalnunk mint oly folyamatokra, hol ugyancsak a sejteknek az idioplasmából eredő s a későbbi életszakaszban nyilvánuló potenciája szerepel. A szerkezeti eltérések lehetnek 1. általánosak; 2. részlegesek. Az általánosak többnyire állandók, melyeknek fokozódása vagy enyhülése ugyan időnkint bekövetkezhetik, de teljes és végleges eltűnésük nem várható (pl. az *ichthyosis*). A részlegesek túlnyomó része (pl. az anyajegy) távolról sem stabil képlet, melyet az egyén mint anatómiai elváltozást a magzati életből magával hozva változatlanul visel egész életén keresztül, hanem az ép sejtek tevékenységétől elütő fejlődés alapján többnyire lassú vagy gyorsabb progressziónak van alávetve.

A *működési eltérések* akkor jönnek létre, midőn szerkeze-

tükben épnek látszó sejtcsoportokból hiányzik az a képesség, hogy megfelelő ingerekre a szokásos és szabályos reakcióval válaszoljanak. Példa erre az *albinismus*, melynél ép szerkezetű sejtek képtelenek pigmentet termelni, továbbá a *dystrophia bullosa hereditaria*, melynél szerkezetükben ép vérerek túlérzékenysége van jelen, a világrahozott *körömhijjasság* (anonychia), hol a sejtek szerkezete normális, de körömanyagot képtelenek termelni.

A SZENT ISTVÁN AKADÉMIA TAGJAI.

Elnök: Gr. Apponyi Albert.

Másodelnök: Székely István.

Főtitkár: Reiner János.

Igazgató-tanács.

A Szent-István-Társulat részéről: A Szent István Akadémia részéről:

Mihályfi Ákos
Túri Béla
Erdősi Károly
Moldoványi Gyula
Simon Ignác
Gr. Zichy János.

Elnök
Másodelnök
Főtitkár
Csernoch János
Br. Forster Gyula
Rejtő Sándor
Szinnyei József
Zubriczky Aladár.

A támogatók közül választott tagok:

Boromissza Tibor
Herceg Eszterházy Pál.

Szilvek Lajos
Gr. Wenckheim Sándor.

Tiszteleti és rendes tagok.

I. Hittudományi és bölcséleti osztály.

Osztályelnök: Mihályfi Ákos.

Osztálytitkár: Schütz Antal.

Tiszteleti tagok:

Prohászka Ottokár

Csernoch János.

Rendes tagok:

Breznay Béla
Kiss János
Nemes Imre
Répássy János
Tomcsányi Lajos
Ilovag Petrovác József
Tokody Ödön
Székely István

Mihályfi Ákos
Walter Gyula
Kereszty Géza
Kozáry Gyula
Margalits Ede
Pisztér Imre
Szilvek Lajos
Fischer-Colbrie Ágoston

Mázy Engelbert
 Rézbányai József
 Zelliger Vilmos
 Huber Lipót
 Klinda Teofil
 Zubriczky Aladár
 Csárszky István
 Werdenich Endre
 Kmoskó Mihály
 Strommer Viktorin
 Schütz Antal
 Schermann Egyed
 Hanauer A. István
 Bangha Béla
 Wolkenberg Alajos

Bitter Illés
 Madarász István
 Trikál József
 Hám Antal
 Pataky Arnold
 Vass József
 Scheffler János
 Martin Aurél
 Horváth Sándor
 Szentiványi Róbert
 Hajós József
 Babura László
 Magdics Ignác
 Tóth Tihamér
 Tower Vilmos.

II. Történelem-, jog- és társadalomtudományok osztálya.

Osztályelnök: Concha Győző.

Osztálytitkár: Hóman Bálint.

Tiszteleti tagok:

Br. Forster Gyula

Concha Győző.

Rendes tagok:¹

Balits Lajos
 Kazaly Imre
 Karácsonyi János
 Szentkláray Jenő
 Timon Ákos
 Novák Lajos
 Márki Sándor
 Dedek Crescens Lajos
 Kollányi Ferenc
 Bőhm János
 Baróti Lajos
 Reiner János
 Zelliger Alajos
 Áldásy Antal

Lőrincz Gyula
 Notter Antal
 Ujházy László
 Horn Emil
 Gr. Mailáth József
 Mohl Adolf
 Matunák Mihály
 Erdélyi László
 Hanuy Ferenc
 Túri Béla
 Ernszt Sándor
 Lukcsics József
 Angyal Pál
 Németh Ambrus

¹ Tuka Béla megválasztott tag megszállott területen tartózkodik, ezért megválasztásának elfogadása tekintetében nem nyilatkozhatott.

Iványi Béla
 Dóry Ferenc
 Chobot Ferenc
 Szendrey János
 Magyary Géza
 Király János
 Kiss Albin
 Hóman Bálint
 Balanyi György
 Balás Károly

Sipos István
 Holub József
 Heller Farkas
 Erdélyi Aladár
 Kenéz Béla
 Lukinich Imre
 Bajza József
 Patek Ferenc
 Pethő Sándor.

III. Nyelvtudományi- és szépirodalmi osztály.

Osztályelnök : Négyesy László.

Osztálytitkár: Vargha Damján.

Tiszteleti tagok:

Gr. Apponyi Albert

Berzeviczy Albert.

Rendes tagok:

Pályi Ede
 Rada István
 Zoltvány Irén
 Csicsáky Imre
 Felsmann József
 Szmidá Viktor
 Hellebrandt Árpád
 Huszka József
 Körösi Albin
 Lévai Mihály
 Bartha József
 Divald Kornél
 Bán Aladár
 Kincs István
 Kontor Elek
 Sziklay János
 Demény Dezső
 Hermann Antal
 Erdősi Károly
 Auer István
 Szinnyei József
 Vargha Damján

Négyesy László
 Gr. Vay Péter
 Angyal Ármánd
 Viszota Gyula
 Széman István
 Láng Nándor
 Járossy Dezső
 Gulyás Pál
 Pintér Jenő
 Perényi József
 Horger Antal
 Várdai Béla
 Gerevich Tibor
 Sik Sándor
 Szinnyey Ferenc
 Zlinszky Aladár
 Harsányi Lajos
 Alszeghy Zsolt
 Klemm Antal
 Voinovich Géza
 Sajó Sándor.

IV. Mennyiségtan- és természettudományi osztály.

Osztályelnök: Schafarzik Ferenc. Osztálytitkár: Papp Károly.

*Tiszteleti tagok.**Rendes tagok:*

Fényi Gyula
Tóth Mike
Suták József
Székely Károly
Károly Irén
Rejtő Sándor
Szarvasy Imre
Plósz Béla
Sárközy Pál
Vörös Cyrill
Szabó Zoltán
Grosschmid Lajos
Rybár István
Schafarzik Ferenc
Tangl Károly
Gróh Gyula
Szökefalvi Nagy Gyula
Papp Károly
Wodetzky József

Marek József
Hutyra Ferenc
Farkas Géza
Toborffy Zoltán
Anderko Aurél
Horusitzky Henrik
László Gábor
Bognár Cecil
Aujeszky Aladár
Sigmond Elek
Poór Ferenc
Entz Géza
Heim Pál
Marosi Arnold
Hüllt Dezső
Oltay Károly
Ifj. Rejtő Sándor
Schilberszky Károly.

A SZENT ISTVÁN AKADÉMIA JEGYZŐKÖNYVEI.

Az I. osztálynak első felolvasó-ülése.

1924. évi január hó 25-én.

Jelen vannak Mihályfi Ákos osztályelnök elnökele alatt: Babura László, Madarász István, Pataky Arnold, Székely István m. eln. r. tagok. — Más osztályokból: Reiner János ft., ifj. Rcjtő Sándor, Sziklay János, Vargha Damján o. t., Várdai Béla r. tagok. Jegyző: Schütz Antal osztálytitkár.

Iványi Béla vendég előadása: Törzs- és népképződés a bibliai semitáknál.

Az II. osztálynak első felolvasó-ülése.

1924. évi február hó 1-én.

Jelen vannak az akadályozott osztályelnök helyett br. Forster Gyula t. tag elnöklésével: Bajza József, Balanyi György, Holub József, Mihályfi Ákos o. e., Novák Lajos, Patek Ferenc, Reiner János ft., Siposs István r. tagok. — Más osztályokból: Madarász István, Mihályfi Ákos o. e., Székely István m. eln. r. tagok. Jegyző: Hóman Bálint osztálytitkár.

Siposs István r. tag székfoglalója: Az új egyházi törvénykönyv büntetőjoga s a modern büntető kódexek.

Az elnökhelyettes előadót székfoglalója alkalmából melegen üdvözlí.

Első rendkívüli együttes-ülés.

1924. évi február hó 8-án.

Jelen vannak Székely István m. elnök elnöklésével: Balanyi György, Bán Aladár, Döry Ferenc, Gulyás Pál, gr. Mailáth József, Mihályfi Ákos o. e., Papp Károly o. t., Pataky Arnold, Pintér Jenő, Schütz Antal o. t., Sík Sándor, Szabó Zoltán, Szémán István, Szinnyi Ferenc, Timon Ákos, Vargha Damján o. t., Várdai Béla, Viszota Gyula, Voinovich Géza, Wodetzky József r. tagok. Jegyző: Reiner János főtítkár.

1. A főtítkár bemutatja Áldásy Antal r. tagnak bírálati jelentését Várady L. Árpádnak «Lonovits küldetése Rómában» című munkájáról, melyhez Reiner János hozzájárul s amellyel a munka kiadását melegen ajánlják. Az együttes-ülés a jelentés alapján — a munka kiadását elhatározza.

2. A főtítkár javaslatára Döry Ferenc és Gulyás Pál r. tagok hozzászólása után az Ügyrend 25. §-ának az ajánlottak életrajzi adataira vonatkozó rendelkezését az együttes-ülés — olykép módosítja, hogy a rendes tag ajánlása az ajánlottnak lehetőleg rövid életrajzi adataival (többi változatlan) felszerelve nyújtandó be.

3. Gulyás Pál ajánlatára az együttes-ülés az Ügyrend 62. § 1. bekezdésében azt a rendelkezést, hogy az osztályok elnökének engedelmével vendégek is olvashatnak fel, olykép módosítja, hogy az osztályok engedélyével vendégek is felolvashatnak; s a § 2. bekezdését pedig olykép módosítja, hogy vendégek által tartandó előadásokra két osztálytag indokolt ajánlatára az illető osztály ad engedélyt.

4. Gr. Wenckheim Sándor megköszöni az Igazgatótanács tagjává történt megválasztását. — Tudomásul szolgál.

5. Főtítkár bejelenti, hogy gr. Wenckheim Sándor adományának eredetileg alapítványul rendelt részét, ötmillió koronát, az Akadémia szabad rendelkezésére engedi át. Az együttes-ülés — örömmel fogadja ezt az intézkedést.

6. Meghívó: A Korvin Mátyás Magyar-Olasz Tudományos, Irodalmi, Művészeti és Társadalmi Egyesületnek 1924. jan. 22. tartott nyilvános felolvasó-ülésére, amelyen az elnök és az Akadémia több tagja vett részt; a M. Tud. Akadémiának 1924 január 28-án Fejérváradány László emlékeztetőre tartott összes-ülésére, amelyen az Akadémia számos tagja vett részt. — Tudomásul szolgál.

7. Könyvadomány: A M. Kir. Ferenc József Tudományegyetem megküldi az egyetem 1921/22. évi aktáinak I—II. füzetét. Szeged, 1923. — Köszönettel fogadtatik.

8. Az elnök jelen jegyzőkönyv hitelesítésére gr. Mailáth József és Mihályfi Ákos o. e., r. tagokat kéri fel.

Ezt követi

A III. osztálynak első felolvasó-ülése.

Az elnök akadályozva lévén, Viszota Gyula r. tag elnököl. Jelen vannak az együttes-ülésen jelen volt tagok. Jegyző: Vargha Damján osztálytitkár.

1. Szinnyi Ferenc r. t.-től: «Csató Pál novellái». — «Első társadalmi regényünk forrása.» (Irodalomtört. tanulmány.)

2. Bán Atadár r. t.-től: «Mutatványok az eszt költészetből.» (Műfordítás.)

3. Gopcsa László vendégtől: «Gárdonyi tanítói munkássága».

A IV. osztály első felolvasó-ülése.

1924. évi február hó 22-én.

Jelen vannak: Schafarzki Ferenc o. e. elnökle alatt: Aujeszky Aladár, Horusiczky Henrik, Hutya Ferenc, Hüttl Dezső, Oltag Károly, 'Sigmond Elek, Suták József, Szarvasy Imre, Vörös Cyrill, Wodetzky József r. tagok. — Más osztályokból: Heller Farkas, Reiner János ft., Székely István m. eln., Sziklay János, Vargha Damján o. t., r. tagok. Jegyző: Papp Károly.

1. 'Sigmond Elek r. tag: A tervezett mélybégvási Duna—Tisza-csatorna mentén elterülő szikesföldek hasznosítása. Székfoglaló értekezés.

2. Wodetzky József r. tag: Megjegyzés Newton-törvényének érvényességi határához.

3. Gimesi Nándor vendég: A kolloidszűrők elmélete és alkalmazásuk a botanikában.

Elnök a következő szavakkal üdvözlöi 'Sigmond Eleket, a székét elfoglaló rendes tagot:

Üdvözlöm 'Sigmond Elek igen tiszt. tagtársunkat az elhangzott és közgazdasági vonatkozásaiban nagybecsű székfoglalója alkalmából! Amint ebből az értekezéséből is kitetszik, 'Sigmond kifejezetten a gazdasági kémiai ipar tudományos művelője. 'Sigmond, ki mint egy régi erdélyi kath. család sarja, 1873-ban Kolozsvárott született, az alsóbb és középfokú iskolák befejezése után kémiai kiképeztetését a budapesti Kir. József-Műegyetemen szerezte, a doktori oklevelet pedig 1898-ban a budapesti tud. Egyetemen szerezte.

Ezután Magyaróvárra vonult, ahol 1899-től 1905-ig, tehát hat éven át az Országos Növénytermelési Kísérleti Állomáson működött. 1906—7-ben pedig a kir. József-Műegyetem küldötte ki 'Sigmondot kétévi tanulmányútra, hogy ezalatt részint Európa, részint pedig az Egyesült-Államokban a mezőgazdasági kémiai ipar állását és fejlődését tanulmányozza. 1908-ban műegyetemi tanárrá neveztetett ki s az újonnan felállított mezőgazdasági kémiai tanszék megszervezésére és ellátásával bízott meg.

Azóta számos talajtani, a talaj okszerű trágyázására és a kultúrnövények táplálására vonatkozó értekezése jelent meg, azonfelül pedig élénken vett részt a Nemzetközi Talajvizsgáló Bizottság munkálkodásában is, amelynek különben 1910 óta megválasztott elnöke. 1923-ban jelent meg 'Sigmond-tól a pályadíjjal koszorúzott és a M. Tud. Akadémia által kiadott műve A hazai szikesek és megjavítási módjaik címén, amelyben mintegy 20 évi lankadatlan munkával szerzett tapasztalatai össze vannak foglalva.

Midőn a Szent István Akadémia '*Sigmond Elek*-et 1922-ben egyhangulag rendes tagjai közé választotta, elismerését óhajtotta kifejezni szigorúan tudományos működéséért. *Munkálkodása úttörő, irányítató és összefoglaló*, valamint figyelemreméltó még abból a szempontból is, hogy *iskolát teremtett* és a fiatalabb generációt a mezőgazdasági kémia művelésébe bevezette.

Amidőn tehát '*Sigmond Elek* igen tisztelt munkatársunkat a mai napon megtartott székfoglaló előadása alapján ezennel a *Szent István Akadémia rendes tagjává* elismerem, egyszersmind azon való örömemnek is adok kifejezést, hogy a Szent István Akadémia '*Sigmond Elek*-ben egy igen értékes munkaeőrt nyert, akitől a jövőben még sok és hasznos munkát várhat.

Első rendes együttes-ülés.

1924. évi február hó 29-én.

Jelen vannak : Székely István másodelnök — az országos ügyben akadályozott elnök távollétében — mint elnök, Angyal Pál, Alszegey Zsolt, Auer István, Aujeszky Aladár, Balanyi György, Döry Ferenc, Erdősi Károly, Gulyás Pál, Hóman Bálint o. t., Horusiczky Henrik, Hüttl Dezső, Király János, Kiss János, Lőrincz Gyula, Lukinics Imre, Madarász István, gr. Mailáth József, Mihályfi Ákos o. e., Négyesy László o. e., Pataky Arnold, Perényi József, Schütz Antal o. t., Sík Sándor, Suták József, Széman István, Szinnyi Ferenc, Tangl Károly, Timon Ákos, Toborffy Zoltán, Trikál József, Túri Béla, Vargha Damján o. t., Várdai Béla, Viszota Gyula, Vörös Cyrill, Wodetzky József, Zlinszky Aladár, Zubriczky Aladár. Jegyző : Reiner János főtitkár.

1. Az elnök zárt tagválasztó ülést rendel el.

2. A főtitkár a zárt ülésben bemutatja az osztályok tagjelöléseiről beérkezett jelentéseket.

Az I. osztály rendes tagnak jelöli :

Kis-Erős Ferencet egyhangulag ;
Magdits Ignácot egyhangulag ;
Tóth Tihamért 8 szavazattal 1 ellen ;
Tower Vilmost 6 szavazattal 3 ellen.

A II. osztály rendes tagnak jelöli :

Pethő Sándort 8 szavazattal 1 nem és 1 üres szavazat ellen.

A III. osztály rendes tagnak jelöli :

Sajó Sándort 11 szavazattal 2 ellen.

3. Elnök tagválasztás céljából elrendeli a titkos szavazást.

4. Elnök a beadott szavazatlapon alapján megállapítja a szavazás eredményét s ez alapon — megválasztottnak jelenti ki rendes tagnak :

Az I. osztályban :

Magdics Ignácot 32 szavazattal 6 ellen ;
Tóth Tihamért 28 szavazattal 10 ellen ;
Tower Vilmost 28 szavazattal 10 ellen.

A II. osztályban :

Pethő Sándort 32 szavazattal 6 ellen.

A III. osztályban :

Sajó Sándort 36 szavazattal 2 ellen.

5. Elnök megnyitja a nyilvános ülést.

6. Főtitkár bejelenti, hogy a Fraknoi-nagyjutalom bírálóiul az I. osztály Babura László, Madarász István és Pataky Arnold r. tagokat, a II. osztály Timon

Ákos elnöklete alatt Angyal Pál és Heller Farkas r. tagokat küldötte ki azzal, hogy szükség esetén az elnök új tagot hívhat be a bizottságba. — Tudomásul vétetik.

7. Elnök jelen jegyzőkönyv hitelesítésére felkéri Király János és Madarász István r. tagokat.

Második rendkívüli együttes-ülés.

1924. évi március hó 7-én.

Jelen vannak gr. Apponyi Albert elnök elnöklete alatt: Berzeviczy Albert t., Áldásy Antal, Aujeszky Aladár, Balanyi György, Breznay Béla, Döry Ferenc, Gulyás Pál, Holub József, Hóman Bálint o. t., Hutyra Ferenc, Hüttl Dezső, Kollányi Ferenc, Lukinics Imre, Mihályfi Ákos o. e., Papp Károly o. t., Pataky Arnold, Schafarzik Ferenc o. e., Schütz Antal o. t., Székely István m. eln., Széman István, Sziklay János, Szinnyi Ferenc, Timon Ákos, Vargha Damján o. t., rendes tagok. Jegyző: Reiner János főtitkár.

Emlékezésed Fejérpataky László rendes tag felett: Hóman Bálint osztálytitkártól.

Elnök jelen ülés jegyzőkönyvének hitelesítésére Hóman Bálint o. t. és Kollányi Ferenc r. t. tagokat kéri fel.

Ezt követi

Az I. osztálynak második felolvasó-ülése.

Elnök: Mihályfi Ákos o. e.; jegyző: Schütz Antal o. t. Jelen vannak az együttes-ülésen jelentek.

1. Breznay Béla r. tag előadása: Mutatvány «A szétszórt magyarsághoz» címzett keresztény hitbölcselemi tanköteményből.

2. Aistleitner József vendég felolvasása: Újabban talált ékiratos teremtséi szövegek.

Harmadik rendkívüli együttes-ülés.

1924. évi március hó 14-én.

Jelen vannak az időlegesen akadályozott másodelnök helyett Mihályfi Ákos osztályelnök elnöklésével: br. Forster Gy. t., Áldásy Antal, Balanyi György, Döry Ferenc, Holub József, Lukinics Imre, gr. Mailáth József, Novák Lajos, Patek Ferenc, Schütz Antal o. t., Székely István m. eln., Széman István, Sziklay József, Timon Ákos r. tagok. Jegyző: Reiner János főtitkár.

1. Az I. osztály jelenti, hogy a Szilvek Lajos-alapítvány szabályzatának előkészítésére Mihályfi Ákos o. eln., Pataky Arnold és Schütz Antal o. titkár tagokból álló bizottságot küldött ki. — Tudomásul szolgál.

2. Az együttes-ülés titkos szavazás útján Szilvek Lajost egyhangulag az Igazgatótanács tagjává választotta.

Elnök jelen ülés jegyzőkönyvének hitelesítésére Lukinics Imre és Széman István r. tagokat kéri fel.

Ezt követi

A II. osztálynak második felolvasó-ülése.

Jelen vannak az akadályozott osztályelnök és osztálytitkár helyett: báró Forster Gyula t. t.; jegyző: Balanyi György r. tag és az együttes-ülésen jelentek.

1. Gróf Mailáth József r. tag felolvasása: Az oroszországi bolsevizmus hatása Magyarországon.

2. Mayer Béla vendég: A pápai bankárok szerepe Magyarországon a középkor végén című dolgozatát mutatja be Áldásy Antal r. tag.

A III. osztálynak második felolvasó-ülése.

1924. évi április hó 4-én.

Jelen vannak : Négyesy László osztályelnök elnöklésével Barta József, Bán Aladár, Divald Kornél, Gulyás Pál, Széman István, Sziklay János, Várdai Béla, Viszota Gyula, Zlinszky Aladár r. tagok. — Más osztályokból : Lőrincz Gyula, Reiner János ft., Szentiványi Róbert r. tagok. Jegyző : Vargha Damján osztálytitkár.

1. Gulyás Pál r. t. : A Guttenberg-Coster-kérdés mai állapota.
2. Vargha Damján o. t. : Holland-magyar kódexirodalmi szöveggyűjtemények.
3. Széman István r. t. : Turgenyev és a «Költemények prózában».

A IV. osztálynak második felolvasó-ülése.

1924. évi április hó 11-én.

Jelen vannak : Schafarzik Ferenc osztályelnök elnöklése alatt Aujeszký Aladár, Grosschmid Lajos, Horusiczky Henrik, Hutyra Ferenc, Hüttl Dezső, László Gábor, Marosi Arnold, Suták József, Szabó Zoltán, Székely Károly, Vörös Cyrill, Wodetzky József r. tagok. — Más osztályokból : Mihályfi Ákos o. e., Reiner János ft., Székely István m. eln., Vargha Damján o. t., r. tagok. Jegyző : Papp Károly.

1. Székely Károly r. t. székfoglalója : Az éter és a gravitáció.
2. Marosi Arnold r. t. székfoglalója : A fejérmegyei Sárrett őskori telepei.
3. Suták József r. t. : A felületek aszociált görbéi.
4. Grosschmid Lajos r. t. : Egy nevezetes polynomról.
5. Szabó Zoltán r. t. : A virágzat számbeli variációinak magyarázata.

Az osztályelnök következő szavakkal üdvözlöi a széküket elfoglaló új tagokat. Köszönettel vettük Székely Károly r. t. székfoglaló előadását : «Az éterről és a gravitációról».

Székely Károly, ki 1850-ben Pécsen született, középiskolai tanulmányait szülővárosa főgimnáziumán végezte. Az érettségi után a szerzetesrendi és tanári működést tűzte ki élete feladatául. Ennek értelmében a ciszterciata szerzetesrendbe lépett s ennek kötelékében áldozópappá szenteltetett, egyidejűleg pedig a középiskolai tanári minősítést is megszerezte, még pedig a matematikából és a fizikából. Főnöksége által a rend egri, azután pécsi, végre pedig a bajai főgimnáziumhoz osztatott be, ahol éveken keresztül nemes tanítással, de egyszersmind különböző témákról írva, irodalmilag is foglalkozott.

Megkülönböztetett tisztelettel tekintünk tudós tagtársunkra, minthogy ő még a Szent István Akadémia megalakulása előtt, mint a katolikus tudományosság egyik érdemes megszérmélyesítője, a Szent-István-Társulat Tudományos és Irodalmi Osztályának tagja volt. Akadémiánknak ezen tagjai nem köteleztettek ugyan székfoglaló előadás tartására, de azért mégis úgy látjuk, hogy többen önkéntes vállalkozással mégis megtartják a székfoglalójukat. Ezek sorában tiszteljük a mai székfoglaló tudós tagtársunkat is, aki a szerb megszállás nyomasztó idejének elmúlása után sietett székfoglalóját megtartani, ezzel is szép példát mutatva buzgóságának és kötelességtudásának. Őszintén kívánom, hogy Székely Károly rendes tagtársunk mai székfoglaló elméleti, fizikai előadását ezentúl is még más előadásai is kövessék.

«A fejérmegyei Sárrett őskori telepei» című székfoglaló tudós bemutatója : Marosi Arnold, tavaly óta megválasztott tagja a Szent István Akadémiának. Marosi Arnold, ki 1873-ban Szilváskúnyban, Sopron megyében született, gimnáziumi tanulmányait Pápan, Győrött és Egerben végezte. 1889-ben belépve a ciszterciatarendbe, a budapesti hittudományi intézet elvégzése után áldozópappá szenteltetett, egyben pedig a budapesti egyetemen a középiskolai tanári oklevelet is megszerezte. Mint természetrajz-, földrajz-szakos tanár 1897-től kezdve Székesfehérvárott, azután Baján, Pécsen, majd pedig újból Székesfehérvárott működött a rend főgimnáziumaiban. Közben megszervezte a Pécsvárosi Múzeumot, résztvett a könyvtárak országos fő-

felügyelősége rendezte muzeális tanfolyamon, 1910-ben pedig megszervezte a Fejérmegyei és Székesfejérvári Múzeumot is, amelynek ezidőszentig igazgatója.

Bokros elfoglaltsága mellett *Marosi Arnold* számottevő tudományos irodalmi működést is fejtett ki. Tárgyát leginkább a biológiából merítette, amiről «Bevezetés a biológiába» 1922-ben külön könyvet is adott ki, de előszeretettel irányította tekintetét a hazai régészetre is. Székfoglalója ugyancsak lakómegegyje régészeti viszonyait világítja meg, amely speciális tanulmány egyszersmind a mostan épen napirenden levő tudományos átkutatásával a Sárretnak is kapcsolatos.

Tapasztalva *Marosi Arnold*, a Szent István Akadémia IV. osztályában immár széket foglalt rendes tagtársunknak lankadatlan buzgalmát, azon reményemnek adok kifejezést, hogy ő hozzá az előadói asztal mellett még ismételve leszen sze rencsénk.

Az I. osztálynak harmadik felolvasó-ülése.

1924. évi május hó 9-én.

Jelen vannak: Mihályfi Ákos osztályelnök elnökle alatt Babura László, Madarász István, Pataky Arnold, Székely István m. eln., Tóth Tihamér r. tagok. — Más osztályokból: Aujeszky Aladár, Reiner János ft., Vargha Damján o. t., r. tagok. Jegyző: Schütz Antal osztálytitkár.

Tóth Tihamér r. t. székfoglalója: «A penitenciatartás szentségének pedagógiai értéke».

Az elnök következő szavakkal üdvözlí a székét elfoglalt tagtársat:

Midőn székfoglaló előadása után mint Akadémiánk teljes jogú tagját üdvözlöm, ennek az üdvözlésnek különös melegséget kölcsönöz az a körülmény, hogy nemcsak az osztályelnök üdvözlí az osztály tagját, hanem a mester az ő tanítványát. Olyan örömet érzek, aminő a kertész lelkét átjárja, mikor az általa elültetett fa első gyümölcsét élvezí. Tisztelt tagtársunk az egyetemen tanítványom volt s bizonyára az én előadásaim is hozzájárultak ahhoz, hogy a lelkipásztorkodást választotta szaktárgyául. A napokban nyerte el a lelkipásztorkodástan egyik részéből egyetemünkön a magántanári képesítést; a Szent István Akadémia ís a lelkipásztorkodástan terén kifejtett irodalmi munkássága alapjáh választotta tagjai közé.

A lelkipásztorkodástan irodalma nem mondható szegénynek a mennyiséget tekintve, annál szegényebb a minőséget illetőleg. A papság nagyrésze ugyanis azt hiszi, hogy a lelkipásztorkodás problémáihoz mindenki hozzászólhat, és valóban sokan hozzá ís szólnak, de többnyire sekélyes felületességgel. Holott annál nagyobb elmélyedés, annál alaposabb tudás, világos látás, emberismeret kívántatik meg, minél nagyobb e téren a felületesség veszélye és kísértése. Tisztelt tagtársunk eddigi irodalmi működése reményt nyújt arra, hogy a lelkipásztorkodástan irodalmát alapos tudásával nemcsak mennyiségileg, hanem minőségben ís gazdagítani fogja. Ebben a reményben üdvözlöm az egykori tanítványt mint most már egyenjogú tagtársat.

A II. osztálynak harmadik felolvasó-ülése.

1924. évi május hó 16-án.

Jelen vannak: Concha Győző osztályelnök elnökle alatt br. Forster Gyula t., Angyal Pál, Dőry Ferenc, Heller Farkas, Kollányi Ferenc, Patek Ferenc, Reiner János ft., Szendrey János, Tagányi Károly, Timon Ákos r. tagok. — Más osztályokból: Gulyás Pál, Hajós József, Mihályfi Ákos o. e., Székely István m. eln. r. tagok. Jegyző: Hóman Bálint osztálytitkár.

Br. Forster Gyula t. tag előadása: Adalékok a káptalanok történetéhez, különös tekintettel a gyulafehérvári és a fogaras-balásfalvi káptalanra.

A II. osztálynak negyedik (rendkívüli) felolvasó-ülése.

1924. évi június hó 13-án.

Jelen vannak : Concha Győző osztályelnök elnökleite alatt Angyal Pál, Balanyi György, Király János, Lőrincz Gyula, Patek Ferenc, Reiner János ft., Szendrey János, Timon Ákos r. tagok. — Más osztályokból : Mihályfi Ákos o. e., Papp Károly o. t., Székely István m. eln. Jegyző : az akadályozott osztálytitkár helyett Holub József r. tag.

Szendrey János r. tag székfoglalója : Vallás és művészet.

Az elnök üdvözlí az előadót székfoglalója alkalmából, amely összesik Szendrey írói munkásságának félszázados jubileumával.

Együttal bemutatja azon üdvözlő iratokat, amelyekben Szendreyt 50 éves írói jubileuma alkalmából üdvözlík.

József kir. herceg, mint a Magyar Tudományos Akadémia Hadtörténelmi Bizottságának elnöke, úgy a maga, mint a bizottság részéről meleg üdvözlétét fejezi ki, akinek a Hadtörténelmi Bizottság létesítése körül, mint annak tíz éven át volt előadójának és a Hadtörténelmi Közlemények éveken át volt szerkesztőjének nagy érdemei vannak.

Miskolc város törvényhatósága jeles szülöttét, úgyis mint ezeréves történetének megíróját, a miskolci közművelődési egyet elnöksége mint első tiszteleti tagját s a Borsod-Miskolci Múzeum igazgatója mint egyik megalapítóját üdvözlítették.

A III. osztály harmadik felolvasó-ülése.

1924. évi október hó 3-án.

Jelen vannak : Négyesy László osztályelnök elnökleite alatt Alszeghy Zsolt, Bartha József, Bán Aladár, Pintér Jenő, Sziklay János, Széman István, Várdai Béla r. tagok. — Más osztályokból : Mihályfi Ákos o. e., Reiner János ft., Székely István m. eln. r. tagok. Jegyző : Vargha Damján osztálytitkár.

1. Sziklay János r. tag : Szent László király. (Eposz, részletek bemutatásával.)
2. Bán Aladár r. tag : Finn-magyar kapcsolatok.

A IV. osztály harmadik felolvasó-ülése.

1924. évi október hó 17-én.

Jelen vannak : Schafarik Ferenc elnökleite alatt Aujeszky Aladár, Grosschmid Lajos, Heim Pál, Horusiczky Henrik, Hutyra Ferenc, Hüttl Dezső, Marek József, Poór Ferenc, Rejtő Sándor, ifj. Rejtő Sándor, Suták József, Szabó Zoltán, Toborffy Zoltán, Vörös Cyrill, Wodetzky József r. tagok. — Más osztályokból : Bartha József, Mihályfi Ákos o. e., Reiner János ft., Székely István m. eln., Vargha Damján o. t., Várdai Béla r. tagok. Jegyző : Papp Károly osztálytitkár.

1. Heim Pál r. tag székfoglalója : A vitaminok jelentősége a gyermekkorban.
2. Poór Ferenc r. tag székfoglalója : Az átöröklés néhány kérdésének vonatkozása a dermatológiához.
3. Suták József r. tag : Az $n + 1$ dimenziós euklidesi tér hiperfelületei.
4. Luckhaub Gyula vendég : a) Quadratikuss irrationalitások és a hyperbolikus függvények ; b) Quadratikuss congruentiák megoldása prímszám és primideál modulusra. Előterjeszti Grosschmid Lajos r. tag.

Az elnök a következő szavakkal üdvözlí az széküket elfoglaló tagokat :

Heim Pál gyermekorvost, ki a mostan hallott előadásával : «A vitaminok jelentősége a gyermekkorban» a Szent István Akadémiában székét foglalt, szívből üdvözlöm. Heim Pál, ki mint néhai Heim Péter min. tanácsos, a m. kir. posta és távírda ismert reorganizátorának fia, 1875-ben Budapesten született, tanulmányait a budapesti tud. egyetemen végezte, ahol 1897-ben orvosdoktorrá lett. Mint okl. orvos egy

évig gyakornokoskodott *Bókay* János tanár mellett, majd pedig Boroszlóban *Czerny Albert* professzor klinikáján két évig volt tanársegéd. Utána külföldön még egy ideig gyermekgyógyászati tanulmányokkal foglalkozott. 1901-ben a budapesti irgalmasrend kórháza gyermekgyógyászati osztályának főorvosává nevezték ki; 1907-ben a budapesti egyetemen, a gyermekkori betegségek semiotikájából magántanári képesítést nyert; 1912 óta pedig *dr. John M. Károllyal* az «Anyá és Csecsemő Védőegyesület» csecsemőosztályát vezeti. 1918-ban végre a pozsonyi Erzsébet-tud. egyetem gyermekgyógyászati tanszékét nyerte el, amelynek gyermekgyógyászati klinikáját is megszervezte. Jelenleg pécsi tud.-egyetemi tanár.

Nagyszámú irodalmi dolgozatai, melyek magyar, német és francia nyelven jelentek meg, a gyermekgyógyászat köréből valók, de ezenkívül igen sokat foglalkozott a csecsemőgyógyászattal gyakorlatilag is. Általánosan ismert, hogy *Heim Pál* a kisdetek ezreinek mentette meg az életét vagy adta vissza egészségét. Ez már magában véve is hálára kötelező magasztos emberbaráti működés, de még inkább érdemi meg a gyakorlóorvos még a szigorúbb bírák elismerését azzal, hogyha tudományát önálló buvárkodással és irodalmilag is öregbíti. Ezt állapította meg a *Szent István Akadémia* ez esetben is, magam pedig arra kérem Isten Urunkat, hogy *Heim Pál* társunk eddigi munkabírását tartsa meg hazánk és a tudomány számára a jövő ben is.

Poór Ferenc, ki a most elhangzott székfoglaló előadása alapján, mely az átöröklés néhány kérdésének vonatkozását a dermatológiához tárgyalta, immár a Szent István Akadémia rendes tagja.

Poór Ferenc, ki 1871-ben Budapesten született, ugyanitt végezte a Tud. Egyetemünkön az orvosi fakultást, amire 1897-ben doktorrá avattattott. Mint fiatal orvos egy ideig *Pertik*-nél, majd pedig *Kélli* tanárnál szaktanulmányokkal foglalkozott. Azután Berlinbe ment, ahol a bőrorvosi klinikákat látogatta. Hazajövele után a budapesti tud. egyetemen a bőrorvosi klinikán mint tanársegéd kapott munkakört. 1907-ben tud. egyet. magántanár lett, 1910 óta a Szent-István-kórház dermatológiai osztályának első oszt. főorvosa, 1918 óta egészségügyi főtanácsos. 1923 óta pedig a szegedi *Ferenc József* tud. egyetem orvoscara egyhangú meghívására a bőr és nemi kórtan nyilv. r. tanárává és a klinika igazgatójává neveztetett ki.

Bokros elfoglaltsága mellett keresett és talált az igen tiszte. tagtársunk időt, hogy speciális szakmáját irodalmilag is szolgálja, tanítványokat szerezzon és neveljen. 41 tudományos dolgozata jelent meg eddig, amelyek közül különösen az önállóan kiadott művei olyanok, melyek szélesebb körökben keltettek figyelmet. Ezek főleg: «A dermatológia evolúciója a XIX. században» (Bpest, 1913.), «A szifilisz kórtana és gyógyítása» (22 iv, Bpest, 1914.) és «Dermatológia» (36 iv, Bpest, 1921.).

Ezzel a tudományos működésével *dr. Poór Ferenc* a legszorosabban nyomdokaiba lépett nagy tiszteletreméltó néhai édesatyja, *dr. Poór Imrének*, aki — miután szabadságharcunk véget ért — a fegyvert az Alma Mater könyveivel felcserélte, az orvosi pályára lépett és ezen fáradságtalan működéssel Szent-Rókus-kórházi osztályfőnökké és egyszersmind a bőrgyógyászatból tud. egyetemi tanárrá emelkedett. Valóban mintaképe a buzgó kitartás és törhetetlen tudományos ambíciónak, ami a körünkben tisztelt fia, *Poór Ferenc* szerencsésen átöröklődött és érdemes működésében mintegy visszatükröződik.

Óhajtom, hogy igen tisztelt tagtársunkat ezentúl is változatlanul ugyanaz a nemes ambíció vezérelje, amihez a Mindenhatótól a jóerőben való megtartását kérem.

Második rendes együttes-ülés.

1924. évi október hó 24-én.

Jelen vannak: Székely István másodelnök elnöklete alatt Augyal Pál, Aujeszký Aladár, Balányi György, Bartha József, Dóry Ferenc, Grosschmid Lajos, Gulyás Pál, Heller Farkas, Hóman Bálint o. t., Horusiczky Henrik, Horváth Sándor, Kőrösi Albin, Lőrincz Gyula, Lukinics Imre, Mihályfi Ákos o. e., Papp Károly o. t., Pataky

Arnold, Patek Ferenc, Pintér Jenő, Schütz Antal o. t., Suták József, Szabó Zoltán, Széman István, Sziklay János, Timon Ákos, Várdai Béla, Vörös Cyrill, Wodetzky József r. tagok. Jegyző: Reiner János főtitkár.

1. Concha Győző osztályelnök gyöngélkedése miatt kiment elmaradását. — Tudomásul szolgál.

2. Az elnök kegyeletes szavakkal emlékezik meg Békefi Remig, Páder Rezső, Tagányi Károly és Zielinszky Szilárd elhunyt tagokról.

3. Ezzel kapcsolatban a főtitkár bejelenti, hogy Zielinszky Szilárd r. tag Budapesten 1924 április 28-án elhunyt. Temetésén Schafarzik Ferenc o. e. és az Akadémia több tagja vett részt. Az elnökség az özevgyhez, a M. Kir. Műgyetem Tanácsához és a Fővárosi Közmunkák Tanácsához részvétíratot intézett.

Békefi Remig r. tag 1924 május 21-én Egerben elhunyt; temetésén Mihályfi Ákos o. e. képviselte Akadémiánkat s az Akadémia több tagja jelent meg; az elnökség a ciszterciarend zirci kongregációjához részvétíratot intézett.

Tagányi Károly r. tag Budapesten 1924. szeptember 10-én meghalt; temetésén Akadémiánk képviselőtében Hóman Bálint o. t. tartott búcsúbeszédet s az elnökség az özevgyhez részvétíratot intézett.

Páder Rezső r. tag 1924 október 12-én Sopronban meghalt. Haláláról az elnökség későn értesült s ezért a temetésen nem képviseltethette az Akadémiát, azonban részvétíratot intézett a soproni társaskáptalanhoz. Az együttes-ülés — az elnökség intézkedéseit tudomásul veszi s jelen ülés jegyzőkönyvében megörökíti Zielinszky Szilárd, Békefi Remig, Tagányi Károly és Páder Rezső emlékeztétét.

4. A M. Kir. József Műgyetem Tanácsának gyászjelentése Szily Kálmán haláláról. Az együttes-ülés — részvétét fejezi ki az érdemes tudós halála alkalmából.

5. Özv. Zielinszky Szilárdné köszönőlevele a néhai férje elhunyt alkalmából hozzátintezett részvétíratra. — Tudomásul szolgál.

6. Özv. Tagányi Károlyné köszönőlevele a néhai férje elhunyt alkalmából hozzátintezett részvétíratra. — Tudomásul szolgál.

7. Főtitkár jelenti, hogy Wolkenberg Alajos r. tag Akadémiánknak újabban néhai Hehelein Károly nagyprépost hagyatékából 1,000.000 koronát juttatott. Az együttes-ülés — az elhunyt hálás emlékezőssel meleg köszönetet mond Wolkenberg Alajosnak az Akadémia iránti szeretetteljes érdeklődése ez újabb jeléért.

8. Az I. osztály véleményes jelentése az 1914—1922. megjelent s a hittudomány körébe eső munkák jutalmazására kitűzött Fraknoi-Nagyjuttalom tárgyában. Az együttes-ülés az osztály javaslatának elfogadásával — a Nagyjuttalmat Székely István «Krisztus születésének éve és a keresztény időszámítás» és Mihályfi Ákos «A nyilvános istentisztelet» és «Az emberek megszentelése» című munkák között egyenlően megosztva ítéli oda.

9. Az együttes-ülés — az 1916—24-ig megjelent s a nyelvtudomány körébe vágó munkák jutalmazására kihirdeti a Fraknoi-Nagyjuttalmat.

10. Az I. osztály javaslata a Szilvek-alapítvány szabályzata tárgyában. Főtitkár, Dóry Ferenc, Lőrincz Gyula, Mihályfi Ákos o. e., Pintér Jenő, Székely István m. eln. és Schütz Antal o. t. ismételt felszólalása után az együttes-ülés a javaslat 3. pontjának módosításával a következő szabályzatot állapítja meg:

A Szilvek-alapítvány szabályzata.

1. A jutalom nem lehet kevesebb 50 aranykoronánál. Addig tehát az alapítványból jutalom nem adható, amíg ennek hozadéka 50 aranykoronát nem ér el.

2. Csak abszolút tudományos értékű dogmatikai vagy bölcséleti dolgozat jutalmazható.

3. Valahányszor esedékes a jutalom, az előző jutalmazási határidő óta megjelent dogmatikai vagy bölcséleti dolgozatok közül *elsősorban* a Szent István Akadémia tagjainak dolgozatai veendőek tekintetbe.

4. A jutalomról az első osztály által kiküldött két bíráló jelentése alapján az osztály tesz javaslatot az együttes-ülésnek, mely a jutalom kiadásáról határoz.

5. Ha a jutalom ki nem adható, a jutalomdíj (50 aranykorona) az osztály belátása szerint vagy a következő évi jutalomhoz csatolható, vagy azt az osztály az általa kiírandó pályatétel jutalmazására is fordíthatja.

6. Ettől a megállapodástól az osztály az Akadémia plenumának hozzájárulásával bármikor eltérhet.

***

11. A Tudományos Társulatok és Intézmények Országos Szövetségének értesítése, hogy a TÉBE által a szövetség közbenjárására megszavazott adományból Akadémiánkra 2,000.000 korona összeg jutott. — Köszönettel vették.

12. Könyvadományok: Aujeszky Aladár: Általános bakteriológia. Bpest, 1924. Az elnök a jelenlevő szerzőnek melegen megköszöni az értékes könyvadományt. — A budapesti városi Könyvtár Értesítője 1922. évről. — Részegh Ferenc beküldi Fülöp Árpádnak Az ember c. drámai költeményét. Monor, 1924. — A Haynald-Observatorium igazgatója által kiadott J. Fényi: Protuberancen című kiadvány három füzetét. Kalooca, 1923., 1924. — Hübner Emil: A ceglédi róm. kath. egyházközség önkormányzatának története. Cegléd, 1924. — Gr. Mailáth József: Élményeim és tapasztalataim a világháborút követő időben. III. köt. Bpest, 1924. — A m. kir. bányamérnöki főiskola évkönyve. Sopron, 1924. — Magyar néprajzi társaság megkezdi közlönyének, «A Népélet»-nek megküldését. — A Magy. Protestáns Irodalmi Társaság megkezdi «A Protestáns Szemle» megküldését. — Nagy Szeder István: Adatok Kis-Kun-Halas város történetéhez. Kis-Kun-Halas, 1924. — Köszönettel vették.

13. Meghívók: Az állami polgáriskolai Tanárképző Főiskolának f. évi máj. 11-iki emlékünnepére, amelyen Akadémiánkat Kiss Albin rendes tag képviselte. — A Bpesti Kir. Magy. Pázmány Péter-Egyetem máj. 13-iki ünnepélyes közgyűlésére, amelyen a második női, főtitkár és az Akadémia több tagja jelent meg. — A Magyar Statisztikai Társaság máj. 15-iki ünnepi ülésére, amelyen az Akadémia több tagja jelent meg. — A Magyar Protestáns Irod. Társaság máj. 29-iki Kant-Emlékünnepére, melyen a főtitkár képviselte az Akadémiát. — A M. Kir. József-Műegyetem október 12-iki megnyitói közgyűlésére, melyen Tangl Károly r. tag s az Akadémia számos tagja vett részt. — Az Országos Kath. Nőszövetség okt. 14-iki rendes közgyűlésére, amelyen az Akadémia számos tagja jelent meg. — A M. Kir. Állatorvosi Főiskola újjászervezésének negyedszázados évfordulója s tanévmegnyitás alkalmából okt. 19-én tartott ünnepélyére, melyen Papp Károly o. titkár képviselte az Akadémiát. — A Kazinczy-Társaságnak fennállása 25 éves évfordulója alkalmából okt. 19-én tartott országos ünnepségére, amelyhez — az idő rövidsége miatt — az elnökség üdvözlő iratot intézett. — A magyar-lengyel egyesületnek okt. 26-án tartandó lengyel ünnepségére, amelyen való jelenlétére ebből az ülésből kéri fel az elnökség a tagokat. Az együttes ülés — a bejelentéseket tudomásul veszi.

14. Az elnök jelen jegyzőkönyv hitelesítésére Horváth Sándor és Pintér Jenő r. tagokat kéri fel.

Az I. osztálynak negyedik felolvasó-ülése.

1924. évi november hó 7-én.

Jelen vannak: Mihályfi Ákos o. elnök elnöklete alatt Hajós József, Horváth Sándor, Kiss János, Madarász István, Pataky Arnold, Székely István m. eln. — Más osztályokból: Balanyi György, Papp Károly o. t., Reiner János ft., Schafarzik Ferenc o. e., Sziklay János, Viszota Gyula r. tagok. Jegyző: Schütz Antal o. titkár.

Horváth Sándor r. tag előadása: Ismereteink egyneműsége és a hittételek.

Negyedik rendkívüli együttes-ülés.

1924. évi november hó 14-én.

Jelen vannak: gr. Apponyi Albert elnök elnöklésével báró Forster Gyula t., Balanyi György, Bartha József, Bán Aladár, Erdősi Károly, Hüttl Dezső, Karácsonyi

János, Kiss János, Kontor Elek, Kőrösi Albin, Mihályfi Ákos o. e., Négyesy László o. e., Papp Károly o. t., Pataky Arnold, Schafarzik Ferenc o. e., Schütz Antal o. t., Suták József, Szabó Zoltán, Szendrey János, Székely István m. eln., Széman István, Sziklay János, Timon Ákos, Vargha Damján o. t., Vörös Cyrill, Wolkenberg Alajos, Zubriczky Aladár r. tagok. Jegyző: Reiner János főtitkár.

1. Mihályfi Ákos o. elnök emlékbeszéde Giesswein Sándor volt elnökről.

Ezt követőleg:

2. Főtitkár bejelenti, hogy Pasteiner Gyula rendes tag folyó 1924. évi nov. hó 8-án Budapesten meghalt; temetése alkalmával Akadémiánk nevében Áldásy Antal r. tag mondott búcsúbeszédet s javaslatára az együttes-ülés kimondja, hogy — Pasteiner Gyula r. t. emlékeztét jelen ülés jegyzőkönyvében megörökíti; az elhunyt özvegyéhez részvétiratot intéz s felkéri a III. osztályt, hogy emlékbeszéd tartásáról gondoskodjék.

3. Főtitkár bejelenti, hogy az évi ünnepi-ülés f. 1924 november hó 23-án Csernoch János bibornok-hercegprímás áldozárrá szentelése 50. évfordulójának ünneplésével egybekapcsolva tartatik meg s annak tárgyai következők:

1. Elnöki megnyitó gr. Apponyi Albert elnöktől.

2. Ünnepi előadás Csernoch János tiszteleti tagtól.

3. Főtitkári jelentés Reiner János főtitkártól.

4. A Monumenta Ecclesiae Strigoniensis harmadik kötete. Dedek Crescens Lajos rendes tagtól.

4. Az elnök jelen ülés jegyzőkönyv hitelesítésére báró Forster Gyula t. t. és Mihályfi Ákos o. elnököt kéri fel.

A II. osztálynak ötödik felolvasó-ülése.

1924. évi november hó 21-én.

Jelen vannak az osztályelnök betegsége miatt Timon Ákos elnökle alatt Áldásy Antal, Bajza József, Balanyi György, Döry Ferenc, Novák Lajos, Pethő Sándor, Reiner János ft., Szendrey János r. tagok. — Más osztályokból: Gulyás Pál, Mihályfi Ákos o. e., Schafarzik Ferenc o. e., Székely István m. eln., Sziklay János, Vargha Damján o. t. Jegyző: Hóman Bálint o. titkár.

1. Az elnök fájdalommal emlékezik meg Fraknoi Vilmosról, az osztály tiszteleti tagjáról s meleg hangon méltatja tudományos érdemeit. Az osztály jegyzőkönyvben örökíti meg emlékét.

2. Bajza József r. tag székfoglalója: A magyar-horvát unió felbomlása.

Az elnök üdvözlí a székét elfoglalt r. tagot székfoglalója alkalmából.

Ezt követi:

Ötödik rendkívüli együttes-ülés.

Jelen vannak: Székely István másodelnök elnökle alatt a megelőző osztály-ülésen jelenvoltak. Jegyző: Reiner János főtitkár.

1. Az elnök bejelenti Fraknoi Vilmosnak f. november 20-án bekövetkezett halálát s méltatja Fraknoiának a tudomány és a Szent István Akadémia körüli érdemeit s kifejezést ad a Szent István Akadémia nagy fájdalmának Fraknoi halála felett.

2. A főtitkár javasolja: 1. hogy Fraknoi Vilmos tiszteleti tagnak és az Akadémia jötevőjének emlékezete jelen ülés jegyzőkönyvében megörökíttessék; továbbá bejelenti, hogy az elnökség 2. felkérte a másodelnök urat, hogy Fraknoi Vilmost temetése alkalmával Akadémiánk nevében elbúcsúztassa; 3. a ravatalra koszorút helyez; 4. lelkiüdvéért ünnepélyes gyászmisét mondat; 5. javasolja, hogy az Akadémia intézen részvétiratot a nagyváradi káptalan itteni legidősebb tagjához, Kollányi Ferenc apátkanonok úrhoz, valamint a család képviselőjében Kesztrane Vilmos vezérigazgató úrhoz s felkéri 6. a II. osztályt, hogy emlékbeszéd tartásáról gondoskodjék.

Az együttes-ülés — a bejelentéseket tudomásul veszi és a javaslatokat elfogadja.

3. Főtitkár bejelenti, hogy Szendrey János r. tag 50 éves frői jubileumának emlékére a magyar művészettörténelem köréből veendő pályakérdés jutalmazására 1.000.000 koronát adományozott Akadémiáknak.

Főtitkár javaslatára az együttes-ülés — hálás köszönetét fejezi ki az adományozó társának ezért a nemes elhatározásáért és felkéri a II. osztályt, hogy a pályakérdés tárgyában tegyen javaslatot az Akadémiának.

A III. osztálynak negyedik felolvasó-ülése.

1924. évi december hó 5-én.

Jelen vannak: Erdősi Károly r. t., majd Négyesy László osztályelnök elnöklete alatt Bartha József, Bán Aladár, Divald Kornél, Gulyás Pál, Pintér Jenő, Sajó Sándor, Széman István, Sziklay János, Szinnyi Ferenc, Vizsota Gyula, Voinovich Géza r. tagok. — Más osztályokból: Hüttl Dezső, Mihályfi Ákos o. e., Reiner János ft., Székely István m. eln., r. tagok. Jegyző: Vargha Damján o. titkár.

1. Voinovich Géza r. tag székfoglaló értekezése: «Arany János életéből».

2. Szémán István r. tag: Az orosz lélek Isten-keresése Dosztojevsky korában.

Az osztályelnök Voinovich Géza r. tagot, székfoglalója alkalmából következő szavakkal üdvözlí:

Igen tisztelt társunk! Kedves barátom!

Most elhangzott felolvasással nemcsak várakozásunknak feleltél meg s nemcsak eleget tettél a megválasztott tag elsőrendbeli kötelességének, hanem meglepetést is hoztál a Szent István Akadémiának és a magyar irodalom egész nyilvánosságának. Egyik legnagyobb költőnk fejlődése történetéhez szolgáltatál becses adalékokat s finom lélekelemzéssel egy nagy géniusz kibontakozásának misztériumára derítettél telhető világosságot. Jól esik nekünk, hogy ez eredmények közzétételére éppen Akadémiánk felolvasó asztalát választottad. Ebben az elhatározásodban meglev viszonzását látjuk annak a tiszteletadásnak, melyet megválasztásoddal a Szent István Akadémia személyed és munkásságod iránt tanúsított. Zálogát látjuk ebben az ajándékozó, bennünket új eredményekkel örvendeztető lépésedben annak, hogy szellemed és munkásságod kincseiből ezután is szívesen juttatsz Akadémiáknak is.

Reád számos előkelő munkakör számít. De pályád tanúsága szerint Te minden bizalomnak fényesen megfeleltél, minden helyet, ahova állítottak, nagy elődök után is méltóan betöltöttél. Előre is örvendünk annak a bizonyoságnak, hogy a Te gazdag és nagy kultúrájú szellemed, az egyetemes irodalom legnemesebb példáin nevelt izlésed, magyar lelked és költői tehetséged tárházából elhozod áldozataidat a Szent István Akadémia oltárára is, amely régibb tudományos és irodalmi társaságainkkal összhangban a keresztény nemzeti eszmény kultuszának van szentelve. Ha mai székfoglalód szereplői a maguk korának irodalmi szellemét azzal a panasszal illették, hogy a fiú nem ismeri apját, mi a magunk korának irodalmi viszonyaira még jogosabban alkalmazhatjuk ezt a panaszt, mert ma a fiú nem is akarja ismerni apját. Te egy nagy irodalmi hagyaték hivatott sáfára s nagy irodalmi hagyományok kipróbált ápolója velünk együtt érzed azt, mily szükség van éppen a fejlődés, a jövő érdekében a folytonosságra, minden értékes hagyomány őrzésére és forgalomban tartására. Eszményeink, érzéseink, törekvéseink közösek. Mint kiváló bajtársat lelkes örömmel üdvözlünk körünkben!

Voinovich Géza r. tag az üdvözlést lelkes szavakkal megköszöni.

Harmadik rendes együttes-ülés.

1924. évi december hó 12-én.

Jelen vannak: Székely István másodelnök elnöklete alatt Balanyi György, Bartha József, Dóry Ferenc, Hóman Bálint o. t., Horusiczky Henrik, Király János, Kollányi Ferenc, Lőrincz Gyula, Mihályfi Ákos o. e., Négyesy László o. e., Novák

Lajos, Papp Károly o. t., Sajó Sándor, Schafarzék Ferenc o. e., Schütz Antal o. t., Suták József, Szabó Zoltán, Sziklay János, Timon Ákos, Vargha Damján o. t., Várdai Béla, Viszota Gyula, Vörös Cyrill, Wodetzky József. Jegyző: Reiner János főtitkár.

1. A budapesti és pécsi tudományegyetem részvétírata Fraknói Vilmos t. tag halála alkalmából, amelyért az elnökség az Akadémia nevében köszönetet mondott. — Tudomásul szolgál.

2. A Színnyei-Merse Pál Társaság részvétírata Fraknói Vilmos t. tag halála alkalmából. — Az Akadémia köszönetét fejezi ki a részvételért.

3. Kesztrane K. Vilmos vezérigazgató, a hozzátartozók nevében köszönetet mond a Fraknói Vilmos halála alkalmából kifejezett részvételért. — Tudomásul szolgál.

4. A M. Kir. József Műegyetem rektorának köszöndíra a Szily Kálmán halála alkalmából kifejezett részvételért. — Tudomásul szolgál.

5. Főtitkár bemutatja Fraknói Vilmos t. tag végrendeletét, amellyel a Szent István Akadémiát teszi általános örökösévé és jelenti, hogy a hagyaték mibenlétének megállapítása folyamatban van. Az együttes-ülés — az elhunyt jötevőjének ezen újabb megnyilatkozását hálás köszönettel fogadja s a bejelentést tudomásul veszi.

6. A bíbornok hercegprímás a Monumenta Ecclesiae Strigoniensis általa kiadott III. kötetének egy példányát s 1,000.000 koronát adományozott Akadémiáknak. — Az Akadémia hálás köszönetét fejezi ki az adományért.

7. A M. Kir. Vallás- és Közoktatásügyi miniszter az Akadémia céljaira az 1924/25. évi költségvetés terhére 750 aranykoronát irányzott elő. — Hálás köszönettel fogadtatik.

8. A szegedi Dugonics-Társaság a bíbornok hercegprímás felszázados jubileuma alkalmából tartott ünnepi-ülésen távirati úton hódolatos üdvözlétet fejezte ki. — Az Akadémia köszönetét fejezi ki az üdvözlésért.

9. Az 1925. évi ülések rendjét az együttes-ülés következőben állapította meg: *Január.* 30-án I. (Hittudomány-, bölcséleti) osztály ülése. *Február.* 6-án II. (Történelem-, jog- és társadalomtudományok) osztályának ülése. 13-án III. (Nyelv- és széptudományi) osztály ülése. 20-án IV. (Mennyiségtan-, természettudományi) osztály ülése. 27-én az osztályoknak tagjelölő-ülése s az Akadémiának tagválasztó és rendes együttes-ülése. *Március.* 6-án I. osztály ülése. 20-án II. osztály ülése. *Április.* 3-án III. osztály ülése. 17-én IV. osztály ülése és együttes-ülés. 26-án rendes évi ünnepi-ülés. *Május.* 8-án I. osztály ülése. 15-én II. osztály ülése. Szünet után: *Október.* 2-án III. osztály ülése. 16-án IV. osztály ülése. 23-án együttes-ülés. *November.* 6-án I. osztály ülése. 20-án II. osztály ülése. *December.* 4-én III. osztály ülése. 11-én IV. osztály ülése és együttes-ülés.

10. Az elnökség javaslatára az együttes-ülés elhatározza, — hogy a M. Tud. Akadémia alapításának 100-ik évfordulóját ünnepi-ülésben ünnepli meg.

11. Az elnökség a III. osztálynak előterjesztésével egyezően javasolja, hogy az Akadémia Jókai születésének 100 éves évfordulóját ünnepi-üléssel ünnepelje. A főtitkárnak, Négyesy László o. elnöknek s Várdai Béla r. tagnak a javaslatot támogató felszólalása, Hóman Bálint halasztó s Döry Ferenc r. t. ellenindítványa, Timon Ákos, Vargha Damján o. t. felszólalásai után az együttes-ülés Négyesy László o. e. javaslatára elhatározza, hogy Jókai emlékeztetésére ünnepi osztály-ülés keretében hódol.

12. A főtitkár a III. osztály előterjesztésére javasolja, hogy Vörösmarty Zalán futása megjelenésének centenáriumát együttes-ülésben ünnepelje Akadémiánk. — Elfogadtatik.

13. A főtitkár a szétküldött értesítésekkel egyezően bejelenti, hogy az 1925. évben betölthető rendes tagsági helyek száma: az I. osztályban 4, a II. osztályban 2, a III. osztályban 2, a IV. osztályban 3; ezenkívül az I., II. és III. osztályban 1—1, a IV. osztályban 3 tiszteleti tag hely nincs betöltve.

14. Meghívó: A Sopronmegyei Kör által a soproni népszavazás emlékére 1924. dec. 7-én tartott műsoros estélyre, melyen az Akadémia több tagja vett részt.

15. Elnök jelen jegyzőkönyv hitelesítésére Novák Lajos és Viszota Gyula r. tagokat kéri fel. — Ezt követi:

A IV. osztálynak negyedik felolvasó-ülése.

Jelen vannak : Schafarzik Ferenc osztályelnök elnöklete alatt az együttes-ülésen jelen voltak. Jegyző : Papp Károly osztálytitkár.

Szabó Zoltán r. tag előadása : Cephalaria-fajok földrajzi elterjedése.

BIRÁLATOK ÉS JELENTÉSEK.

Várady L. Árpád „Lonovics római küldetése“ című munkájáról. Áldásy Antal és Reiner János rendes tagoktól.

Néhai dr. Várady L. Árpád kéziratban hátrahagyott munkája, mely Lonovics József szerepét a magyarországi vegyes házasságok kérdésében tárgyalja, két főrészre oszlik. Az első a történeti részt tartalmazza, míg a második Lonovicsnak római küldetése alatt írt naplóját foglalja magában.

Az első rész mindenekelőtt történeti visszapillantást vet a vegyes házasságok ügyére Magyarországon és azt egészen az 1832/36-ik országgyűlésig tárgyalja. Több alfejezetre oszlik, melyek a kérdés egyes fázisai szerint tagozódnak. A második fejezet Lonovics római küldetésének előkészítését, a harmadik a római tárgyalásokat, a negyedik pedig az 1844. III. törvénycikk létrejöttét, a reá vonatkozó tárgyalások részletes ismertetésével foglalja magában. Az első fejezet értékét a kérdés historiamának világos és áttekinthető előadásában látom, míg a III. fejezetnek a római tárgyalások részletekbe menő ismertetése adja meg az értéket, számos, eddig ismeretlen magyarázatokra hívja fel a figyelmet. Forrásait elsősorban a csanádi püspöki levéltárnak vonatkozó iratai képezik, melyek mellett a prímási és a nádori titkos levéltárak anyagából is merített a szerző. A megtárgyalt kérdés fontosságát egyházpolitikai és egyházjogi tekintetben nem szükséges a tek. Akadémia előtt külön is kiemelnem, ismeretéhez a munka nagyban hozzájárul, míg a II. részben foglalt napló részletes-ségével és közvetlenségével köti le figyelmünket és értékes kiegészítést képez a történeti részhez.

A magam részéről, tekintettel a kérdésnek jelentőségére, valamint arra, hogy a munka egyházpolitikai, jogi és történeti irodalmunkban értékes gyarapodását jelentené, melegen ajánlom a tek. Akadémiának a munka kiadását.

Budapest, 1924. február hó 5-én.

Hozzájárulok :

Reiner János

ft., r. tag.

Áldásy Antal

r. tag.

A Fraknoi-Nagyjuttalomról. Babura László, Madarász István s Pataky Arnold r. tagoktól.

A Szent István Akadémia folyó évi március hó 7-én tartott osztályülését követő zárt ülésében hármunkat bízott meg, hogy a Tekintetes Osztálynak előterjesztést tegyünk arra nézve, hogy az 1914. és 1922. között megjelent hittudományi munkák közül melyik érdemes a Szent István Akadémia nagy díjára. Megbízatusunknak a következőkben teszünk eleget.

1914. és 1922. közt a következő nevezetesebb theologiai tárgyú munkák jelen-tek meg :

Dr. Dudek János : Dogmatikai olvasmányok. Budapest, 1914.

Dr. Hadzsega Gyula : Szent Márk evangéliumának magyarázata. Ungvár, 1915.

— Szentírási kánon- és szövegtörténet, tekintettel a keletiekre. Ungvár, 1917.

Hajós József : A természetben Isten nyomain. Esztergom, 1914.

Dr. Hám Antal : Lelkipásztorkodástan. II. kötet. 1914.

Dr. Magdiés Ignác : Hitelemzéstán. Három kötet. Budapest.

Dr. Martin Aurél : A római kormányzás Judeában. Temesvár, 1917.

Dr. Mihályfi Ákos : A nyilvános istentisztelet. 1916. II. kiadás 1918. Budapest.

— Az emberek megszentelése. Budapest, 1921.

Dr. Patáky Arnold : A bibliai Jeruzsálem az ásatások megvilágításában. I. rész. Budapest, 1917.

Dr. Platz Bonifác : Apologiai vitatkozások az igazság körül. 1915.

Dr. Rusznák Miklós : A keleti egyház miséi. 1915.

Dr. Szabó Vendel : Dogmabölcséleti tanulmányok. I. Az egyház tévedhetetlenségének tárgyköre. Győr, 1916.

Dr. Székely István : Szent János Apokalypsisa és a világtörténet. Budapest, 1916.

— A kisázsiai János és művei. Budapest, 1916.

— Krisztus születésének éve és a keresztény időszámítás. Budapest, 1922.

Dr. Szentiványi Róbert : A Szentírástudomány tankönyve. 1914. II. kiadás 1917—1918.

Ezeket kívül több fordítás, középiskolai tankönyv, történelmi és aszketikus munka jelent meg, de ezeket, valamint a bölcséleti tárgyú könyveket, mint nem szorosán vett *hit tudományi* munkákat, nem vehetjük figyelembe.

A felsorolt munkák közül úgy terjedelem, mint tudományos érték szempontjából különösen két író művei emelkednek ki: *Dr. Mihályfi Ákosnak* két, a lelkipásztorkodásnak egy-egy ágát tárgyaló könyvei («A nyilvános istentisztelet» és «Az emberek megszentelése») és *dr. Székely Istvánnak* «Krisztus születésének éve és a keresztény időszámítás» c. könyve. *Dr. Mihályfi* könyvei elsősorban főiskolai tankönyvek, de egyszersmind tanulságos olvasmányt képeznek a művelt katolikus közönség számára. Mindkét könyvét az anyag rendkívüli gazdagsága és világos, élvezetes előadás jellemzi, úgy hogy nemcsak a magyar irodalomnak, hanem a liturgikus világirodalomnak is dicsőre szolgálnak. — *Dr. Székely István* könyve pedig az újszövetségi kortörténetnek egyik legfontosabb és legnehezebb fejezetét tárgyalja, de könyve egyúttal hű adata a Krisztus születése körüli korszak egész világchronológiájának, melynek egyetlen adata sem kerül ki figyelmét és gondos mérlegelését; a keresztény időszámítás elvei pedig, melyek jogot formálnak minden művelt ember érdeklődésére, szintén igen szakszerű feldolgozásban részesülnek. *Dr. Székely* a legnehezebb kérdéseket is a nála már megszokott alaposággal és világossággal oldja meg.

Mindezek alapján javasoljuk a Tekintetes Osztálynak, hogy a Szent István Akadémia nagy díját dr. Székely István és dr. Mihályfi Ákos közt egyenlő arányban ossza meg, jutalmazásául a «Krisztus születésének éve és a keresztény időszámítás», — illetve «A nyilvános istentisztelet» és «Az emberek megszentelése» című munkáknak. Budapest, 1924. május 4.

Patáky Arnold
r. tag.

Babura László
r. tag.

Madarász István
r. tag.

HALÁLOZÁSOK.

Zielinski Szilárd meghalt 1924 április 28-án Budapesten.

Békefi Remig meghalt 1924 május 22-én Egerben.

Tagányi Károly meghalt 1924 szeptember 9-én Budapesten.

Páder Rezső meghalt 1924 október 12-én Sopronban.

Pasteiner Gyula meghalt 1924 november 8-án Budapesten.

Fraknói Vilmos meghalt 1924 november 20-án Budapesten.

Gr. Mailáth György meghalt 1924 december 17-én Zavarón.

Fraknói Vilmos ravatalánál Székely István másodelnök a következő búcsuztató beszédet mondotta :

A Szent István Akadémia és a Szent-István-Társulat nevében mondok utolsó Isten-hozzádot s teszem le ravatalára a hála és elismerés koszorúját Fraknói Vilmosnak, a nagy tudósnak, minden tudomány és művészet áldozatkész pártfogójának. Hogy ki volt Fraknói Vilmos, azt Magyarországon minden művelt ember tudja s az irodalomtörténet fogja méltatni. Egész élete a tudomány és kultúra szolgálatára szentelt munka és áldozat volt. Már mint ifjú magára vonta a tudomány legfőbb tekintélyeinek és fórumainak figyelmét. Később az ország első történetbúvárai közé emelkedett s a magyar tudománynak nemcsak itthon, hanem külföldön is elismerést és dicsőséget szerzett. Sőt nemcsak maga művelte a tudományt, hanem erkölcsileg és anyagilag is bőkezűen támogatott tehetséges fiatal embereket a tudomány művelésében, miáltal egész iskolát nevelt. Rómában nagy áldozatkészséggel megalapította a magyar történelmi intézetet és művészotthont, mely ha eddig nem is fejlődhetett ki oly arányokban, mint ő azt képzelte és tervezte, az csak nemzeti katasztrófákon és az idők viszontagságain múltott. A Szent István Akadémiát kezdet óta nagy szeretettel és bőkezűséggel támogatta. Az ő anyagi és részben szellemi támogatása teszi lehetővé a Corvina-könyvtár történetének kiadását is.

Már két évtizeddel ezelőtt érezte, hogy némi kiéimlést és pihenést megérdemelve; de az ő nyugtalan természete nem volt a pihenésre, csak a munkára berendezve s az öregség és betegség egyesült ereje kellett, hogy számára a jól megérdemelt nyugalmat kiereszkolja s kicsavarja kezéből a tollat. A tudomány nála nemcsak az ész és akarat, hanem valósággal a szív dolga volt. Megható, hogy a legutolsó időkben, már súlyos betegségében is boldog volt, ha a tudományért dolgozhatott és áldozhatott, ha a Tudományos Akadémiában megjelenhetett s legfőbb vágya volt, hogy hátralévő napjait annak falai közt vagy Rómában, a keresztény kultúra és művészet központjában élhesse le.

El lehet róla mondani, hogy *Multis ille bonis flebilis occidit, nulli flebilior quam nobis* — a magyar tudománynak és kultúrának. De ő nem távozott el tőlünk egészen. Itt hagyta nekünk szellemének műveit, a tudományos intézményeket és intézeteket, melyeket alapított és támogatott; de különösen itt hagyta lelkesítő és buzdító példáját, melyre annyira rászorulunk.

A Szent István Akadémia és a Szent-István-Társulat mindig kegyelettel és nagy hálával fogja megőrizni emléket s kéri Istent, jutalmazza meg sok munkáját és áldozatait, adja meg neki a nyugalmat, melyet ez életben nem ismert és ismerni nem akart.

Pályázati hirdetmény.

A Szent István Akadémia VIII. évi rendes ünnepi ülésén, a Szent István Akadémia Fraknói Nagyjutalmát

az 1916—1924. megjelent nyelvtudományi magyar nyelven írt eredeti s — társszerzők kizárásával — egy szerzőtől eredő, önmagában befejezett oly tudományos vagy irodalmi munka vagy értekezés jutalmazására tűzte ki, amely az illető tudomány ismeretanyagát gyarapítja vagy irány- és előadás tökélyére törekedve, elismerésre, utánzásra méltó sikert mutat fel s a Nagyjutalom szabályzatának megfelel. (Lásd Szent István Akadémia Értesítője 1923. évi 1. szám, 71 s köv. l.)

A Nagyjutalom 400.000 korona, amelyet az 1925. évi rendes ünnepi ülés napját megelőző együttesülés ítél oda.

1925. február 28-ig küldhető be a Szent István Akadémia főtitkári hivatalába a megjelölt évkörben, nyomtatásban megjelent s annak valamelyik évét és a szerző nevét feltüntető munka vagy értekezés, amely a jutalomra pályázik; azonban a be nem küldött munkák és értekezések is tekintetbe vétetnek a jutalom megítélésénél.

